

87623

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

7-9 YAŞ ÇOCUKLARININ
DİNİ BİLGİ VE DUYGU GELİŞİMLERİ ÜZERİNDE
AİLENİN ETKİSİ

87623

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Semiha YILMAZ

Danışman
Doç.Dr.MevlütKAYA

SAMSUN-1999
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

İşbu çalışma jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Ana Bilim Dalında yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Başkan..Prof.Dr.Hüseyin PEKERİ

Üye..Prof.Dr.M. Zekeriya TERZİ

Üye..Doç.Dr.Mevlüt KAYA

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

22/12/1999
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mustafa Özalıcı

ÖNSÖZ

Hem eğiten, hem de eğitilen bir varlık olarak insan; eğitilen yönüyle yeni davranışlar kazanıp, davranışlarını değiştirebileceği gibi, eğitime ve etkileme yönüyle de, insan davranışlarında uzun süreli değişiklikler meydana getirebilir.

Belli dönemleri geçip, iradesini kazanıncaya kadar insan, eğitilen ve etkilenen konumundadır. Bu eğitim sürecinde önemli bir yer tutan din eğitiminde de onun duygu, düşünce ve davranışları üzerinde çeşitli tesirlerin mevcudiyeti söz konusudur. Mevcut tesirlerin neler olduğu ve etki derecesi ise insan hayatının her döneminde farklılıklar arz eder.

Bu araştırmamızda temel eğitim çağıyla birlikte plânlı ve sistemli bir eğitim faaliyeti içine giren, birinci kademe 7-9 yaş dönemi çocuklarının dini gelişimi üzerinde ailenin ne derece etkili olduğu, eğiten-eğitilen bağlamında incelenmiştir. Genel olarak sistemli, planlı, disiplinli bir eğitime duyulan ihtiyacın dorukta olduğu bu dönemde, IV. sınıfa gelinceye kadar din eğitiminden mahrum kalmaları; I, II ve III. sınıf çocuklarının dini gelişimini müstakil olarak incelemeyi önemli ve zaruri kılmaktadır.

Böyle bir ihtiyaçtan doğan çalışmamız, giriş bölümüne ilaveten üç bölümden oluşmaktadır. Girişte insanlar ve toplumlar için dinin lüzumu, din eğitiminin mahiyeti ve ailede din eğitiminin öneminden bahsedilmiştir. Araştırmanın amacı da bu bölümde yer almaktadır. I. Bölümde, 7-9 yaş çocuklarının zihinsel gelişimleri, dil gelişimleri, psiko-sosyal ve dini gelişimleri hakkında, literatür incelememiz sonucunda derlediğimiz bilgiler bulunmaktadır. II. Bölümde çocuğun dini bilgi ve duygu gelişimi üzerinde çeşitli ailesel faktörlerin etkisini ortaya koyan istatistiksel verilere ve

yorumlarına yer verilmiştir. III. Bölümde araştırmanın sonuçları ve bu sonuçları iyileştirici bazı öneriler üzerinde durulmuştur.

Çalışmam esnasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Saygıdeğer Hocam Doç. Dr. Mevlüt KAYA'ya, tenkit, tavsiye ve literatür konusundaki katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Mustafa KÖYLÜ'ye, çalışma ve araştırmalarımı teşviki ile tezimin yazımında gösterdiği yardımları için Eşim Metin YILMAZ'a ve fedakarlıklarından dolayı Annem'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Semiha YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
A-)PROBLEM	6
Alt problemler:	6
B-)HİPOTEZLER	7
C-)ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	8
D-)SAYILTILAR	9
E-)İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	9
F-)YÖNTEM	11
1- Kapsam ve Örneklem	11
2- Bilgi Toplama Araçları	11
3- Anketlerin Dağıtımı Ve Toplanması	13
4- Bilgilerin Analizi	14
BÖLÜM II-----	16
ÇOCUK PSİKOLOJİSİ VE DİNİ GELİŞİM	16
A-)7-9 YAŞ ÇOCUKLARININ ZİHİNSEL VE PSİKO- SOSYAL GELİŞİMİ	16
1- Zihinsel Gelişim	16
2- Dil Gelişimi	19
3- Psiko-Sosyal Gelişim	22
B-)ÇOCUKTA DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCE GELİŞİMİ	25
1- Doğal Dini Gelişim	26
2- Ailenin Etkisi İle Dini Gelişim	31
BÖLÜM II	35
BULGULAR VE YORUM	35

A-)AİLE VE ÇOCUKLA İLGİLİ BAZI FAKTÖRLERİN ÇOCUĞUN DİNİ BİLGİ DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	36
1- Cinsiyete Göre Dini Bilgi Düzeyi	36
3-.Sınıf ve Dini Bilgi Düzeyi	38
5-.Annenin Yaşına Göre Dini Bilgi Düzeyi	42
6- Babanın Yaşına Göre Dini Bilgi Düzeyi	43
7- Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi	44
8- Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi	45
9- Ailenin Gelir Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi	46
10- Ailenin Yerleşim Yerine Göre Dini Bilgi Düzeyi	48
11- Ailedeki Çocuk Sayısına Göre Dini Bilgi Düzeyi	50
12- Ailenin Dindarlık Düzeyine Göre Dini Bilgi Düzeyi	51
B-)DİN EĞİTİMİNDE ANNENİN YERİ	53
C-)ÖĞRETMENİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE AİLELERİN ÇOCUKLARININ DİNİ EĞİTİMİ KONUSUNDA ÖĞRETMENDEN BEKLENTİLERİ	55
D-)7-9 YAŞ ÇOCUKLARININ DİNİ SORULARI	61
1- Allah'la ilgili sorular	61
2- Cennet-Cehennem-Melek-Şeytan-Ölüm İle İlgili Sorular	62
3- Peygamberle İlgili Sorular	63
4- Dünyanın ve İnsanın Yaratılışı İle İlgili Sorular	64
5- Günah-Sevap İle İlgili Sorular	64
6- İbadet Esasları İle İlgili Sorular	64
E-)ÇOCUĞUN DİNİ SORULARI KARŞISINDA AİLENİN TUTUMU	66
1- Annelerin Çocuklarının Dini Sorularını Seviyesine Uygun Açıklayabilmesi	66
2- Annelerin Çocuklarına Dini Konularla İlgili Açıklama Yapma Konusunda Zaman Ayırması	66
3- Annelerin Çocuklarının Bütün Dini Sorularını Cevaplamadaki Titizliği	67
4- Annelerin Dini Soruları Cevaplamakta Güçlük Çekmesi	67
5-Annelerin Cevaplayamadıkları Sorular Karşısında Başvurdukları Yöntemler	68
6- Annelerin, Cevaplamakta En Çok Zorlandığı Dini Sorular.	69
F-)ÇOCUĞA İLK OLARAK ÖĞRETİLMESİ GEREKEN DİNİ KONULAR	73
G-)DİNİ HİKAYE KİTAPLARININ DİN ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE AİLELERİN BU KONUDAKİ DUYARLILIĞI	77

H-)	ÇOCUĞUN ALLAH HAKKINDAKİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERİ	
	KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ	78
1-	Çocuğa Allah'ın Nasıl Öğretildiği İle Çocuğun Allah'tan Korkması Arasındaki İlişki.	78
2-	Çocuğa Allah'ın Nasıl Öğretildiği İle, Allah'ın Kendisini ve Ailesini Sevip Sevmediği	
	Hakkındaki Düşüncesi	79
3-	Çocuğun Allah'ın Kendisini Yakacağından, Taş Yapacağından Korkması İle Ailenin	
	Bu Konuda Çocuğa Yaklaşımı Arasındaki İlişki	80
I-)	ÇOCUĞUN DUAYA İLGİSİ KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ	84
1-	Çocuğun Duaya Yönelmesinde Ailenin Teşviki	84
2-	Çocuğun, Allah'ın Duaları Kabul Edici Olduğuna İnanması Konusunda Ailenin Etkisi	84
J-)	ÇOCUĞUN CENNETE VE CENNETTEKİ ÖDÜLLERE İNANMASI	
	ÜZERİNDE AİLENİN ETKİSİ	86
K-)	ÇOCUĞUN DİNİ GÜNLER VE BAYRAMLAR HAKKINDAKİ DUYGU VE	
	DÜŞÜNCELERİ KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ	88
1-	Çocuğun Dini Gün ve Bayramlarda Allah'ı Hatırlaması Konusunda Ailenin Etkisi	88
2-	Dini Gün Ve Bayramları Çocuğa Sevdirme Konusunda Ailenin Etkisi	89
L-)	ÇOCUĞUN ALLAH TASAVVURUNDA AİLENİN ETKİSİ	92
1-	Çocuğun Allah'ı Nasıl Tasavvur Ettiği Üzerinde Ailenin Etkisi	92
2-	Çocuğun Allah'ı Nerede Tasavvur Ettiği Üzerinde Ailenin Etkisi	94
BÖLÜM III		96
SONUÇ VE ÖNERİLER		96
A-)	SONUÇ	96
B-)	ÖNERİLER	99
ÖZET		103
BİBLİYOGRAFYA		105
EKLER		110
A-)	ANNELERE YÖNELİK KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ	110
B-)	DİNİ YÖNDEN ÇOCUĞUN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL DÜZEYİNİ ÖLÇEN	
	ANKET	116

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo	Sayfa
1- Cinsiyetlerine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	36
2-Yaşlarına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	37
3-Çocukların sınıflarına göre dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	38
4-Ailenin geniş ya da çekirdek yapıda oluşuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	40
5-Annenin yaşına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	42
6-Babanın yaşına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	43
7-Annenin öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	44
8-Babanın öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi	45
9-Ailenin gelir durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	46
10-Ailenin yerleşim yerine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	48
11-Ailedeki çocuk sayısına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	50
12-Ailenin dini yaşantısı ile ilgili sorulara annelerin cevap verme durumlarının yüzdelerine göre dağılımı.....	51
13-Ailenin dindarlık düzeyine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.....	52
14-Çocuğun dini bilgileri ailede en çok kimden öğrendiği.....	53

15-Anneler göre çocuğun kendisini ve anlattıklarını en çok dikkate aldığı kişi..	55
16-Anneler göre çocuklara dini bilgileri en kolay kimin anlatabileceği.....	56
17-Annelerin çocuklarının dini sorularını seviyesine uygun, anlaşılır bir dille açıklayabilme durumu.....	66
18-Annelerin çocuk soru sormadan da dini konularla ilgili açıklama yapma durumu.....	66
19-Annelerin çocuklarının dini sorularını meşguliyetlerinden dolayı cevaplamadan geçiştirme durumu.....	67
20-Annelerin çocuklarının dini sorularını cevaplamakta güçlük çekme durumu..	67
21-Annelerin çocuklarının dini sorularına cevap bulamadıklarında başvurdukları yöntemler.....	68
22-Anneler göre çocuğa ilk olarak öğretilmesi gereken dini konular.....	73
23-Annelerin çocuklarına dini hikaye kitapları alma durumu.....	77
24-Annelerin çocuğa Allah'ı nasıl öğrettiği ile çocuğun Allah'ı korkunç bir varlık olarak görmesi arasındaki ilişki.....	78
25-Annelerin çocuğa Allah'ı nasıl öğrettiği ile, çocuğun Allah'ın kendisini ve ailesini sevip sevmeyeceği hakkındaki düşünceleri arasındaki ilişki.....	79
26-Çocuğun, Allah'ın kendisini yakacağından, taş yapacağından korkması ile annenin bu ifadeleri çocuğa karşı kullanması arasındaki ilişki.....	80
27-Annenin çocuğa basit dua cümleleri öğretip, tekrar ettirmesi ile çocuğun istediği bir şeyin gerçekleşmesi için Allah'a dua etmesi arasındaki ilişki.....	84
28-Ailenin Allah'ın duaları kabul edici özelliğinden bahsetmesi ile çocuğun Allah'ın duaları kabul edici olduğuna inanması arasındaki ilişki.....	84

29-Ailenin çocuğa dini vecibeleri öğretirken veya yaptırılmaya çalışırken cennetten, cennetteki ödüllere bahsetmesi ile çocuğun iyi kulları cennette sayısız ödüllere beklediğine inanması arasındaki ilişki.....	86
30-Ailenin, çocukta dini duyguyu güçlendirmek için dini gün ve bayramlardan yararlanması ile bu günlerin çocuğa Allah'ı ve dini hatırlatması arasındaki ilişki.....	88
31-Annenin çocukta dini duyguyu güçlendirmek için dini gün ve bayramlardan yararlanması ile çocuğun bu günlerde mutluluk ve heyecan duyması arasındaki ilişki.....	89
32-Annenin Allah'ı nasıl bir varlık olarak açıkladığı ile çocuğun Allah'ı nasıl tasavvur ettiği arasındaki ilişki.....	92
33-Annenin Allah'ın nerede olduğunu nasıl açıkladığı ile çocuğun Allah'ı nerede tasavvur ettiği arasındaki ilişki.....	94

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
A.Ü.E.F.D.	:Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
bsk.	:Baskı
c	:Cilt
Çev.	:Çeviren
D.İ.B.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	:Edition
M.E.B.	:Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.İ.F.D.	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
N	:Denek Sayısı
No	:Numara
O.M.Ü.	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi
S	:Standart Sapma
s.	:Sayfa
SD	:Serbestlik Derecesi
Sy.	:Sayı
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
T.1.D.E.S	:Türkiye Birinci Din Eğitimi Semineri
X	:Aritmetik Ortalama
v.b.	:Ve Benzerleri
v.s.	:Vesaire

GİRİŞ

Din, insanla beraber var olan ve yaşayan sosyal bir gerçektir. İnsanlık tarihi dinsiz bir cemiyet kaydetmemiştir. Bu nedenle tarihin her döneminde, insan topluluğunun var olduğu her yerde mutlaka bir dini inanış ve yaşayış vardır.¹

Fıtrî bir ihtiyaçtan kaynaklanan din, insanın inandığı Allah ile tabiat üstü bir ilişkiye dayalı olarak mensuplarını, dünya ve hayatın tüm yönlerini birleştirmeye davet eder. Bu birleştirme bir kavramları düzenlemesi değil, canlı ve yaşanan bir ilişki bütünüdür. Dindar insan bu ilişkiye bütün benliği ile katılır.²

İnsan, ruh ve bedenden ibaret olan iki yönlü bir varlıktır. Bedensel açıdan kendisini kuşatmış olan tabii etkenlerin zararlarından korunabilmek için bir sığınağa muhtaç olduğu kadar, manevi yönden de duygularını kötü ve çirkin tahriklerden koruyabilmek için emin bir dayanağa, ilahi bir kuvvete muhtaçtır.³ Bütün bu sığınma, dayanma, güvenme, bağlanma ihtiyacı dini duyguya kaynak teşkil etmektedir.⁴

İnsan, kendisini yaratan yüce yaratıcıyı içinde hisseder. Bu bir duygu, bir sezidir. Sonra onu aramaya başlar. Eğer Allah'ın elçilerinin yolundan giderse kendini dinin içinde bulur. Bundan mahrum kalırsa dinin yerini alacak birtakım sapık ve batıl inançlara kapılır. Ama yine de inançsız kalmaz.⁵

Olayların ardındaki nedenleri bilme arzusundandır ki insan, aklı ile kendi yaratılışı, kainatın oluşumu, ölüm gibi olaylar üzerinde zaman zaman düşünür ve bunlara ikna edici çözümler

¹ Mustafa "Önder. İnsanların Dine Olan İhtiyacı", *Din Öğretimi Dergisi*, MEB Yayınları, Mart- Nisan 1993, Sy:39, s.44; A.Hamdi Akseki, *İslam*, İstanbul, 1943, I, s.154; Os.nan Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul, 1972, s.37

² Veysel Uysal, "Dini Hayat ve Şahsi Özellikler" (Bir Alan Araştırması), *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1995, Sy:2, s.166

³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Din ve Biz", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B Yayınları, Eylül 1989, Sy:20, s.37

⁴ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnançının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1970, s. 6.

bulmaya çalışır. Bütün bunları ancak kudretli bir yaratıcıya dayandırdığı zaman tatminkar izahlar bulabilir. Bu nedenle insan, yaratıcı bir varlık olduğu gerçeğini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁶

Kâdir-i Mutlak bir varlık tarafından konulmuş olan dini kaideler, insanın ruhi yapısında olumlu değişiklikler meydana getirerek kişinin şahsiyetinin yapılanmasına ve tekâmülüne yardımcı olurlar. Bu yönüyle din, beşeri kural ve kaideler dünyasına girmeden önce, insanın iç dünyasında nizamını kurmasını ister ve bu amaçla ona etkili bir kurum olarak yardım eder. Dinin bu amacını, genelde eğitimin, özelde ise din eğitiminin amacından soyutlayabilmek mümkün değildir.⁷

Din Eğitimi insan eğitiminin temel unsurlarındandır. Dolayısıyla çocukta din eğitiminin başlama yaşı da genel eğitimde olduğu gibi doğumludur.

Anne karnındaki sıcak yuvasından fiziki ortamın değiştiği başka bir âleme gelen çocuğun karşılaştığı her şey, kendisi için yenidir ve gelişimine ilâvedir. Çocuğun dini eğitimi de bu süreç içinde başlar. Değişen fiziki ortam içinde kendisine etki eden yenilikleri kavrayamazsa bile onlardan etkilenir. Çünkü her şey onun için yenidir ve üzerinde iz bırakır.⁸

Doğumdan ölüme kadar geçen süreyi, yani insan hayatının her dönemini sahası içine alan din eğitimi araştırma ve faaliyetini iki alanda yürütür. Örgün eğitim ve yaygın eğitim. Örgün eğitim ana okulu, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını içine alır. Yaygın eğitim ise, aile eğitimini, cami, Kur'an kursu, hitle iletişim araçları ile yapılan eğitimi kapsar. Din eğitimi tüm bu alanlarda toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını dikkate alarak insanların dini ihtiyaçlarını tatmin etmenin dini problemlerini

⁵ Önder. *a.g.m.* . s.45

⁶ Hüseyin Peker. *Din Psikolojisi*, Samsun. 1993, s.21

⁷ Yurdagül Konuk. *Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara. 1994, s.1

⁸ Abdullah Sevinç. "Çocukta Din Eğitiminin Başlama Yaşı", *Din Öğretimi Dergisi*; M.E.B.Yayımları; Ocak-Şubat 1993. Sy:38. s.62

çözerek onlara dini bir kişilik kazandırmanın esaslarını belirlemeye çalışır.⁹

Yaygın eğitim kurumları içinde aile, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi açısından en etkili eğitim kurumudur.¹⁰

Zira, nesillerin devamına ve yarının yetişkinlerinin şahsiyetini temellendirecek olan eğitim ve kültür mirasının aktarımına imkan veren aile¹¹ hiç bir devirde, hiçbir ülkede vazgeçilmesi mümkün olmayan huzur ortamıdır.¹²

Aile, anne baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur. Cemiyetin en önemli uzvu ve temeli olan ailenin temel görevlerinden biri çocukların eğitimi ve iyi yetiştirilmesi olmaktadır. Bu bakımdan aile her zaman etkili, okul öncesi dönem için ise en etkili eğitim kurumu olarak kabul edilir.¹³

Çocuğun içinde yaşadığı topluma uygun ve iyi bir insan olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanır. Bu itibarla ailenin ve aile içi ilişkilerin, tutum ve davranışların çocuk üzerinde önemli etkileri vardır.

Çocuk, görerek, duyarak, gördüğünü ve duyduğunu taklit ederek öğrenir. Kişiliği de çevresinde gördüklerine, duyduklarına göre oluşur, biçimlenir. Çocuk kendi kendisine sahip çıkıncaya, iradesini eline alıncaya kadar geçen zaman içinde belli bir dil ile konuşan, belli bir dine göre dua eden ,belli bir kültüre göre türkü söyleyen, ağlayan, gülen, oturan, kalkan insan konumundadır.¹⁴

Bu nedenledir ki, sağlıklı bir din eğitimine başlangıç, aile hayatını mensubu olduğu dinin gereklerine göre tanzim etmiş olan

⁹ Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Samsun, 1998, s.15

¹⁰ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk ve Ruh Sağlığı*, Ankara, 1983 s.93

¹¹ Habil Şentürk, Çocukta Dini Duygu, *Din Öğretimi Dergisi*; M.E.B. Yayınları, Haziran 1988, Sy: 15, s.55

¹² Hüseyin Ağca, *Ailede Eğitim*, Ankara, 1993, s.2

¹³ M: Faruk Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1995, Sy:2, s.117

¹⁴ Beyza Bilgin, "Eğitimin Temellerinden Biri Olarak Din Eğitimi", *Din Öğretimi Dergisi*; M.E.B. Yayınları; Mart-Nisan 1992, s.9

çevrede gerçekleşir. Bütün dinler için uyulması gereken bir takım emirler, benimsenmesi ve uygulanması istenen davranışlar, kaçınılması beklenen yasaklar, samimiyeti ve teslimiyeti gerektiren inanç esasları vardır. Ailevi yaşantısını bütün bu dini esaslar doğrultusunda nizama sokmuş bir çevrede yetişen, büyüyen çocuk bunları öğrenip özümseyebilir. Ortamın elverişli olması halinde her çocuk bu temel din eğitimini alarak asgari bilgileri de edinebilir.¹⁵

Çocukluk döneminde çok erken yaşlarda çocuğun dini duyguları uyanıp gelişmeye başlayacağından, bu yaşlarda ona verilen eğitim biçimi daha sonraki yıllarda çocuğun inanç, tutum ve davranışlarını da etkilemektedir.¹⁶

Çocukların çevresinden bu derece etkilenmelerinin nedeni zihin yapılarının kendilerine verilen her şeyi kabullenmeye elverişli olmasındandır. Çocuğun bu özelliği doğumundan olgunluk çağına kadar ruhuna hakim olan bir durumdur. Bu uyum gücünün olumlu bir şekilde yönlendirilmesine; bilhassa ilk çocukluk yıllarında, din ve ahlâk değerlerinin çocuk tarafından kolayca özümsemiği 10-12 yaşlarına kadar ki dönemde, din eğitiminin alabildiğince mükemmel bir şekilde verilmesine çalışılmalıdır.¹⁷

Temel eğitimin ilk üç yılına rastlayan 7-9 yaş dönemi çocukları için örgün eğitim kurumu olan okullarda din eğitimine yönelik bir ders ve programın bulunmayışı ailenin bu dönemde çocuğa karşı görev ve sorumluluklarını daha da arttırmaktadır. “Zamanı geldiğinde IV. sınıfa başladığında öğrenir” düşüncesiyle bu dönemde çocuğu kendi haline bırakarak her şeyi okuldan beklemenin doğru olmadığı söylenebilir. Kaldı ki çeşitli araştırmalar,

¹⁵ Sabri Akdeniz, “Çocuklarımızı Dine Başlatma”, *Din Öğretimi Dergisi*; M.E.B. Yayınları; Mart-Nisan, 1992, Sy:33, s.35

¹⁶ Orhan Çaplı, *Çocukların ve Gençlerin Eğitimi*, Ankara, 1974, s.76,77

¹⁷ M Emin Ay, *Çocuklarınıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, İstanbul, 1994, s.18

okullardaki din eğitiminin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programının yeterli olmadığını göstermektedir.¹⁸

Tüm bu nedenlerden dolayı ailenin, özellikle ilk yıllardaki çocuğa gelenek ve görenekleri, değer yargılarını, inanışları kazandırma görevini¹⁹ okul döneminde daha büyük bir hassasiyetle devam ettirmesi gerekmektedir. Çünkü çocuk her geçen gün biyolojik, zihinsel, duygusal yönden gelişmektedir. Onun büyüme ve gelişim sahasında dini gelişimin gerilerde kalması veya bir boşluk oluşturması, sonraki dönemlerde dini hayatında telafisi güç tahribatlara yol açabilir

Ancak aileler bütün bunların ne ölçüde farkındadır? Çocuğun dini bilgilerini geliştirme ve dini duygusunu güçlendirme konusunda ne derece başarılı ve bilinçlidir? Dini mevzularda çocuğuyla arasındaki diyalogu nasıldır? Çocuğun zihinsel, psiko-sosyal özelliklerini tanıyıp, tavır, tutum, davranış ve yaklaşımlarını o yönde ayarlayabilmekte midir? Çocuk üzerindeki etkili olma gücünü müsbet yönde, istenilen doğrultuda kullanabilmekte midir?

Okullara işlenmek üzere kıymetli bir malzeme olarak gelen çocuklarımızın yapılanmasında doğumdan itibaren sürekli ve en etkili ortamı oluşturan ailenin, yukarıdaki soruları çözümlemiş nitelikteki bilinçli yaklaşımları, çocuğun IV. Sınıftaki din derslerine daha sağlıklı ve disiplinli bir şekilde giriş yapmasını sağlayacaktır.

İşte biz bu araştırmanın, çocuğun dini gelişimi üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymasının yanısıra, çocuğun dini bilgi ve duygu gelişiminin sağlıklı bir şekilde idamesi için, ailelerin bilinçlenmesini, tavır, tutum, davranış ve yaklaşımlarına nitelik kazandırmasını yönlendirici olması bakımından da oldukça önemli olduğu düşüncesindeyiz.

¹⁸ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, T.D.V Yayınları, Ankara, 1990, s.145.; Hasan Dam, *İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Din hakkında Sordukları Sorular ve Bu Sorular Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), O.M.Ü., Samsun 1996, s.56

A-)PROBLEM

7-9 yaş dönemi, ilköğretim çağının I., II. ve III. sınıfına rastlamaktadır. Bu döneme gelinceye kadar aile en önemli ve en vazgeçilmez çevre konumunda iken, okul dönemiyle birlikte çocuk dış dünyaya açılarak, yepyeni bir çevreyle tanışır. Burada onu yeni arkadaşlar ve yıllar sonra bile unutamayacağı, hafızasında derin izler bırakacak olan öğretmeni beklemektedir. Önceleri anne babasını kendisine model olarak alan ve taklit eden çocuk okul dönemiyle birlikte öğretmenini örnek almaya, onu bilgisiyle ve davranışlarıyla otorite olarak görmeye başlar. Bununla birlikte çocuk üzerinde ailenin etkisi önemli ölçüde devam eder. Özellikle de çocuğun dini gelişimi üzerindeki en etkili kaynak olma özelliğini büyük ölçüde muhafaza eder. Bu dönemde okulda dini gelişimi destekleyici bir programın bulunmayışı, bu alanda ailenin etkisini arttıran en önemli etkidir.

Buradan yola çıkarak biz, bu araştırmada 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi ve duygu gelişimi üzerinde ailenin etkisini ele almaya çalıştık. Bu amaçla aileye ve çocuğa bağlı çeşitli faktörler üzerinde durduk. Cinsiyet, yaş, sınıf gibi çocukla ilgili faktörlerin yanısıra dindarlık düzeyi, ekonomik ve sosyo-kültürel durum gibi çeşitli ailesel faktörlerin, çocuğun dini bilgi gelişimi üzerindeki etkisi ile, ailenin dini konulardaki tutum ve davranışlarının, tavır ve yaklaşımlarının çocuğun dini duygu gelişimi üzerindeki etkisi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Alt problemler:

1. Cinsiyete göre kız ve erkek çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

---

¹⁹ Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, M.Ü.İ.F.Yayınları, İstanbul, 1989, s. 135

2. Yaşa göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

3. Okuduğu sınıfa göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

4. Ailenin geniş aile veya çekirdek aile oluşuna göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

5. Annin yaşına göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

6. Babanın yaşına göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

7. Anne öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

8. Babanın öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

9. Ailenin gelir düzeyine göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

10. Ailenin yerleşim yerine göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

11. Ailedeki çocuk sayısına göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

12. Ailenin dindarlık düzeyine göre çocukların dini bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?

B-)HİPOTEZLER

1-Kız çocuklarının dini bilgi düzeyi ile erkek çocuklarının dini bilgi düzeyi arasında önemli bir fark yoktur.

2-Yaş büyüdükçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.

3-Üst sınıflarda okuyan çocukların dini bilgi düzeyi alt sınıflarda okuyan çocukların dini bilgi düzeyinden yüksektir.

4-Çekirdek ailede yetişen çocukların dini bilgi düzeyi, geniş ailede yetişen çocukların dini bilgi düzeyinden yüksektir.

5-Annenin yaşı büyüdükçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.

6-Babanın yaşı büyüdükçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.

7-Anne öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.

8-Babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.

9-Düşük gelirlili aile çocuklarının dini bilgi düzeyi yüksek gelirlili aile çocuklarının dini bilgi düzeyinden yüksektir.

10-Şehirde oturan aile çocuklarının dini bilgi düzeyi köy ve kasabada oturan aile çocuklarının dini bilgi düzeyinden yüksektir.

11-Ailedeki çocuk sayısı arttıkça, çocukların dini bilgi düzeyi artmaktadır.

12-Ailenin dindarlık düzeyi çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkilidir.

C-)ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma Amasya-Merkeze bağlı bir kasaba ilköğretim okulu, Samsun-Merkeze bağlı bir köy ilköğretim okulu ve yine Samsun şehir merkezinde bulunan iki ilköğretim okulu olmak üzere dört ilköğretim okulunu kapsamaktadır. Araştırma konumuzla ilgili anketler, bu okulların I., II. ve III. sınıflarında okuyan 133 öğrenciye ve aynı öğrencilerin anneleri olmak üzere toplam 266 kişiye uygulanmıştır. Bu örneklem gruptan elde edilen veriler köy, kasaba ve şehirlerde bulunan benzer nitelikteki öğrenciler ve ailelerine

genellenebilir. Sonuçlar ise yalnız anketin uygulandığı zaman kesiti ile sınırlıdır.

7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyi, bunu tespit etmek için hazırlanmış olan 25 sorunun geçerlik ve güvenilirlik doğrultusunda ölçebildiği kadarıyla sınırlıdır. Bu araştırmada dini bilgi düzeyini etkileyebileceği düşünülen faktörler sınırlandırılmış olup, etkili olabilecek diğer faktörler araştırmanın dışında bırakılmıştır.

Aynı dönem çocuklarının duygusal dini gelişiminin de incelendiği bu araştırmada, çocuğun dini duygularını tespit etmek amacıyla ele aldığımız dini konular ve kavramlar sınırlandırılmış olup, dini gelişimde önemli olabilecek diğer kavramlar araştırmanın kapsamına alınmamıştır. Çocuğun dini duygu gelişiminde etkili olabileceğini düşündüğümüz ailesel faktörler de bu araştırmada sınırlı tutulmuştur. Ailelerin dini yaşantı düzeyi 5 sorunun ölçe bildiği kadarıyla sınırlı olup, dini yaşantı düzeyini ölçebilecek diğer sorular araştırmanın dışında bırakılmıştır.

D-)SAYILTILAR

Bu araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda bulgular yorumlanırken, anket uygulanan örneklem grubun soruları doğru olarak cevaplandırmak suretiyle evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

7-9 yaş çocuklarının idrak, kabiliyet ve seviyeleri göz önünde tutularak hazırlanmış olan 25 soruluk ölçeğin, onların dini bilgi düzeyini ölçebildiği varsayılmıştır.

E-)İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de çocuğun okul öncesi ve okul sonrası dönemde dini gelişimini ele alan pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte müstakil olarak 7-9 yaş çocuklarının dini gelişimini ve bilhassa da bu dönem çocuklarının dini bilgi ve duygu gelişimleri üzerinde

ailenin etkisini ortaya koymayı amaçlayan her hangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ülkemizde konumuzu kapsar nitelikte yapılan araştırmalar aşağıda özetlenmiştir.

Yavuz (1987) “Çocukta Dini Duygunun Gelişimi” adlı eserinde 7-12 yaş döneminde bulunan 588 çocuk üzerinde inceleme yapmıştır. Bu araştırmada cinsiyet, yaş, zihinsel, ruhsal, sosyal ve kültürel gelişim gibi faktörlerin dini gelişim üzerindeki etkilerini incelemiştir.²⁰

Selçuk (1990) “Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler” isimli çalışmasında okul öncesi dönemde ve temel eğitim çağında gelişim özelliklerini incelemiştir. Bu dönem çocuklarında dini duygu ve düşüncenin gelişiminde etkili olan zihinsel, duygusal ve sosyal faktörler üzerinde durmuş, çocuğa verilecek olan din eğitimi ve öğretiminin planlanmasında bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.²¹

Ay(1994) “Aile Ortamında Yerine getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri” adlı araştırmasında, ebeveynin ibadetleri yaşayışının, ibadetler konusunda çocuklarıyla ilgilenme durumunun, ibadetlere teşvik ya da ilgisizliğinin çocuk üzerinde etkisi olduğunu istatistiksel olarak ortaya koymuştur.²²

Bilgin ve Saffet (1987) “Din ve Ahlak Öğretimi-Özel Öğretim Metodları” adlı eserde din ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin amaç, ilke ve yöntemlerinden, inanç ve ibadet öğretiminden, ahlak eğitiminden bahsedilmektedir.²³

Ayhan (1982) “Din Eğitimi ve Öğretimi” isimli çalışmasında çocuklara iman ve ibadet esaslarının öğretim yöntemlerinden bahsetmektedir.²⁴

²⁰ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygunun Gelişimi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1987

²¹ Selçuk. *a.g.e.*

²² Ay, Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1994, Sy:1

²³ Beyza Bilgin-Saffet Bilhan, *Din ve Ahlak Öğretimi-Özel Öğretim Metodları*, Ankara, 1987

²⁴ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1985

Bilgin-Selçuk (1997)“Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri”adlı ortak çalışmalarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde kullanılmasını gerekli gördükleri yöntem ve teknikleri detaylı olarak açıklamışlardır.²⁵

Öcal (1991)“Din Eğitimi ve Öğretiminde metodlar(Temel eğitim ve Orta Öğretimde)” adlı çalışmasında çocuklarda ve gençlerde dini duygu ve düşünce gelişiminden bahsederek dönemin özellikleri doğrultusunda din eğitiminde kullanılabilir yöntemlerin neler olduğunu belirtmiştir.²⁶

Uysal (1995)“Dini Hayat ve Şahsi Özellikler (Bir Alan Araştırması)” adlı araştırmasında hem cinsiyet, yaş ve medeni durum ve dindarlık algısının hem de dinin ibadet boyutuna giren İslam’ın beş esastan biri olan namaz durumları ile kişilerin tutum ve davranışları arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır.²⁷

F-)YÖNTEM

1- Kapsam ve Örneklem

Araştırmanın kapsamını Samsun ve Amasya ilinde bulunan köy, kasaba ve merkez ilköğretim okullarının I, II ve III. Sınıflarında okuyan 7,8,9 yaş çocukları oluşturmaktadır.

Bu evrenden tesadüfi olarak seçilen bir köy, iki kasaba ve iki şehir ilköğretim okulundan yine tesadüfi olarak seçilen 133 öğrenci, araştırmamızın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Ayrıca bu araştırmada 133 anne aileleri temsil eden bir örneklem grubudur.

²⁵Beyza Bilgin- MuallaSelçuk.,*Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*,Ankara, 1997

²⁶ Mustafa Öcal,*Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991

²⁷ Uysal,*a.g.m.*, s.167

2- Bilgi Toplama Araçları

a-)Annelere Yönelik Anket

Annelere uygulamak üzere hazırlanan kişisel bilgi anketi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yer alan 8 soru çocuk anketinin başında bulunan cinsiyet, yaş ve sınıftan ibaret olan üç soru ile birlikte 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyini etkileyebileceği düşünülen birer bağımsız değişken olarak hazırlanmıştır. İkinci bölümde ailenin dindarlık düzeyini belirlemeye yönelik olarak hazırlanmış olan beş soru bulunmaktadır. “Evet”, “Bazen”, “Hayır” seçeneklerinden oluşan bu sorularda “evet” seçeneğine (20) puan “bazen” seçeneğine (10) puan “hayır” seçeneğine de (0) puan verilerek bu bölümde yer alan beş soru yüz üzerinden değerlendirilmiştir. Bu şekilde değerlendirilen ailenin dindarlık puanı ayrı bir bağımsız değişken olarak ele alınıp çocuğun dini bilgi düzeyi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Dolayısıyla 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olabileceğini düşündüğümüz bağımsız değişken sayısı toplam 12 olarak belirlenmiştir.

Annelere yönelik anketin III. Bölümünde ise, çocuğun dini duygu gelişimini etkileyebileceğini düşündüğümüz, dini konularda ailenin çocuğa yaklaşımını esas alan 22 soru bulunmaktadır. Bunlardan 7 tanesi açık uçlu 15 tanesi ise seçenekli sorudur.

Anket sorularının hazırlanmasında, konu ile ilgili yayın ve araştırmalar taranmış, konu ile ilgili uzmanların görüşleri alınmıştır. Daha önce bir pilot gruba uygulanarak denemesi yapılan anketin uygulanması ve anket sorularının anlaşılmasında önemli bir zorlukla karşılaşılmamıştır

b-)Çocuklara Yönelik Anket

Çocuk .anketi iki bölüm halinde hazırlanmıştır. I.Bölümde yer alan 25 soru, çocuğun dini bilgi düzeyini tespit etmek için hazırlanmış olan dini bilgi ölçeğini oluşturmaktadır.

Sorular hazırlanmadan evvel örneklem grubuna benzer bir gruba iman esaslarını ve İslam'ın şartlarını içeren bir çeşit sınav uygulanarak bu konular hakkında bildiklerini yazmaları istenmiştir. Çocukların cevapları, seviye farklılıkları, asgari ve azami bilgi düzeyleri göz önünde bulundurularak 25 soruluk bir ölçek hazırlanmıştır.

Bu ölçekte yer alan (1,2,5,6,10,13,17,18,20,21,24) numaralı sorularda I.seçeneğe (4), II ve III. Seçeneklere(0) puan verilirken (3,4,7,8,9,11,12,14,15,16,19,22,23,25) numaralı sorularda II. Seçeneğe (4), I ve II.seçeneğe (0) puan verilmiştir. Öğrencilerin işaretledikleri seçeneklere göre puanları toplanarak her öğrencinin dini bilgi puanı ($25 \times 4 = 100$) üzerinden değerlendirilmiştir.

Dini bilgi ölçeğinin uygulandığı öğrencinin dini bilgi puan ortalaması ($X=75,4$) standart sapması ($S=12,66$) dır.

Çocuklara yönelik anketin ikinci bölümünde onların bazı temel dini kavram ve konular hakkındaki duygu ve düşüncelerini tespit etmek amacıyla 9 soru hazırlanmıştır. Bu soruların inde kişiye göre doğruluk esas alınmıştır.

3- Anketlerin Dağıtımı Ve Toplanması

Çocuklar için hazırlanmış olan anket 1998-1999 eğitim öğretim yılı Mart-Nisan ayları içinde uygulanmıştır. Çocukların soruları öğretmen gözetiminde kendi bilgileri doğrultusunda cevaplandırmaları sağlanmıştır. Buna ilaveten özellikle I. Sınıf öğrencilerinin okuma-yazma güçlükleri göz önünde bulundurularak sorular tek tek okunmuş ve cevapları olduğu gibi ankete

işaretlenmiştir. Okuma yazma bilmeyen veya okumakta güçlük çeken annelerde de aynı uygulamaya gidilmiştir.

Annelere yönelik anketlerin büyük bir kısmı tek tek görüşerek bir kısmı ise çocuklar vasıtası ile evlere gönderilerek uygulanmıştır. Ankete katılmak istemeyen annelere ve çocuklarına uygulama yapılmamıştır. Anketlerin sağlıklı bir şekilde ve bazı endişelerden uzak olarak doldurulması konusunda gerekli güveni sağlamak için gayret gösterilmiş ve ankette bu hususta gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu amaçla anketin giriş kısmında bunun tamamen bilimsel bir araştırma olduğu, tanıtıcı bilgi yazmaya gerek olmadığı vurgulanmıştır.

4- Bilgilerin Analizi

Öğrencilerin sorularında işaretlenen seçenekler ile annenin sorularındaki işaretlenen seçenekler bilgisayarda çizelgelere aktarılarak istatistiksel analizleri yapılmıştır.

Çocukların dini bilgi puanı ile annelerin dindarlık puanı hesaplandıktan sonra bilgileri analiz etmek için varyans analizi, t-testi ve Tukey-HSD testi kullanılmıştır.

Bazı bilgilerin yalnız frekansları ve yüzdelerine göre dağılımı hesaplanarak karşılaştırmalı yorumları yapılmıştır.

Bağımsız değişkenin iki grup olması halinde bu iki grubun ortalamaları arasındaki farkın tespiti için t-testi uygulanmıştır. Grup sayısının ikiden fazla olması halinde ise farkın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için varyans analizi uygulanmıştır. Her iki testte de grupları belirten değişken bağımsız, ortalamaları belirten değişken ise bağımlı değişkendir. Varyans analizi sonucunda gruplar arasındaki farkın önemli olması halinde Tukey-HSD testi ile

farkın hangi gruplar arasında daha önemli ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Test sonuçlarındaki önemlilik veya anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır. Test sonuçlarında $p < 0,05$ olarak çıktığı takdirde grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark var demektir. Bu farkın daha da önemli olduğu durumlarda $p < 0,01$ veya $p < 0,001$ olabilir. $P > 0,05$ ise grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı ya da önemli değil demektir.

İstatistiksel veriler doğrultusunda tablolar oluşturularak bulgular ve yorumlar bölümünde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Anketlerimizdeki açık uçlu sorulara verilen cevaplar da gruplandırılarak tasnif edilmiştir. Gerekli görülen durumlarda tablolular karşılaştırmalar yapılarak yorumlanmıştır.

BÖLÜM-I

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ VE DİNİ GELİŞİM

A-)7-9 YAŞ ÇOCUKLARININ ZİHİNSEL VE PSİKO- SOSYAL GELİŞİMİ

1- Zihinsel Gelişim

Çocuklarda zihin gelişimi doğuştan kazandığı ilkel kabiliyetlerle birlikte ilerlemektedir²⁸ İnsan zihninde bazı yapı taşları mevcuttur. Bu yapı taşları geliştikçe, çocuk diğer organlarını gerekli olduğu yerde nasıl kullanıyorsa, bunları da öyle kullanacaktır.²⁹ İşte tıpkı biyolojik gelişme gibi zihinsel gelişme de önceden bilinebilen bir sıra takip etmekte, doğuştan mevcut olan bazı kabiliyetlerin ortaya çıkması ve bunlara yenilerinin eklenmesiyle kendini göstermektedir. Sözelimi doğuştan konuşma kabiliyetine sahip olan bebek, başlangıçta bir takım manasız sesler çıkarırken, sonraları heceler ve kelimelerle cümleler kurmaya başlar.³⁰

İsviçreli Psikolog J. Piaget, kendine özgü bir düşünme biçimi olan çocukların, küçük bir yetişkin gibi düşünülmemesi gerektiğini önemle vurgulamıştır.³¹ Çocuğun zihinsel gelişimini dönem dönem inceleyen Piaget, farklı yapısal özellikler gösteren; duyuşal hareket, işlem öncesi, somut işlem ve soyut işlem olmak üzere dört temel zihin gelişim dönemi ortaya koymuştur. Bu dönemler belirli yaşlarla sınırlanmıştır. Fakat zihin gelişimi açısından asıl önemli olan belli

²⁸ Luella Cole-J. B. Morgan, *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, çev: B.HalimVassaf, M.E.B.Yayınları, İstanbul,1985, s.282

²⁹ Gülseren Günçe, *Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış*, Ankara, 1973, s.31-32

³⁰ Kemal Çakmaklı, *100 Soruda Çocuk ve Aile*, İstanbul,1995,s.39

³¹ Nurettin Fidan-Münire Erden, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara,1991,s.141

yaşlarda mutlaka o yaş grubuna ait dönemde bulunması değil, bu zihinsel gelişim dönemlerinin aşama aşama geçilmesidir.³²

6-12 yaş arası ilkokul çocukları gelişim psikolojisinin kanıtlandığı üzere iki değişik devre geçirmektedirler. Bunlar 6-9 yaş devresi ve 9-12 yaş devresidir. Bu iki devre birbirinden çok değişik özellikler göstermektedir. Bu özelliklerin anne-baba ve öğretmenlerce tanınması önem taşımaktadır.³³

Piaget'in tasnifine göre , araştırma konumuza giren 7-9 yaş grubu çocukları somut zihinsel işlem dönemine girmektedir. Başka bir tasnife göre ise bu dönem çocukları duygusal öğrenme çağındadır.³⁴

7-9 yaş çocuklarının zihinsel gelişim özellikleri şöyledir:

- Bu dönem çocukları, okuma ve öğrenme için gerekli olan beş duyuyu tamamlayarak, kendilerine verilecek bir takım bilgileri öğrenmeye hazır hale gelmişlerdir.³⁵

- Somut düşünce hakimdir. Fakat zihin gücü sürekli gelişim içindedir.

- Sayı, zaman, mekan, boyut, hacim, uzaklık kavramları yerleşmeye başlamıştır.

- Anlama, kavrama yeteneği, soyut düşünce kabiliyeti sınırlıdır.³⁶

- Bir takım hükümler verebilirler veya verilen hükümlerden sonuç çıkarabilirler. Somuttan soyuta ve sürekli entelektüel realizme doğru bir açılış içerisindedir.³⁷

- 7 yaş temyiz döneminin de başlangıcı olduğundan varlıkları rahatlıkla birbirinden ayırt edebilirler.

³² Paul E.McGhee-Claire B. Kopp, '*Cognitive Development*',*The Child Development in a Social Context*, (Ed: Claire B. Kopp-Joanne B. KRAKOW, Los Angeles, 1982, pp.173-175

³³ Bilgin, Çocuklarımıza İnsancıl Davranışları Nasıl Kazandırabiliriz? *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yayınları. Ocak-Şubat 1971 Sy. 26 s.26

³⁴ Bilgin-Selçuk, *Özel Öğretim Metodları*, Ankara, 1997. s. 71

³⁵ Mustafa Öcal., *Din eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, s.90

³⁶ Selçuk, a.ge. , s.95

³⁷ Yavuz, a.g.e., s.3

- 8-9 yaşlarında çocuklar yavaş yavaş “bütünden parçaya” doğru anlama ve kavrama yolunda gelişme gösterirler.³⁸

- Bu dönem çocukları kendisinin düşüncesi dışındaki farklı görüşleri idrak edebilir. Başka insanların kendisi hakkındaki düşüncelerini ve hislerini de anlayabilir.³⁹

- Yapararak yaşayarak öğrenme bu dönem çocuklarının en belirgin özelliğidir. Eski yaşantılar ile yeni yaşantılar arasında benzerlik yada zıtlık görülebilir. Zihindeki eski bilgiler kullanılabilir.

- Rahatlıkla sınıflama ve sıralama yapabilirler.⁴⁰

Çocuğun zihinsel gelişim dönemlerinin özellikleri ile bilinmesi, ailelere ve öğretmenlere çocuğu daha iyi tanıma ve öğretimi çocuğa göre ayarlama imkanı vermesi açısından oldukça önemlidir.

Her dönemde olması gerektiği gibi bu dönemde de hem anne- baba hem de eğitimciler çocuğun zihinsel gelişim özelliklerini dikkate almalıdır. Öğretmenler derslerini ve ödevlerini öğrencilerin sürekli olarak gelişen zihni güçlerine uygun bir şekilde vermelidir.⁴¹

Bu dönem çocuklarının zihinsel gelişim özelliklerinin doğurduğu temel ihtiyaçları karşılamak için dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar bulunmaktadır.

Bu dönem çocuklarında soyut düşünebilmenin zihinsel güçlüğünden bahsetmekle birlikte, somuttan soyut düşünceye doğru sürekli olarak gelişme gösterdiklerini de ifade etmiştik. İşte burada dikkat edilmesi gereken şey, zaman, sayı gibi soyut kavramları oluşturmak için zihin gücünü ve belleğini güçlendirecek etkinliklere yer vermek olacaktır.

³⁸ Öcal, *a.g.e.* s.91

³⁹ Diane Papalia - Sally W. Olds. *Human Development*, Mc. Grow Hill Book Company, Pennsylvania, 1989 s..269

⁴⁰ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1992, s.115; Selçuk, *a.g.e.* s.95

⁴¹ Cole-Morgan, *a.g.e.*, s.299

İkinci dikkat edilmesi gereken husus, öğretimde “yaparak-yaşayarak öğretim” ilkesine ağırlık vermektir.

Konuların işlenişinde “Toplu öğretim, konu bütünlüğü” esasına göre hareket etmekte bir başka dikkat edilmesi gereken noktadır.⁴²

2- Dil Gelişimi

Bir anlatım ve çevreye uyum aracı olan dil, insanların bir birlerine bilgi , düşünce ve eğilimlerini aktarabilmeleri, duygularını ifade edebilmelerini sağlar. Dil gelişimi, çocuk tarafından ilk kelimelerin telaffuz edilmesi ile başlar. Çocuk zamanla ihtiyacı doğrultusunda yeni sözcükleri kullanmaya uğraşır. Sözcük dağarcığının zenginliği çocuğun çevresi ile iletişimini kuvvetlendirir, duygularını ifade edebilmesini kolaylaştırır. Bu nedenle dil gelişimi sosyal ve duygusal gelişime etki eden bir faktördür.⁴³

Genellikle çocuklar birinci yaşın sonlarına doğru konuşmaya başlarlar. Bu ilk yaşlar dil gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu yaşlar sonraki öğrenmelere temel oluşturur. Yirmi aylık çocuk içilen her şeye “su” derken zamanla suyu diğer içeceklerden ayırt etmeyi öğrenir.⁴⁴

Piaget’in “Monolog Dönemi” olarak adlandırdığı üç yaş öncesinde çocuk kendi kendisi ile konuşmayı sever. Daha sonra ise “Kolektif monolog” denilen belirli bir kişiye bakmadan “bak veya dikkat!” diyerek konuştuğu döneme geçilir. 5-6 yaşlarından itibaren çocuğun sosyalleşmiş dile doğru aşama kaydettiği görülür.⁴⁵

⁴² Selçuk, *a.g.e.*, s.96

⁴³ Füsün Altıok, *Çocukta Dilin Oluşumu ve Gelişimi* A.Ü.E.F.D. , C.IV, no:1-4 , s.121

⁴⁴ Ziya Dalat, *Çocuk ve Genç Ruh*, Ankara, 1956, s.51 ; Selçuk,*a.g.e.*, s.33

⁴⁵ Ay.,*a.g.e.*, s.45

3-4 yaşlarında çocuk kelime hazinesini epeyce geliştirmiştir. Oldukça önemli olan bu dönemde çocuk çevresinde yaş düzeyine uygun, iyi modeller bulmalıdır. Ailede çocuğun konuşmalarının desteklenmesi, anne sevgisi ve bakımının, gelişimini hızlandırdığı, aksi durumların ise yavaşlattığı tespit edilmiştir. Ailenin sosyo ekonomik durumunun iyi, kültürel düzeyinin yüksek oluşu da dil gelişimi üzerinde olumlu etkenlerdendir.⁴⁶

Bir iletişim aracı olan dil, dini yaşantıyı, manevi hayatı, dünya görüşünü yansıttığında ortaya din dili çıkmaktadır. Çocuğun çevresi ile, ailesi ile olan iletişiminde din dili oldukça önemlidir. Çocukta din ile ilgili kavramlar oluşturma bilmenin, din öğretiminin ancak dil vasıtası ile olacağı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Din eğitiminde kelimelerin önemini unutmamak gerekir. Çocuk için ilk kelimeler annesinin babasının kelimeleri olacaktır. Ona dini yönden hangi kelimeleri nasıl anlamlandıracağı annesi babası ve diğer yakınları öğretecektir.⁴⁷

Çocuğun sınırlı zihin ve dil kapasitesi düşünülmeden verilen bilgiler, yapılan açıklamalar bir kavram kargaşasına yol açabilir. Çünkü bir anlamın bir zihinden ötekine geçişi basit bir hadise değildir. O anlam çocuğun zihninde bir süre işlendikten sonra çocuğa özgü genelleşen bir mana kazanır.⁴⁸ Konunun daha fazla açıklığa kavuşması için karşılaşmış olduğum şu örneği nakletmek istiyorum: Bir öğrencim, daha 3-4 yaşlarında iken annesinin kendisine, kar tanelerinin her birinin birer melek olduğunu bu nedenle birbirlerine dokunmadan yere düştüklerini söylediğinde meleklerin üzerine düşeceği endişesiyle uzun süre kar yağarken dışarı çıkmadığını anlatmıştı.⁴⁹ Burada annenin ifadesindeki mecazi

⁴⁶İbrahim E. Başaran, *Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, Ankara-1990 s.97

⁴⁷ Bilgin, Çocuğun Manevi Eğitimi, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yayınları, Ocak-Şubat-Mart, Ankara, 1986, Sy:6, s.36

⁴⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s.172

⁴⁹ Araştırmacının Gözlemleri

anlam mücerret düşünemeyen çocuğun zihninde tamamen müşahhas bir anlam kazanmıştır.

İşte bunun gibi çocuklar, Allah ile ilgili işittiklerini ve öğrendiklerini de kişisel algılarla basitleştirip sadeleştirerek ve kendine özgü bir değişikliğe uğratarak, yine kendi anlayışına uygun ve yararlı bir duruma getirmektedir.⁵⁰ Dört yaşındaki bir çocuğun Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu öğrenmeye çalışırken, "Allah denen bu adam da kim?" kim şeklinde yönelttiği sorusu onun sınırlı kelime dağarcığını ve Tanrı tasavvurunu düşündüğümüzde hiç de yadırganacak bir durum değildir.⁵¹

Gerek yaygın eğitimde gerekse örgün eğitim kurumlarında çocuklara din eğitimi verilirken onların sınırlı dil kapasitelerinin göz önünde tutulmasının önemi, Selçuk(1991)'un bir ilkökul müdüründen naklettiği şu örnekte daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

"Bir gün sınıfta öğrencilerle meleklerle iman konusunu işliyorduk. 'cebrail' adlı meleğin peygamberimize 'vahiy' getiren melek olduğunu söyledim ve hemen ardından vahyin geliş şekillerini heyecanla, ayrıntılı bir biçimde uzun uzun anlattım. Öğrenciler anlattıklarımı merakla dinliyorlardı. Genellikle ben, dersin sonunda öğrencilere konu ile ilgili sorular sorar, anlayıp anlamadıklarını kontrol ederim. O gün de öyle yaptım, fakat en çalışkan öğrenciden bile uygun cevap alamayınca çok üzüldüm. Sonra fark ettim ki öğrenciler vahiy kelimesini daha önce hiç duymamışlardı."⁵²

Çocukta kavramlar basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru yavaş yavaş gelişir. Çocuk ancak 11 yaşına geldiğinde tam olarak soyut düşünebilmektedir. Dini kavramlar söz konusu

⁵⁰ Yavuz, *a.g.e.* s.172

⁵¹ Selçuk, *a.g.e.* s.34

⁵² Selçuk, "İlğretimde Din Dili ve Sembolik Anlatım", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yayınları, Eylül-Ekim 1994, Sy:30. s.82.83

olduğunda ise soyut düşünme 13 yaş civarında gerçekleşmektedir.⁵³ Bu nedenle, soyut düşünebilme yaşına gelinceye dek sorularına aldıkları cevaplar ne kadar itinalı verilirse verilsin onları maddi olarak yorumlamaya devam ederler. Onlara doğmamış doğrulamamış yere göğe sığmayacak kadar büyük, her yerde hazır ve nazır, her şeyi bilen ve gören Allah'ı anlatabilmek kolay değildir.⁵⁴

Din öğretimi açısından önemli olan, din dilini sade anlaşılır şekilde çocuğa göre kullanabilmektir. Oysa mevcut din dili çocuklarla iletişim kurmak için yeterli değildir. Bazı din eğitimcileri, dil akademisyenleri ortak çalışmalar yaparak din diline gerekli kelimeleri dinimizin özüne ve ahengine uygun bir şekilde üretmektedirler. Ancak, bu çalışmaların sözlük çalışmalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmesi temenni edilmektedir.⁵⁵

3- Psiko-Sosyal Gelişim

Sevgi, korku, nefret, güven, bağlılık gibi pek çok duygunun içinde bulunduğu psiko-sosyal gelişim hayatın başlangıcından itibaren varlığını devam ettirir. Yeni doğan çocuk ağlama ve vücut hareketleriyle duygu yönünü açığa vurmaktadır. Bebekler, fiziksel ihtiyaçları karşılanırsa bile çevreden ilgi beklemeye devam ederler. İnsan hayatının ilk anlarında erkenden kuvvetli bir şekilde beliren psiko-sosyal yetenekler zamanla kişilik gelişiminde de önemli rol oynarlar. Her çocuk çeşitli duyguları deneyecek imkanlarla donatılmış olarak dünyaya gelir. Çocuğun çevresiyle ilişkileri sonucunda bu duyguların çocukta en etkili ve kuvvetli olanları büyük ölçüde gerçekleşir. İşte çocukluk dönemi, çocukta duyguların

⁵³ Selçuk, *a.g.e* s.35

⁵⁴ Bilgin- Selçuk, *a.g.e.* ,s.51

⁵⁵ Bilgin, *Çocuğun Manevi Eğitimi*, s.37

belirginleşip geliştiği ve bu doğrultuda çocuğun kişiliğinin şekillenip, geleceğinin çizildiği en önemli dönemdir.⁵⁶

Tutum ve davranışlara yön vermesi, kişinin bütün etkinliklerine zemin oluşturması açısından psiko-sosyal özelliklerin önemi büyüktür. İnsan çevresi ile etkileşimi sırasında çeşitli duygular içinde bulunabilir. Bu doğrultuda tutum ve davranış geliştirebilir.⁵⁷ Davranışların olumlu ya da olumsuz oluşuna göre duygular şu şekilde sınıflandırılabilir:

1.Öfke, kıskançlık, nefret gibi saldırgan davranışlara yönelten duygular.

2.Korku, üzüntü, sıkıntı, bıkkınlık gibi yasaklayıcı ve savunucu davranışlara yönelten duygular.

3.Sevgi şefkat, mutluluk, haz, zevk, merak gibi olumlu davranışlara yönelten duygular.⁵⁸

Kişinin bu şekilde, olumlu yada olumsuz duygu ve davranışlar içinde bulunması, temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması ile de bir ölçüde alakalıdır. İhtiyaçların doyurulmaması, kişide “engelleme” ”çatışma” olaylarını meydana getirir. Engelleme ise insanda kaygı, öfke, yılgınlık gibi olumsuz ruh hallerinin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir ve hatta kişilikte kompleksler oluşturabilir.

Bu nedenle, yeme, içme, uyuma, dinlenme gibi fizyolojik ihtiyaçlar kadar, psiko-sosyal ihtiyaçların da tespit edilip doyurulması ruh sağlığı açısından önemlidir. Psiko-sosyal ihtiyaçlar içinde yaşanan toplumun kültürünün etkisi ile farklılıklar gösterebilirler. Bağlılık ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı, kabul edilme, özgürlük ve mutluluk ihtiyacı psiko-sosyal ihtiyaçlara örnek olarak verilebilir.⁵⁹

⁵⁶ İbrahim Canan, *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, İstanbul, 1996, s.27-28 ;Yavuz, *a.g.e.* s.97; Selçuk, *a.g.e.* s.54

⁵⁷ Mevlüt Kaya,*Din Eğitimi İletişim ve Dini Tutum*, Samsun, 1998, s.46-48

⁵⁸ Başaran, *a.g.e.* , s.108

⁵⁹ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İstanbul,1993, s.64-69

Psiko-sosyal özelliklerin insanın dünyaya geldiği andan itibaren varlığını gösterip, gelişmeye başladığından, özellikle de çocukluk döneminde büyük ölçüde şekillendiğinden bahsetmiştik.

Muhakkak ki, gelişimin her çeşidinde olduğu gibi psiko-sosyal gelişimde de özellikler dönemlere göre farklılık gösterir. Ancak, biz burada bütün dönemleri ayrı ayrı incelemeyip, araştırma konumuzun gereği olarak yalnızca 7-9 yaş çocuklarının psiko-sosyal gelişim özelliklerine yer vereceğiz:

- Bu dönemde korku ve endişe etkin duygular ise de çocuğun ilk çocukluk çağına oranla bu duygulardan biraz daha sıyrıldığı söylenebilir.

- İlk çocukluk çağındaki yoğun heyecan bu dönemde azalmıştır.

- Çocuğun, öfke, nefret, kıskançlık duygularında oldukça azalma görülür.

- Sınıf içi faaliyetlere, grupsal faaliyetlere katılma, çevre ile iletişim kurma eğilimi güçlenmiştir.

- Bu dönemde çocuk daha bağımsız olma eğilimleri gösterir. Onun bu eğilimi engellenmeye çalışıldığında öfkelendiği görülür.

- Anne- babaya bağlılık hala devam eder. Onların sevgi ve ilgisine önem verilir.

- Öğretmene karşı güçlü bir hayranlık duyulur. Okul öncesi dönemde anne-baba taklit edilir, örnek alınırken, ilkokulda öğretmen model olarak ilk sıraya geçer. Çocuk onu otorite olarak kabul eder ve söylediklerine uymaya çalışır. Özellikle ilk yıllarda öğretmene bağlılık son derece fazladır.

- Arkadaş grubunun etkisi kendisini hissettirir.

- Büyükleri tarafından uyulması istenen kurallar sorgulanmadan kabul edilir ve yetişkinlerin de bazı kurallara uydukları fark edilir.

•Bu dönemde yaygın davranış normlarına uyma ön plandadır. Davranış niyete göre değerlendirilir. İyi davranış başkalarını memnun eden, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir edilen davranıştır. İyi olmak karşılıklı ilişkileri sürdürmek, güveni, bağlılığı, minnettarlığı korumayı gerektirir.⁶⁰

•Bu dönemde çocukların davranış ve olayların arkasındaki niyetleri fark etmeyip, suç ve zararı olayın maddi sonucu ile ölçtükleri görülmektedir. Örneğin, istemeden on iki tabak kırmak, dolaptan şeker çalarken bir tabak kırmaktan daha kötü bir davranıştır.

•Grup oyunlarını kurallarına göre oynamaya önem verilir.

Öğrenmeye ve bilgiye düşkünlük, kolay etkilenme, rekabet gütmeye ve sorumluluk üstlenme bu yaş çocuklarının en belirgin özellikleridir.⁶¹

Psiko-sosyal gelişim özelliklerini dikkate alarak, bu dönemde çocuğa sevgi ile yaklaşmak, yeteneklerini geliştirecek fırsatlar tanımak, ona karşı iyi davranış örnekleri oluşturmak⁶² dikkat edilmesi gereken noktalardır.

B-)ÇOCUKTA DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCE GELİŞİMİ

Çocuğun dini gelişimine etki eden iki temel faktör vardır. Birincisi çocuğun istidat ve kabiliyetleri denilen ruhi güçleridir. Bunlar, ferdi kabiliyet, ruhi hazırlık, merak ve duygusal arayış gibi etkenlerin içinde bulunduğu tamamen (doğal) fitri olan faktörlerdir. İkincisi, aile fertleri, yakın akrabalar, ailede ve aile dışındaki dini ve ahlaki atmosfer içinde çocuğun ferdi gözlemleri, ailede ve çevrede çocuğun dinlediği dini konular din görevlilerinin eğitici ve

⁶⁰ Hayati Hökelekli, "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul, 1988, s.190

⁶¹ Günçe, *a.g.e.* s.98; Başaran, *a.g.e.*, s.106-108; Selçuk, *a.g.e.* 95-96; Peker, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Samsun, 1991 s.84-85

⁶² Selçuk, *a.g.e.* s.96

öğretici katkısı, okul ve oyun arkadaşlarının etkisi gibi etkenlerden oluşan çevresel faktörlerdir.⁶³

Biz burada, dini gelişimi doğal dini gelişim ve ailenin etkisi ile dini gelişim olmak üzere ayrı ayrı ele alıp inceleyeceğiz. Zira çocukta dini inancın uyanmasını sağlayan ve gelişimini destekleyen en önemli faktör ailedir. Şüphesiz, çocuk ilk dini tecrübeyi burada edinmektedir⁶⁴

1- Doğal Dini Gelişim

Dini duygu, ilahi bir kuvvetin varlığından kaynaklanan, düşünce, tasavvur ve hareketlerin insanda uyandırdığı duygudur.

Herhangi bir etki karşısında duyarlılık göstermek ve duygulanmak insanın yaratılışından gelen fitri bir hadisedir. Din duygusu da, insanın kutsal saydığı varlık karşısında o varlığın tesiriyle meydana gelen bir duygu olduğuna göre, diğer duygular gibi insanın tabiatına bağlı fitri bir duygudur. Çeşitli tesirler karşısında duygulanma yetilerini kaybetmediği sürece her insan tabiatı gereği dini hisse sahiptir. Başlangıçta kişinin kalıtımla getirdiği eğilim ve duygularla karışmış bir halde, belirsiz, şuur dışı bir duygu olan dini duygu zamanla aile, eğitim gibi çevresel faktörlerin tesiriyle şekillenir.⁶⁵

İnsan tabiatında mevcut olan din duygusunun tesiriyle çevresinde meydana gelen olayları, onların özünü kavramaya ve kendisi için tatmin edici izahlar bulmaya çalışır. Yine yaratılışı gereği insan, kafasını bir takım sorularla meşgul eder ve o sorulara mantıklı açıklama getirmeden huzur bulamaz. Örneğin üzerinde yaşadığımız bu dünya ,evren nasıl var olmuştur? İnsanlar öldükten sonra ne olur? Tamamen yok mu olur? Yoksa başka bir yerde

⁶³ Yavuz, *a.g.e.*, s.62-63, 106

⁶⁴ Laurence Pernoud, *Çocuğumu Büyütüyorum*, çev. Koray Deniz Yaran, İstanbul, 1975, s.368

⁶⁵ Pazarlı, *a.g.e.*, s.94-95; Peker, *Din Psikolojisi*, s.62; Yavuz, *a.g.e.* s.34-

yaşamaya devam mı eder? Yer yüzündeki bütün canlılar ve insanlar nasıl ortaya çıkmıştır? Allah nasıl bir varlıktır? Allah bizden neden ibadet etmemizi istiyor?v.s.

Bu ve benzeri sorular kapsam ve derinliği her insanda ve hatta her yaş döneminde farklı olmak üzere ilk çağlardan itibaren insanların zihnini meşgul etmiştir. İnsanlar en fazla Allah ve ahiret kavramaları üzerinde düşünmüşlerdir. Melek, şeytan, cin, kaza, kader, cennet, cehennem, günah, sevap, namaz, oruç gibi çeşitli dini kavramlar da insanların zihinlerini her zaman kurcalamış ve onları düşünmeye sevk etmiştir. Kapsamları farklı da olsa bu konular üzerinde düşünüş ve zihinsel meşguliyet hemen her dönem için söz konusudur.

Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren etrafında olup bitenlerden bağımsız değildir. Daha bir kaç aylık iken dış dünyayı ve kendisini tanımaya, gibi çevresinde meydana gelen hadiseleri anlamaya çalışır. Çocuk ilk çocukluk devresine (2-6 yaş arası) gelinceye kadar kendisine öğretilenleri ve çevresindeki dini davranışları olduğu gibi benimser. Etrafındaki dini davranışları taklit eder, fakat bunlar üzerinde düşünmez. Soru sormadaki gayesi öğrenmektir.

Bu dönemde çocuklar, büyüklere soru sormakla her şeyi öğreneceklerini düşünürler. Bu konuda kendilerine karşı duydukları aşırı güvenden dolayı büyüklerini soru yağmuruna tutarlar. Çocuk, çevresindekileri Allah'a dua ederken, ibadet ederken görür. Bazı sözler işitir. Bunlar onun bilincine yerleşerek zamanla benimsenir ve taklit edilir. Çocuğun davranışları bilinçli olarak değil mekanik olarak kendini gösterir. Örneğin çocuğun namaz kılan anne-baba gözlemleyerek onlarla beraber yatıp kalkması, sofraya oturunca "besmele" çekmesi ve "hamd" ederek sofradan kalkması, çocuğun

niye yapıldığı üzerinde düşünmeksizin ve anlamını kavramaksızın taklit ettiği davranışlardır.⁶⁶

Bu dönemde çocuk tabiatındaki inanma eğiliminin etkisi ile hiç bir şüphe duymaksızın söylenenlere itiraz etmeden, samimiyetle kabullenir ve çeşitli sorularla dini hayata girmeye çalışır.⁶⁷ Bu arada çocuk etrafındaki insanlardan sıkça duyduğu Allah, melek, şeytan, cennet, cehennem, günah, sevap kavramlarını belleğine yerleştirir. Göremediği, neye benzediğini bilmediği ancak, büyüklerine duyduğu sonsuz güvenden dolayı kabullendiği bu kavramlar hakkında sürekli sorular sorar bilgi edinmeye çalışır.

Çocukların Allah hakkında fikir yürütmeye başladıkları dönem 4 yaş civarındır. Bu yaş çocukların dini dünyaya ilgilerinin altın yaşıdır. Bu nedenle de bu yaş çocuklarının Allah tasavvurlarında her hangi bir güçlük yoktur.⁶⁸

Bu çağ çocuklarında antropomorfik düşünce hakimdir. Zira dönemin en önemli zihinsel gelişim özelliği soyut düşünce yeteneğinin gelişmemiş olup, her şeyin somut, maddesel olarak düşünülmesidir. Dolayısıyla Allah tasavvuru da somuttur. Allah insana ait modeller şeklinde düşünülür. Allah bazen “büyük bir insan” , bazen de gökyüzünde oturan “aksakallı bir dede” olarak tasarlanır.⁶⁹ Öyle ki 5-6 yaş grubu çocuklarına göre Allah, babasından da, gördüğü dağlardan da büyüktür. Hatta ayağı ile bassa, bütün mahalleyi kaplayabilir. Ya da denize bassa, O'nun derinliği ayağının topuklarına bile çıkamaz.⁷⁰

Çocuklar yukarıda görüldüğü gibi Allah'tan bahsederken hep tanıdıkları bildikleri somut varlıkları ölçü olarak gösterirler. Somut düşüncenin hakim olduğu bu yaşlar için bu yaklaşım son derece

⁶⁶ Peker, *Din Psikolojisi*, s.49-50; Bilgin- Selçuk. a.g.e., s.76

⁶⁷ Antonie Vergote, *Çocukta Din*, çev. Erdoğan Fırat, A.Ü.İ.F.D. Ankara 1983,C.XXII, 315

⁶⁸ Yavuz, a.g.e. s.168-172

⁶⁹ Atalay Yörükoğlu, a.g.e., s.10; Pierre Bovet, *Din Duygusu Ve Çocuk Psikolojisi*, Çev. S. Odabaş, Ankara, 1958, s.99

doğaldır. Bu somut tasavvurlar, onlara soyut düşünceye geçişte basamak teşkil edecektir. Duygusal ve zihinsel gelişimlerine paralel olarak onların Allah tasavvurları da zamanla değişecek ve gelişecektir.

Çocuklar artık 5-6 yaşlarından itibaren kafalarında tasavvur ettikleri “Yüce Kudret” i insanlardan ayırt etmeye başlarlar. Allah’ın kudretini babasının kudreti ile özdeşleştiren Allah’ı “babaları kadar kudretli bir varlık” olarak tasarlayan çocuklar babalarının her şeye gücünün yetmediğini, Allah’ın insanlardan daha farklı ve üstün varlık olduğunu yavaş yavaş anlayacaklardır. Yaşın ilerlemesine paralel olarak Allah’ın insana benzemediği, görülmeyen, resmi çekilemeyen, her yerde olan bir varlık olduğu idrak edilecektir.⁷¹

Nitekim, Allah’ı insana ait modeller, çizgiler içinde düşünen antropomorfik düşünce yedi yaşından itibaren yavaş yavaş yerini sembolik ve soyut anlayışa bırakır. Bu nedenle de 7-9 yaş döneminin oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Ferdi farklılıkların gözleendiği 7 yaş temyiz döneminin de başlangıcıdır. Bu yaşla birlikte çocuklar varlıkları bir birinden ayırt edebildikleri gibi, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt etme duygu ve kabiliyetine de sahip olmuşlardır.

7 yaşla birlikte çocuklar yeni bilgiler öğrenebilecekleri veya ilk çocukluk döneminde edindikleri bilgileri ileri seviyede geliştirebilecekleri bir döneme girmişlerdir. 7 yaşından itibaren çocuktaki Allah düşüncesi ve tasavvuru oldukça gelişmiştir. Allah’ın nasıl bir varlık olduğu, Allah’ın kendisinin, yakınlarının ve varlıkların yaratıcısı olduğu kısa ifadelerle izah edilebilir. Bu dönemde “Allah’ın her yerde olduğu” ve “yaptıkları her şeyi gördüğü” “Allah’ın kendileri ile ilgilendiği” de düşünülebilir.⁷²

⁷⁰ Öcal, *Din Eğitimi Ve Öğretiminde Metodlar*, s. 73; Yörükoğlu. a.g.e., s.10; Neda Armaner-A. Zeki Ökmen, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler*, M.E.B.Yayınları., İstanbul, 1960, s.84

⁷¹ Vergote, a.g.e., s.318- 329; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara, 1980, s. 86- 87

⁷² Raşit Öymen, “Çocukluk ve Gençlik Çağı Dini Gelişim”, *Eğitim Hareketleri Dergisi*, c.7. Sy: 89, s.14

Allah'ın varlığı, özellikle de zâtı ile 7-9 yaş grubu çocukları daha çok meşgul olmaktadır. Bu dönem çocukları başta Allah'ın büyüklüğü olmak üzere nasıl olduğunu, nerede olduğunu neden bir tane olduğunu ve eşi, benzeri, ortağı olmadığını merak ederek "Allah olmasaydı, biz olmasaydık ne olurdu?" "O yemez, içmez, uyumaz, onun buna ihtiyacı da yoktur. Peki ama, yeri göğü yaratan çiçeklerle donatan Allah'ın aslı nedir?" gibi metafizik soruların da cevabını öğrenmeye çalışmaktadırlar.⁷³

Bu dönemde Allah'ı gökte ve her yerde düşünen çocuklar, Allah'ın gökte olduğunu söylerken ona tasavvur edebildiği en yüksek yerde ve en yüce mekanda yer ayırarak istemektedir. Bu durum, "Allah her zaman her yerdedir" tasavvuru için de geçerlidir. Allah'ın yüceliği, sınırsız büyüklüğü çocuğun dilinde "Allah her yerde her zaman hazır ve nazırdır." cümlesiyle anlam kazanmaktadır.

İlk çocukluk yıllarından itibaren dinledikleri masallarla, hikâyelerle hayal dünyaları epeyce gelişen çocuklar bu dönemde toplumdaki duyarak öğrendikleri mutlu tesadüflere inanma eğilimi içindedirler. Bunların yanısıra ahlaki duygular git gide istikrar kazanmaya başlayarak dini duyguların gelişmesine yardımcı olur.

Bu dönemde çocuklar Allah'a karşı derin bir sevgi besler. Hep ona yakın olma arzusu içindedirler. Bu nedenle günlük hayatta kullanılan dini terimleri dua ve ibadetleri öğrenmek ve uygulamak isterler. Bir engelleme ile karşılaşmayıp imkan buldukları takdirde oruç tutmaktan, namaz kılmaktan, dua etmekten büyük mutluluk duyarlar.⁷⁴ Onda, dua edilip, namaz kılınıp, oruç tutulduğu takdirde, isteklerinin daha çok yerine getirileceği inancı vardır.⁷⁵

İşte bu şekilde çocuklar, başlangıçta Allah'ın ihtiyaçlarını karşılaması, isteklerini yerine getirmesi gibi maddi beklentilerle ibadetlere, dualara yönelme eğilimi gösterirler. Bu nedenle onların

⁷³ Yavuz, *a.g.e.*, s.83

⁷⁴ Bilgin-Bilhan, *a.g.e.*, Ankara 1987, s.19

ibadetler konusundaki davranışları önceleri taklide dayalı ve şeklidir. Ancak, bütün bu eğilimler zamanla çocukta gerçek dini duygunun oluşmasında basamak oluşturur.

2- Ailenin Etkisi İle Dini Gelişim

İnsanın eğitimi, yetiştirilmesi, kendisine ve topluma kazandırılması açısından en önemli kurum ailedir. Çocuğun içinde doğduğu, hayata adım attığı bu çevrede onun her türlü ihtiyacı karşılanacak, yarının yetişkininin şahsiyetini temellendirecek olan eğitim ve kültür burada verilecektir.⁷⁶ Çünkü kurulduğu andan itibaren sevgi, saygı, sorumluluk ve fedakarlık anlayışıyla yoğrulan aile bu doğrultuda genişler, büyür. Dolayısıyla toplumun en küçük birimi olan ailede, fertlerin hemen her yönüyle etkileşimi kaçınılmazdır.

Ancak, yukarıda sözünü ettiğimiz, ailenin eğitim konusundaki ehemmiyeti ancak aile fertlerinin görev ve sorumluluk bilinci ile sağlanacaktır.⁷⁷

Çocuğun dini gelişiminde dini tutumun şekillenmesi ve belirlenmesinde aile oldukça önemli bir rol oynar. Öyle ki çocuk dini karakterini ailesi içinde kazanır.⁷⁸

Çocuğun değişik dini yaşantı örnekleri ile karşı karşıya gelmesi, aile içinde ve yakın dış çevredeki gözlemleri ile olur. Sonra da yetişkinlere ardı arkası kesilmeyen sorular sorulur. Bu soru ve cevapları evde ibadet eden üyelerin taklit edilmesi şeklinde fiili ilgi takip eder. Hıristiyanlıkta aileler belli yaştaki çocuklarını elinden tutup kiliseye veya toplu ibadet yapılan yerlere götürürler. Onların

---

Yavuz, *a.g.e.* s.103

⁷⁶ Habil Şentürk, "Çocukta Dini İlginin Uyanışı ve Gelişmesi Açısından Çevre Faktörü, *Din Öğretimi Dergisi*. Haziran 1988 Sy:15, s.55

⁷⁷ Hüseyin Ağca, *Ailede Eğitim*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993, s.4-6

⁷⁸ Ay, *a.g.e.*, s.91; Vergote, *a.g.e.* s.316

bu davranışı bize, erken yaşlardan itibaren ailede din eğitiminin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.⁷⁹

İslam dini de bu konuda oldukça hassas bir yaklaşım sergilemiştir. Kur'an-ı Kerim'de Rum suresinin 30. Ayetinde "İnsanın dünyaya geldiğinde zayıf ve yardıma muhtaç olduğundan" bahsedilmektedir. Zira, ona gerekli bakımı, ilgiyi, korumayı, şefkati gösterecek tek kurum ailedir.⁸⁰ Aynı Ayette yüce Allah, insanları Allah'a inanma eğilimiyle yarattığını şu şekilde ifade ediyor. "Sen yüzünü Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir. Allah'ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur. Fakat insanların çoğu bilmezler."⁸¹

Bütün insanlar Allah'a inanma eğilimi ile yaratıldığına göre insanlar arasındaki inançsal farklılıklar nasıl açıklanacak? İşte burada da Hz. Peygamberin meşhur hadisi devreye girerek bu soruya açıklık getiriyor. "Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar, sonra ebeveyni onu Hıristiyanlaştırır, Yahudileştirir, veya Mecusileştirir. Eğer ana baba Müslüman ise çocuk da Müslüman olur."⁸² Bu hadis ailenin çocuğun dini düşüncesi, dini tutumu, dini tavır ve tercihleri üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Öyle ki aile çocuğa dinini öğretip, ondaki dini duygunun gelişmesini sağlayabileceği gibi çocuğun dinden uzaklaşmasına ve ondaki din duygusunun körelmesine de neden olabilir.

Psikolog ve sosyologlarca aile ile din arasındaki ilişkinin önemi ortaya koyulmuş ve çocuğa dini formasyonu kazandıran faktörler önem sırasına göre şu şekilde sıralanmıştır:1-Aile 2-Kişisel düşünceler. 3-Okul.⁸³ Çünkü gelişim dönemlerinde çocuğun bir

⁷⁹ Haluk Yavuzer, *Ana Baba ve Çocuk*, İstanbul, 1986. s.24; Ağca, *a.g.e.*, s.96

⁸⁰ Ay. *a.g.e.*, s.91

⁸¹ Kur'an. Rum,30/30

⁸² Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, İstanbul 1979, Cenaiz,II, 96 23/80: Müslim, Ebi Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih*, Kahire, 1954, IV, 2047. Kader, 46/ 22, 23, 25

⁸³ Armaner, *a.g.e.*, s.9; Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 49-52

modele ve örneğe ihtiyacı vardır. Özellikle okul öncesi dönemde çocuğun örnek aldığı, taklit ettiği model anne- baba dır. Böylece çocuk taklit etme özelliği ile, güven duyduğu, etkisi altında kaldığı anne ve babasını kopya etmeye çalışmaktadır.⁸⁴ Anne babanın hareketleri, konuşma tarzı, davranışları, değer yargıları hep taklit edilir. Daha çok küçük yaşlarda iken kız çocuklarının annelerinin topuklu terliklerini minik ayaklarına geçirerek, yürümeye çalıştığına, annesinin kendisine gösterdiği ilgi ve şefkati oyuncak bebeğine gösterip, onu sevip okşadığına, erkek çocuklarının babasının davranış ve giyinişini taklit etmeye çalışıp, pantolonuna kemer takmadan dışarıya çıkmak istemediğine veya benzeri örneklere zaman zaman hepimiz şahit oluruz. Bunun gibi çocukların dini davranışlarında da anne babanın etkisi şüphesizdir. Çocuk, namaz kılarken gördüğü anne babasının yanına giderek, onların yaptığı eğilip kalkma, secdeye gitme hareketlerini yapmaktan çok büyük zevk alır. Anne- babasının ağzından duyduğu dini terimleri, dua cümlelerini telaffuz edip ezberleyebilmek için büyük bir gayret sarf eder. Nihayet; “Rabbi Yessir....”duası veya “Allah’ım beni ailemi, bütün inananları koru” gibi basit dua cümlelerini ezberleyip, her okuyuşunda büyük bir mutluluk duyar. Çocuğun bütün davranışlarında, dine karşı ilgisinde, anne babasının deruni davranışlarını hissettiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.⁸⁵

Bilgin (1986) Üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir deneme araştırmasında bir gencin şu açıklamaları ile karşılaşmıştır:

“Çocuk konuşmasını yeni öğrenirken büyükleri taklit eder. Öğrendiği bazı kelimeleri söylemesi, büyüklere sevimli gelir. Bu yüzden ona yeni şeyler öğretmek isterler. Bizim orada, bu çağda çocuğu severek öğretirken, ona kalıplaşmış sorular sorarlar ve kalıplaşmış cevaplar ezberletirler. Mesela ‘Allah kaç?’, ‘Kimin

⁸⁴ Yavuz, *a.g.e.* ,s.148

⁸⁵ Pernoud , *a.g.e.* , s.368

kulusun?’, ‘Kimin ümmetisin?’, ‘Ne zamandan beri Müslümanısın?’ vs. Çocuk bu soruları ve cevaplarını öğrenirken hem konuşma kabiliyeti gelişir, hem kendini tanımaya başladığı zaman bazı soruların cevaplarını önceden öğrenmiş olduğunu anlar.”⁸⁶

Çocuklar üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışının yaptığını, onların olumlu davranışlarının doğrudan çocuğun yaşantısına girerek olumlu bir şekilde katkıda bulunduğu ortaya konulmuştur.⁸⁷ Bununla birlikte dini davranışları, aile bireyleri toplu halde gerçekleştirdiğinde çocuğun bu davranışları benimsemesi kolaylaşacaktır. Çünkü çocuğun iyi alışkanlıklar edinmesi, iyi hareketlerin birlikte yapılması ile sağlanır. Çocuk etrafındaki insanların, anne-babasının kötü davranışlarda bulunmaktan kaçındığını, iyi davranışlarda bulunduğunu, iyiyi güzeli sevdiğini görünce kendisi de iyi hareketler yapmaktan dini davranışlarda bulunmaktan zevk alır. Halbuki dini tutum ve davranışlarında anne başka türlü baba başka türlü davrandığında çocuk doğruyu yanlıştan ayırt edemeyecek ve çelişkiye düşecektir.⁸⁸ Zira anne-babanın bu tutumu dengesiz ve kararsız bir tutumdur. Bu tutumun ise çocuk üzerinde olumsuz tesirleri vardır. Halbuki kendi işini görebilecek bir duruma gelebilmesi uyulması gereken kuralları gönüllü olarak benimsemesi ve özerk bir kişilik kazanması için anne-babanın istikrarlı, güven verici ve hoşgörülü bir tutum sergilemesi gerekmektedir.⁸⁹

Ayrıca anne-babanın dini davranışlarında tutarlı olmaları da önemlidir. Anne-baba yapmadığı şeyleri çocuktan yapmasını istediğinde bunun çocuk üzerinde çok fazla etkisi olmaz. Burada Piaget’in, çocuğu küçük bir yetişkin olarak düşünmemek gerektiği görüşünün doğruluğunu bir kez daha ifade etmek gerekir. Çünkü

⁸⁶ Bilgin-Selçuk, *a.g.e.*, s.77.

⁸⁷ Yavuz, *a.g.e.*, s.155-156.

⁸⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, s.105.s

çocuk anne-babayı model olarak görmekte ve taklit etmektedir. Çocuk sosyal ve dini tutumlarını da bu şekilde kazanmaktadır.⁹⁰ Dolayısıyla bu dönemde yalnızca taklide ve örnek almaya eğilimli olan çocuğun, anne-babasının davranışlarından doğru olanı yanlış olandan ayırt ederek hareket etmesi ve bu doğrultuda dini tutum geliştirmesi beklenemez.

---

⁸⁹ Nezahat Özeri, "AnneTutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi" *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul, 1998, s.223

⁹⁰ İbrahim N. Özgür, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1979, s.220.

BÖLÜM II

BULGULAR VE YORUM

A-)AİLE VE ÇOCUKLA İLGİLİ BAZI FAKTÖRLERİN ÇOCUĞUN DİNİ BİLGİ DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu bölümde çocukla ilgili cinsiyet, yaş, sınıf faktörleri ile aile yapısı, anne babanın yaşı, öğrenim durumu, ailenin gelir düzeyi, yerleşim yeri, çocuk sayısı ve dini yaşantısından ibaret olan ailesel faktörlerin çocuğun dini bilgi düzeyi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak analiz edilmiş, Elde edilen bulgular ve yorumları aşağıda verilmiştir.

1- Cinsiyete Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo 1: Cinsiyetlerine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi

CİNSİYET	N	%	X	S	t	p	Sonuç
1. Kız	70	52,6	76,8	11,0	1,26	p>0,05	Önemsiz SD=131
2. Erkek	63	47,4	74,0	14,2			

Tablo 1’de anket uygulanan öğrencilerden %52.6’sının kız %47.4’ünün erkek olduğu görülmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin dini bilgi puanları arasındaki fark t-testi sonucu istatistiksel olarak ($P>0,05$) düzeyinde önemsiz bulunmuştur.

Tabloda görüldüğü gibi erkek öğrencilerin dini bilgi puan ortalaması ($X=74,03$), kız öğrencilerin dini bilgi puan ortalaması ise ($X=76,8$) dir. İstatistiksel olarak her iki grubun puanı arasındaki fark ($P>005$) olduğu için önemli görülmemektedir. Dolayısıyla bu

sonuç, “kız çocuklarının dini bilgi düzeyi ile erkek çocuklarının dini bilgi düzeyi arasında önemli bir fark yoktur.” şeklindeki hipotezimizi doğrular niteliktedir.

7-9 yaş grubunda kız ve erkek çocukların zihinsel gelişimlerinin bir birinden önemli ölçüde farklı olmadığı düşünüldüğünde⁹¹ bu sonuç şaşırtıcı bir sonuç olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ayrıca Yavuz (1987) 7-9 yaş grubu çocuklarını kapsar nitelikteki bir araştırmasında cinsiyet faktörü ile Allah’a inanma arasında istatistik bakımdan önemli bir ilişkinin olmadığını, bu ikisi arasındaki farkın önemsiz olduğunu saptamıştır.⁹² Bilindiği gibi sığınma, dayanma, güvenme, bağlanma ihtiyacı ile birlikte Allah’a iman ve Allah kavramı dini duyguya ve dolayısıyla dini bilgi gelişimine kaynak teşkil etmektedir.⁹³

Bununla birlikte dini duygunun gelişimi açısından bakıldığında, 7-9 yaş döneminde kızların Allah’ı arayışları ve O’na sığınma arzularının erkeklere oranla daha içten ve canlı olduğu tespit edilmiştir.⁹⁴ Zira istatistik açıdan fark bulunmasa da kızların puan ortalamasının erkeklerinkinden yüksek olması bu durumu destekler nitelikte görülmektedir.

2- Yaşa Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo 2: Yaşlarına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi

YAŞ	N	%	X	S	1	2	3
1. Yedi	34	25,6	68,7	13,3	-	-	-
2. Sekiz	52	39,1	76,0	12,8	*	-	-
3. Dokuz	47	35,3	79,7	9,8	*	-	-
SD=2/130		F=8,44		p<0,004			Önemli

⁹¹ Cole-Morgan, *a.g.e.*, s.282

⁹² Yavuz, *a.g.e.*, s.48

⁹³ Özbaydar, *a.g.e.*, s. 5-6

⁹⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s.95

Ankete katılan çocukların % 25,6 sının yedi, %39,1'inin sekiz, %35,3'ünün dokuz yaş grubuna dahi olduğu görülmektedir.

Yaşa göre ankete katılan öğrencilerin dini bilgi puanları arasındaki fark, varyans analizi sonucunda ($P<0,001$) düzeyinde önemli bulunmuştur.

Tablo 2 de görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerden 7 yaş grubunun puan ortalaması ($X=68,7$), 8 yaş grubunun ($X=76,07$) ve dokuz yaş grubunun puan ortalaması ise ($X=79,7$) dir. Farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunu görmek amacıyla Tukey-HSD testi yapılmış ve 7 yaş grubu çocukların puan ortalaması ile 8 ve 9 yaş çocuklarının dini bilgi puan ortalaması arasındaki farkın önemli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla yaştaki artış puan ortalamasındaki artışla paralel olarak seyretmektedir.

Bu araştırma sonucu “yaş büyüdükçe, çocukların dini bilgi düzeyi de yükselmektedir.” hipotezini doğrulamaktadır. Yavuz (1987) yukarıda bahsettiğimiz aynı araştırmasında yaş faktörünün Allah'a inanma durumu üzerinde önemli bir etkisi olduğunu saptamıştır.⁹⁵ Nitekim yaşla zihinsel ve bilişsel gelişim arasında önemli bir etkileşim söz konusudur.⁹⁶

3- 0Sınıf ve Dini Bilgi Düzeyi

Tablo3: Çocukların sınıflarına göre dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

SINIF	N	%	X	S	1	2	3
1. I.Sınıf	32	24,1	68,8	13,6	-	-	-
2. II.Sınıf	54	40,6	74,8	12,9	*	-	-
3. III.Sınıf	47	35,3	80,6	9,1	*	*	-
SD=	2/130	F=9,44	p<0,00	Önemli			

⁹⁵ Yavuz. *a.g.e.* . s.48

⁹⁶ Cole-Morgan. *a.g.e.* .s.282

Çocuğun yaşı ile kaçınıcı sınıfta olduğunun aynı paralellikte seyretmeyebileceği ihtimali düşünülerek sınıf faktörünün dini bilgi düzeyi üzerindeki etkisine bakılmıştır.

Sınıf faktörünün dini gelişim üzerindeki etkisi varyans analizi ile incelendiğinde; birinci sınıfta olan öğrencilerin dini bilgi puanları($X=68,8$), ikinci sınıf öğrencilerinin dini bilgi puanları ($X=74,8$), üçüncü sınıf öğrencilerinin dini bilgi puanları ise ($X=80,6$) olarak bulunmuştur. Bu değerler arasındaki fark istatistik açıdan ($P<0,001$) düzeyinde önemli bulunmuştur.

Farkın hangi gruplar arasında önemli olduğunu belirlemek Tukey-HSD testi yapılmış ve birinci sınıfla ikinci ve üçüncü sınıf ikinci sınıfla üçüncü sınıf öğrencilerinin dini bilgi puanları arasındaki farkın önemli olduğu görülmüştür.

Elde edilen bu sonuç “üst sınıflarda okuyan çocukların dini bilgi düzeyi alt sınıflarda okuyan çocukların dini bilgi düzeyinden yüksektir.” hipotezimizi doğrulamaktadır. Buna göre öğrenme ve anlama düzeyindeki gelişimin bilişsel gelişimi üzerinde de etkili olduğu görülmektedir.

Okul 7-9 yaş çocuklarının dini gelişimi üzerinde de önemli bir faktördür. Okulda her açıdan çocuk eğitimi sistemli ve disiplinli bir şekilde uygulanır.⁹⁷ Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda çocuğun kaçınıcı sınıfta olduğunun onun dini gelişimi üzerinde yaşa oranla daha anlamlı bir faktör olduğu söylenebilir.

⁹⁷ A. Kemal Balkanlı, *Sosyal Sonuçları Bakımından Terbiye*, Ankara, 1964, s.46-47

4- Aile Yapısına Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo 4: Ailenin geniş ya da çekirdek yapıda oluşuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

AİLE YAPISI	N	%	X	S	t	p	Sonuç
1. Çekirdek	81	61,8	77,5	12,5	2.62	p>0,05	Önemsiz
2. Geniş	49	37,4	71,6	12,1			SD=128

Ankete katılan ailelerin %61,8'i çekirdek, %37,4'ü geniş aileden oluşmaktadır. Çekirdek aileye sahip olan çocukların dini bilgi puan ortalamaları (X= 77,5) iken, geniş aile çocuklarının dini bilgi puan ortalamaları (X= 71,6) dır. Ailenin geniş ya da çekirdek yapıda oluşuna göre çocukların dini bilgi puanları arasındaki fark t-testi ile analiz edilerek, (p>0,05) düzeyinde önemsiz bulunmuştur.

Dolayısıyla “Çekirdek ailede yetişen çocukların dini bilgi düzeyi, geniş ailede yetişen çocukların dini bilgi düzeyinden yüksektir.” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamaktadır. Aksine bir sonuç ve gözle görünür bir fark ortaya çıkmakla birlikte aritmetik ortalamalar arasındaki fark (p>0,005) düzeyinde önemsiz bulunmuştur. Bu araştırmanın daha kapsamlı bir örneklem grubu üzerinde tekrar uygulanması gerekli gibi görünmektedir.

Köktaş (1993)'in 680 kişi üzerinde yaptığı araştırma sonuçları hipotezimize kaynak teşkil etmektedir. Bu araştırma bulgularına göre İslam'ın şartlarının tümünü doğru olarak bilmede yaşın ilerlemesiyle bir artış görülmemiştir. Aksine bir düşüş söz konusudur. 20-25 yaş grubunda %70,6 olan tümünü doğru olarak bilme, 51-60 yaş grubunda %67,2'ye, 61 ve sonrası yaş grubunda ise %47,8'e düşmektedir.⁹⁸ Bunun nedeni ileri yaşlarda hurafe ve geleneklerin tesirindeki dini inanışın yaygın olması olabilir. Zira ankete katılan bazı anneler açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarda, babaanne dede gibi aile büyüklerinin “Allah baba” ve “Allah dede”

⁹⁸ M.Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İstanbul, 1993.s.136

ifadelerini kullandıklarından bahsetmektedirler. Ayrıca “Gece yatarken başını örtmezsen ve ayağına çorap giymezen günah olur. Ölünce namazın kılınmaz.” şeklinde torunlarına hurafesel telkinlerde bulunan babaannelere de rastlamaktayız.

Daha ziyade ileri yaşlardaki insanlarda görülen batıl ve dini realite ile alakası olmayan inanışların, onlarla birlikte yaşayan çocuk üzerindeki olumsuz etkileri aşağıdaki örnekte de bariz bir şekilde görülmektedir:

“Omuzlarından biri çarpık bir duruş almış bir çocuk doktora götürülmüştür. Yapılan muayenede çocukta hiçbir fiziki bozukluk bulunamayınca bir de psikiyatri bölümünde muayene edilmesi tavsiye edilmişti. Çocuk psikiyatristi, çocukla düzenli sohbetler yaparak, onun etkilenmiş olabileceği olayları bulmaya çalıştı. Sonuçta şu teşhis konuldu:Çocuk dindar bir büyükanne tarafından bakılmaktadır. Büyükanne çocuğun yaramazlıklarını firenleyebilmek için her iki omzunda meleklerin olduğunu,bu meleklerin yaptığımız iyi ve kötü bütün hareketleri bir deftere yazdıklarını söylüyordu. Çocuk yaramazlık yapmamayı başaramadığı için sürekli kabahatli olduğunu ve meleğinde bu kabahatleri yazdığını düşünerek baskı altında bunalıyordu. Defter, kabahatler yazıla yazıla öyle dolmuştur ki, ağırlığından çocuğun omzu çökmekte idi. Çocuk bu bunalımını sol omzunu çökertmekle ifade ediyordu⁹⁹

Genel olarak ileri yaşlardaki insanların, dindar olmakla birlikte daha ziyade kulaktan dolma ve hurafeye dayalı bilgiler düzeyinde dini bir yaşantı içinde buldukları söylenebilir. Anket mülakatlarımda özellikle geniş aile ile çekirdek ailede çocuğa verilen farklı dini eğitim düzeyini değerlendirme fırsatı buldum. Büyükanne ve büyükbabanın otoriter olduğu geniş aileler her ne kadar dindar bir görünüm arz ediyorsa da bilinçli bir uygulamanın

⁹⁹ Mualla Öztürk, “*Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı*”,T.1.D.E.S., Ankara,1981, s.209

olmamasından dolayı çocuklara sağlıklı bir dini eğitim verilemediğini müşahade ettim. Böyle ailelerde ne biliniyorsa onu aktarma yoluna gidildiğinden çocukların dini inanışlarında da irrasyonel inanışların mevcut olduğu görülmektedir. Halbuki bizim 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyini ölçmek için hazırladığımız sorular dinin temelini oluşturan bir takım esaslar ve inançlarla alakalı idi. Bu açıklamalar doğrultusunda geniş ailelerde yetişen çocukların dini bilgi puanlarının çekirdek ailelerde yetişen çocukların dini bilgi puanlarından yüksek oluşu ve hipotezimizi bu doğrultuda kurmamız doğal görünmektedir.

5- Annenin Yaşına Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-5: Annenin yaşına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

ANNENİN YAŞI	N	%	X	S
1. 20-25	14	10,5	70,5	10,8
2. 26-30	36	27,3	74,4	13,0
3. 31-35	49	37,1	74,6	13,5
4. 36-40	30	22,7	79,3	11,0
5. 41 ve yukarısı	3	2,3	84,0	10,5
SD=4/127 F=1,70 p>0,005 Önemsiz				

Annenin yaşının çocuğun dini bilişsel düzeyi üzerinde etkisi olup olmadığı varyans analizi ile test edilmiş ve sonucun istatistiksel açıdan ($p>0,05$) düzeyinde önemli olmadığı saptanmıştır.

Tablodaki değerleri incelediğimizde, annenin yaşının çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkisi varmış gibi görünse de istatistiksel açıdan bu değerler arasındaki fark önemsiz çıktığı için,

“Annenin yaşı büyüdükçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamaktadır.

Hipotezimizi kurarken dindarlık düzeyinin yaşa paralel olarak artacağı¹⁰⁰ görüşünden hareket edilmiştir. Nitekim Köktaş (1993) yaptığı bir araştırmada dini bilgisini zayıf görmenin en çok 20-25 yaş grubunda yaygın olduğunu, 40 ve yukarı yaşlarda ise hiç dini bilgim yok diyene rastlanmadığını belirtmiştir. Tablomuzdaki sonuçları da göz önünde bulundurduğumuzda araştırmamızın daha kapsamlı bir örneklem grubu üzerinde tekrar edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

6- Babanın Yaşına Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-6: Babanın yaşına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi

BABANIN YAŞI	N	%	X	S
1. 20-25	4	3,0	71,0	12,3
2. 26-30	16	12,1	70,0	13,6
3. 31-35	50	37,9	76,4	11,7
4. 36-40	44	33,3	75,4	13,9
5. 41 ve yukarısı	18	13,6	78,2	10,9
SD=4/127 F=1,16 p>0,05 Önemsiz				

En küçük yaş grubuna dahil olan babaların çocuklarının dini bilgi puan ortalaması %71,0 iken, en büyük yaş grubundaki babaların çocuklarının dini bilgi puan ortalaması %78,2'dir. Diğer yaş gruplarında ise puan ortalamaları inişli çıkışlı bir değişkenlik göstermektedir. Varyans analizi sonucunda babanın yaşının çocuğun dini bilgi düzeyi üzerindeki etkisinin ($p>0,05$) düzeyinde önemsiz olduğu bulunmuştur.

Elde edilen bu sonuç “Babanın yaşı büyüdükçe, çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotezi doğrulamamaktadır.

7- Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-7: Annenin öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

ANNENİN ÖĞRENİM DURUMU	N	%	X	S
1. Okur- yazar değil	3	2,3	80,0	17,4
2. Okur-yazar	4	3,0	75,0	11,9
3. İlkokul mezunu	80	60,2	73,5	13,0
4. Orta okul mezunu	15	11,3	77,3	11,1
5. Lise ve dengi okul mezunu	25	18,8	78,7	12,5
6. Üniversite ve yüksek okul mezunu	6	4,5	82,0	7,0
SD=5/127	F=1,18	P>0,05	Önemsiz	

Tablo 7’de annenin öğrenim durumunun yüzdelere göre dağılımı verilmiştir. Buna göre annelerin % 60,2 sinin en yüksek değerle ilkökul mezunu olduğu görülmektedir.

Annenin öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi düzeyi arasındaki fark varyans analizi sonucunda ($P>0,05$) düzeyinde önemsiz bulunmuştur. Hatta annenin öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi puan ortalamaları oldukça dağınık bir durum sergilemektedir. En yüksek puan ortalamasına sahip çocukların anneleri üniversite veya yüksek okul mezunu iken, ikinci en yüksek puan ortalamasına sahip olan çocukların annelerinin okur yazar olmadığı görülmektedir.

Bu sonuç “Annenin öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir.” Şeklindeki hipotezimizi doğrulamamaktadır. Hipotezimizi kurarken sosyo kültürel seviyesi

düşük olan insanların genellikle irrasyonel inanca sahip oldukları, sosyo kültürel seviyedeki artışla birlikte inancın daha fazla rasyonellik kazandığı, irrasyonel inancın ise öğrenim düzeyinin düşük olması ile ilgili olduğu¹⁰¹ görüşünden hareket edilmişti. Biz burada dinle alakası olmayan irrasyonel, hurafesel dini bilgiyi değil rasyonel dini bilgiyi ölçmeye çalıştık. Böyle bir bilgi de ancak rasyonel inanca sahip olan ebeveyn tarafından kazandırılabilir. Üniversite mezunu olan annelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalamasının en yüksek oluşu da bu kanaatimizi doğrular gibi görünmektedir. Çünkü öğrenim durumu düşük olan anne babanın irrasyonel inancı, çocuğun ileri yaşlarda dine bağlılığını ve dini tutumunu olumlu yönde etkileyebilir.¹⁰² Ancak çocuğun belli yaş seviyesindeki dini bilgi düzeyi üzerinde daima olumlu bir tesiri olmayabilir.

8- Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-8: Babanın öğrenim durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

BABANIN ÖĞRENİM DURUMU	N	%	X	S
1. Okur -yazar değil	-	-	-	-
2. Okur yazar	3	2,3	82,6	16,1
3. İlkokul mezunu	39	29,5	73,0	14,1
4. Ortaokul mezunu	21	15,9	72,3	8,9
5. Lise ve dengi okul mezunu	44	33,3	78,6	11,4
6. Üniversite ve yüksek okul mezunu	25	18,9	75,2	13,9
SD=4/127	F=1,63	p>0,05	Önemsiz	

¹⁰¹ Özbaydar. *a.g.e.*, s.59

¹⁰² Kaya, *a.g.e.*, s.124-128

Babanın öğrenim durumunun çocukların dini bilgi puanı üzerinde etkisi olup olmadığı varyans analizi ile test edilerek sonucun ($p>0,05$) düzeyinde önemsiz olduğu tespit edilmiştir.

“Babanın öğrenim düzeyi yükseldikçe çocukların dini bilgi düzeyi yükselmektedir” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez bu sonuca göre doğrulanmamaktadır.

Babanın öğrenim durumunun çocuğun dini bilgi puanı üzerindeki etkisi oldukça karışık bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Tablo-7’de okur yazar ve ilkokul mezunu olan annelerin çocuklarının dini bilgi puanları en düşük değerlere sahip iken, burada okur yazar olan babaların çocuklarının puan ortalaması en yüksek değerle karşımıza çıkmaktadır. Diğer kategorilerdeki değerlerin inişli çıkışlı bir değişkenlik göstermesi, babanın ailede çocuğun eğitimi konusunda anne kadar önemli bir fonksiyonunun olmayışından¹⁰³ kaynaklanabilir.

Sonuç olarak ne anne ne de babanın öğrenim durumunun 7-9 yaş çocuklarının dini bilgisi üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı istatistiksel bir veri olarak tespit edilmiştir.

9- Ailenin Gelir Durumuna Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-9: Ailenin gelir durumuna göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

GELİR DURUMU	N	%	X	S
1. Düşük	10	7,5	74,4	10,3
2. Orta	118	88,7	75,5	12,9
3. Yüksek	5	3,8	76,8	10,3
SD=2/130	F=0,06	p>0,05	Önemsiz	

¹⁰³ Arthur Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, çev: Gülseren Günçe, Ankara, 1987.s.235

Ankete katılan ailelerin %7,5'inin düşük, %88,7'sinin orta, %3,8'inin yüksek gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Gelir seviyesi düşük olan ailelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalaması(X=74,4), orta gelir seviyesine sahip ailelerin çocuklarının puan ortalaması (X=75,5), gelir seviyesi yüksek olan ailelerin çocuklarının puan ortalaması (X=76,8)'dir. Bu değerler arasındaki fark varyans analizi sonucunda ($p>0,05$) düzeyinde önemsiz bulunmuştur.

“Düşük gelirli aile çocuklarının dini bilgi düzeyi yüksek gelirli aile çocuklarının dini bilgi düzeyinden yüksektir” şeklinde kurduğumuz hipotezimiz bu bulguya göre doğrulanmamaktadır.

Ailenin gelir düzeyindeki artışa göre inançsızlıkta da artış görüldüğü¹⁰⁴, sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin dindarlık düzeylerinin düşük olduğu¹⁰⁵ şeklindeki görüşler ve araştırma bulguları hipotezimizi yukarıda olduğu gibi kurmamıza kaynak teşkil etmiştir.

Aydın(1995), üst sosyo-ekonomik düzeydeki kişilerin dini inkar düzeyinin alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunanlara göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶

Kaya(1998), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada ailelerin gelir düzeyleri ile öğrencilerin dini tutumları arasında önemli bir ilişkinin bulunmadığını tespit etmiştir.¹⁰⁷

Araştırmamızda ailenin gelir seviyesini gösteren kategoriler “düşük”, “orta”, “yüksek” kavramları ile ifade edilmiştir. Rakamsal sınırlama yapılmadığından dolayı bu kategorilerin göreceli olarak algılanma olasılığı yüksektir. Ayrıca gerek yüksek gelirli, gerek

¹⁰⁴ Hüseyin Öztürk, “Ergenlerde Din Duygusu ve Allah İnancının Boyutları”. *Din Öğretimi Dergisi*, Sy:32, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1992, s.52

¹⁰⁵ Köktaş, *a.g.e.*, s.79

¹⁰⁶ A. Rıza Aydın, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1995, s.178

düşük gelirli ailelerin çeşitli sebeplerle kendilerini orta gelirli aile sınıfına yakıştırma teveccühü gösterdikleri düşünülebilir. Bu nedenle bu araştırmanın gelir düzeylerindeki sınırlandırmalarla yeniden yapılması gerekmektedir.

10- Ailenin Yerleşim Yerine Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-10:Ailenin yerleşim yerine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi

YERLEŞİM YERİ	N	%	X	S	1	2	3
1. Köy	22	16,5	76,9	14,0	-	*	-
2. Kasaba	47	35,3	70,3	11,6	-		-
3. Şehir	64	48,1	78,7	11,7	-	*	-
SD=2/130	F=6,59		p<0,05				Önemli

Ankete katılan ailelerin yerleşim yeri esas alındığında, %16,5'inin köyde, %35,3'ünün kasabada, %48,1'inin ise şehirde ikamet ettiği görülmektedir.

Ailenin yerleşim yerinin çocukların dini bilgi puanları üzerindeki etkisi varyans analizi ile test edilmiş, aradaki fark istatistik açıdan ($p>0,05$) düzeyinde önemli bulunmuştur. Ayrıca Tukey- HSD testi ile önemlilik düzeyinin hangi gruplar arasında yüksek olduğu incelenmiş, ikinci gruba birinci grup ve ikinci gruba üçüncü grubun puan ortalamaları arasındaki farkın önemli olduğu saptanmıştır. Buna göre kasabada oturan ailelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalaması ($X=70,3$) olarak en düşük iken, şehirde oturan aile çocuklarının bilgi puan ortalaması ($X=78,7$) olarak en yüksektir. Köyde oturan aile çocuklarının dini bilgi puan ortalaması ($X=76,9$) ise ikinci sırada yer almaktadır. Ancak,köyde oturan ailelerin

¹⁰⁷ Kaya a.g.e. . 120

çocuklarının dini bilgi puan ortalaması arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

Dolayısıyla “şehirde oturan aile çocuklarının dini bilgi düzeyi köy ve kasabada oturan aile çocuklarının dini bilgi düzeyinden yüksektir” şeklindeki hipotezimiz kısmen doğrulanmaktadır.

Hipotezimizi kurarken kırsal kesimde oturan, sosyo-kültürel seviyesi düşük olan insanların genellikle irrasyonel inanca sahip oldukları, sosyo-kültürel düzeydeki artışla birlikte inancın daha fazla rasyonellik kazandığı¹⁰⁸ görüşünden hareket ettik. Kırsal kesimde ailelerin öğrenim düzeyinin düşük olması, buna ilaveten çocuk üzerindeki etkili unsurun ebeveynlerden ziyade öğrenim düzeyi düşük olan dede ve nine gibi aile büyüklerinin olması, çocuğa yönelik sorularda esas aldığımız rasyonel dini bilgi düzeylerinin düşük olmasına neden olmuş olabilir.

Kasabadaki çocukların dini bilgi puan ortalamalarının köydeki çocukların dini bilgi puan ortalamasından düşük olmasının nedeni; araştırma yaptığımız kasaba halkının dindarlık düzeyi yüksek görülmekle birlikte geleneklere son derece bağlı ve hurafeci bir anlayışa sahip olması, bu türden hurafeye dayalı bilginin de neredeyse ayırt edilemeyecek kadar rasyonel dini bilgi ile karışmış olması olabilir. Çocukların teferruat içinde boğulup kalması, gerçek dini bilgidен uzak kalmalarına neden olmuş olabilir.

Şehirde oturan ailelerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlara baktığımızda “çocuklarının belli düzeyde ve gerekli olduğu ölçüde dinlerini öğrenmelerinin lüzumlu olduğunu ancak aşırılıktan kaçınmak gerektiğini” düşündüklerine şahit olmaktadır. Bu da bizi şehirde oturan ailelerin çocuklarına hurafeden arınmış rasyonel dini

---

¹⁰⁸ Özbaydar, *a.g.e.* ,s.59

bilgi verme konusunda daha titiz davrandıkları sonucuna ulaştırmaktadır.

11- Ailedeki Çocuk Sayısına Göre Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-11: Ailedeki çocuk sayısına göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

ÇOCUK SAYISI	N	%	X	S
1. Tek çocuk	11	8,3	75,6	13,4
2. İki	54	40,6	78,0	12,7
3. Üç	45	33,8	72,0	11,9
4. Dört ve yukarı	23	17,3	76,3	12,6
SD=3/129	F=1,92	p>0,05	Önemsiz	

Ankete katılan ailelerin %8,3'ünün tek çocuk, %40,6'sının iki çocuk, %33,8'inin üç çocuk, %17,3'ünün dört veya daha fazla çocuk sahibi olduğunu görmekteyiz.

Tek çocuklu aile çocuklarının dini bilgi puan ortalaması ($X=75,63$), iki çocuklu aile çocuklarının ($X=78,0$), üç çocuklu aile çocuklarının ($X=72,0$), dört ve daha fazla çocuklu aile çocuklarının dini bilgi puan ortalaması ise ($X=76,34$)'dür. Buna göre çocukların dini bilgi puan ortalamaları arasındaki fark varyans analizi ile test edilmiş, aradaki farkın ($p>0,05$) düzeyinde önemsiz olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuca göre "Ailedeki çocuk sayısı arttıkça, çocukların dini bilgi düzeyi artmaktadır" şeklinde kurmuş olduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır. Hipotezimizi bu şekilde kurmamızın nedeni, çocuğun dini bilgilerini ailedeki diğer çocuklardan öğrenme durumunu göz önünde bulundurmamız idi. Zira araştırmamızda "Ailede çocuk dini bilgileri en çok kimden öğrenmektedir?" sorusuna verilen yanıtlarda "abla-abi" kategorisinin %6'lık bir paya

sahip olması önemsenecek bir durum gibi görünmektedir. Ancak yukarıdaki sonuçlar istatistiksel açıdan önemli bir fark ortaya koymamaktadır.

12- Ailenin Dindarlık Düzeyine Göre Dini Bilgi Düzeyi

a-)Ailenin Dindarlık Düzeyi

Tablo-12:Ailenin dini yaşantısı ile ilgili sorulara annelerin cevap verme durumlarının yüzdelerine göre dağılımı.

SORULAR	EVET		BAZEN		HAYIR		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evde dini içerikli kitapların bulunması	109	82,0	10	7,5	14	10,5	133	100
Dini bilgileri kaynaklarından öğrenme	75	56,4	37	27,8	21	15,8	133	100
Düzenli olarak namaz kılma	80	60,2	32	24,1	21	15,8	133	100
Evde Kuran ve mevlit okunması	85	63,9	40	30,1	8	6,0	133	100
Sofra duası gibi teorikleri uygulama	54	40,6	71	53,4	20	15,0	133	100

Yukarıdaki tablo ailelerin, dinin bazı teorikleri karşısındaki durumlarını ve dini gerçekleri öğrenmeye karşı ilgilerini göstermektedir. Annelerin cevaplarını “yöntem” bölümünde açıkladığımız şekilde değerlendirip, hesaplayarak ailelerin dini yaşantı düzeyini gösterir bir dindarlık puanı elde ettik.

Ailelerin evlerinde ilmihal ve benzeri dini yayınları bulundurma hususunda %82,0 değerinde oldukça yüksek bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Buna rağmen dini bilgileri dini kaynaklardan okuyarak öğrenme düzeyi daha düşük bir oranla %56,4'lük bir paya sahiptir. Dikkati çeken bir başka sonuç da Kuran ve mevlit okuma durumunun düzenli olarak namaz kılma durumundan daha yüksek bir orana sahip olmasıdır.

Bazı araştırmalar, insanların namaz kılma durumlarındaki farklılığın dinin diğer boyutlarıyla ilgili tutum ve davranışlarda da farklılığa yol açmasının mümkün olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁹ O halde, bu ölçekteki namaz kılma durumuyla ilgili soru başta olmak üzere, ailelerin dinin diğer teorikleri

¹⁰⁹ Uysal. *a.g.m.*, s.176

karşısındaki durumunun onların dindarlık düzeylerini rahatlıkla yansıtabileceği söylenebilir.

b-)Ailenin Dindarlık Düzeyine Göre Çocukların Dini Bilgi Düzeyi

Tablo-13: Ailenin dindarlık düzeyine göre çocukların dini bilgi puanlarının istatistiksel analizi.

AİLENİN DİNDARLIK DÜZEYİ	N	%	X	S
1. Düşük	24	18,0	74,5	12,9
2. Orta	53	39,8	74,5	12,9
3. Yüksek	56	42,1	76,7	12,4
SD=2/130 F=0,50 p>0,05 Önemsiz				

Yukarıdaki tabloda dindarlık düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalamasının (X=74,5), dindarlık düzeyi orta olan ailelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalamasının (X=74,5), dindarlık düzeyi yüksek olan ailelerin çocuklarının dini bilgi puan ortalamasının (X=76,7) olduğu görülmektedir. Buna göre istatistiksel açıdan ailenin dindarlık düzeyi ile çocuğun dini bilgi düzeyi arasındaki fark (p>0,05) önemsizdir.

Bu sonuç “ailenin dindarlık düzeyi çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkilidir.” şeklinde kurmuş olduğumuz hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Ay (1994)'ın, bin kişilik bir öğrenci grubu üzerinde yaptığı; anne-babanın ibadetleri yaşama durumu ile çocuklarını ibadete teşvik ya da ilgisizliğinin çocuk üzerindeki etkilerini ortaya koyduğu araştırmasını¹¹⁰ ve benzeri nitelikteki bazı araştırmaları hipotezimize kaynak olarak almıştık. Bu araştırmaları göz önünde bulundurduğumuzda elde ettiğimiz istatistiksel sonuç şu noktaya dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi burada söz konusu olan

¹¹⁰ Ay, *a.g.m*, s.163-169

çocukların dini bilgi düzeyidir. 7-9 yaş döneminde belli bir seviyede olması beklenen bu dini bilginin mevcudiyeti için ailede dini pratiklerin uygulanışı ya da uygulanmayışı, teşvik ve ilgi olmaksızın belki de fazla bir şey ifade etmemektedir. Bu dini pratiklerin ailede uygulandığını, çocuklarla ilgilenilerek onların ibadetlere teşvik edildiğini varsaydığımızda da çocukların dini bilgisi namaz, oruç, dua, Kur'an okuma gibi dini teoriklerle sınırlı kalacaktır. Halbuki, iman esasları, Allah'ın varlığı ve sıfatları, Peygamberimiz ve diğer dini konularla ilgili bazı basit sorular da dini bilgi ölçeğinde yer almakta idi. İşte bütün bunların, çocuklar tarafından doğru bir şekilde bilinebilmesi; ailede sık sık çocukların seviyesine uygun dini sohbetlerin yapılması, çocuğun dini soruları ile yakından ilgilenilmesi, kısaca ciddi ve disiplinli bir din eğitimi ve öğretimi ile mümkün olabilir. Ailelerin bu konuda ne kadar duyarlı oldukları ise araştırmamızın diğer bölümlerinde yer almaktadır.

B-)DİN EĞİTİMİNDE ANNENİN YERİ

Tablo-14: Çocuğun dini bilgileri ailede en çok kimden öğrendiği

ÇOCUĞUN DİNİ BİLGİLERİ ÖĞRENDİĞİ KİŞİLER	N	%
1. Anne	70	52,6
2. Baba	30	22,6
3. Dede-Nine	25	18,8
4. Abla-Abi	8	6,0
Toplam	133	100

Tablo 14'de "ailede çocuk dini bilgileri en çok kimden öğrenmektedir?" sorusuna verilen yanıtlarda %52,6 lık bir değerle en yüksek yüzdelik paya "anne"nin sahip olduğunu görüyoruz onu %22,6 ile "baba" izlemektedir. Dede, nine gibi aile büyüklerinin pay

oranı %18,8 iken abla-abi'ye düşen pay oranı %6,0 dır. Bu sonuçlar doğrultusunda annenin okul öncesi dönemdeki din eğitimcisi rolünü bu dönemde de devam ettirdiği görülmektedir.

Dünyaya geldikten sonra ilk olarak aile fertleri ile karşılaşan çocuk için anne baba ve akrabalarından oluşan ilk çevre, bebeklik döneminde, çocukluk çağında ve gençliğe uzanan yolda en etkili faktör olarak görülmelidir.¹¹¹ Bu konuda özellikle ve öncelikle annenin rolünün ne kadar önemli olduğu bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹² Annenin çocuğuna bakıp büyümesi ona gerekli sevgiyi, şefkat ve ilgiyi göstermesi elinde olmaksızın annelik içgüdüsünün etkisi ile gerçekleşir.¹¹³ Çocuk için, ihtiyaçlarını karşılayan, emziren, doyuran, koruyan anne hem biyolojik hem de duygusal yönden büyük bir önem taşır.¹¹⁴

Bütün bu yönleri ile anne yaklaşık sekiz yaşına kadar çocuğun gözündeki en ideal insanı temsil eder. Onun bu vasfı davranış eğitiminde de kendisini gösterir.¹¹⁵ İlk çocukluk devresinde, davranış eğitimi içerisinde yer alan temizlik alışkanlığı, beslenme ve düzen alışkanlığı gibi davranışları çocuğa kazandırma konusunda anne en etkili kişidir.¹¹⁶

Anne çocuğun dini eğitimi ve gelişiminde de büyük bir role sahiptir. Anne, çocuğun diğer duyguları kadar dini duygularının uyarılıp geliştirilmesinde de birinci derecede etkili olan kişidir. Bu nedenle dindar olan bir anne için dinin ilk öğretmeni olduğu söylenebilir.¹¹⁷

¹¹¹ Salih Tuğ, "Çocukluktan Gençliğe Geçişte çevre ve Yetişme Faktörü", *Türk Gençliğinin Meseleleri Semineri*, İstanbul, 1985, s.1

¹¹² Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, Çev. Refik Özdek, İstanbul, 1976, s.319-320

¹¹³ Bovet, *a.g.e.*, s.53

¹¹⁴ Ay, *a.g.e.*, s.100

¹¹⁵ Jersild, *a.g.e.*, s.609

¹¹⁶ Maria Montessori, *Çocuk Eğitimi*, Çev. G. Yücel, İstanbul, 1982, s.57-58

¹¹⁷ Armaner-Ökmen, *a.g.e.*, s.15

Çocuk üzerinde bu denli etkisel güce sahip olan anneler dini bilgi ve davranışların çocuğa aktarılmasında çok dikkatli olmak durumundadırlar. Anneler dini davranışlarında son derece tutarlı olmalıdırlar. Bilindiği gibi doğru- yanlış, yasak-serbest gibi değer yargılarının kazanıldığı yer ailedir. Ailede çocuk üzerinde en etkili kişi olan anne, serbest olan şeylerin daima serbest, yasak olan şeylerin de daima yasak olması şeklindeki dengeli bir eğitimle çocuğa güven duygusu kazandırmalıdır. Aynı prensip dini yaşantıların aktarılmasında da geçerlidir.¹¹⁸

Annenin çocuğun dini gelişimi üzerindeki etkisi, onun dini yaşantısında tutarlı olup olmamasına ve dini eğitiminde çocuğa yaklaşımına bağlı olarak olumlu yönde olabileceği gibi olumsuz yönde de olabilir.

C-ÖĞRETMENİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE AİLELERİN ÇOCUKLARININ DİNİ EĞİTİMİ KONUSUNDA ÖĞRETMENDEN BEKLENTİLERİ

1- 7-9 Yaş Çocuklarının Kendisini ve Anlattıklarını En Çok Dikkate Aldığı Kişi

Tablo-15: Annelere göre çocuğun kendisini ve anlattıklarını en çok dikkate aldığı kişi.

DİKKATE ALINAN KİŞİLER	N	%
1. Anne	24	18,0
2. Baba	27	20,3
3. Öğretmen	75	56,4
4. Dede-Nine	6	4,5
5. Abla-abi	1	0,8
Toplam	133	100

¹¹⁸ Yurdagül Konuk, *Dini duygunun Gelişimi ve Eğitimi (Okul Öncesi Çocuklarda)*. Ankara. 1994, s.27

Tablo 15’de öğretmen annelere göre %56,4’lük bir payla 7-9 yaş dönemi çocuklarının en çok önemsedığı, dikkate aldığı kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2- 7-9 Yaş Döneminde Çocuklara Dini Bilgileri En Kolay Kimin Anlatabileceği

Tablo-16: Annelere göre çocuklara dini bilgileri en kolay kimin anlatabileceği.

DİNİ BİLGİLERİ EN KOLAY ANLATABİLECEK KİŞİLER	N	%
1. Anne	41	30,8
2. Baba	7	5,3
3. Öğretmen	72	54,1
4. Dede-Nine	12	9,0
5. Abla-Abi	1	8
Toplam	133	100

Aileler çocuğa bu dönemde dini bilgileri en kolay öğretmenin verebileceği konusunda %54’lük bir oran üzerinde birleşmişlerdir. Belki de bu sonuç, din eğitimi konusunda ailelerin okuldan ve öğretmenden beklentilerinin bir ifadesidir. Zira onlar artık kendi bilgilerinin yavaş yavaş yeterli olmamaya başladığını, çocuklarının bazı soruları karşısında aciz kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu nedenle onlar çocuğu dini konularda bilgilendirecek yetkili mercinin öğretmen olduğunu düşünmektedirler.

Bilindiği gibi çocuklarda öğrenme iki şekilde gerçekleşir:

1- Çocukların büyüklerini taklit etmesi yoluyla öğrenme. Bu dönem insanın ilk çocukluk devresi olan 2-6 yaş arasını kapsar. Bu çağda öğrenme küçüğün yakın çevresindeki insanları taklit etmesi ile olur.

2- Büyükler çocuğa ne yapması gerektiğini doğrudan doğruya öğretirler. Öğretim yoluyla çocuğa tutum ve davranışların kazandırılması, çocuğun belli bir zeka ve idrak düzeyine ulaşması ile olur. Bu da ilk çocukluk döneminin scna erdiği temel eğitim çağı ile birlikte başlar. Burada özellikle çocuğa öğüt verilir ve bu konuda bilgi alabileceği şeyler okutulur.

Ancak çocuk dili bu derece öğreninceye kadar, dini ve ahlaki davranışlar açısından hayli mesafe kat etmiş durumdadır. Düzgün konuşma ve okuma-yazmayı öğrenmeden evvel dini ve ahlaki konularda pek çok tecrübeler edinir.¹¹⁹

Çocuğun dini ve ahlaki tecrübelerinin tutum ve davranış olarak belirginleşip şekillenmesinde, aile ile beraber, çocuğun çevresinin genişlemesi ve özellikle okul çağına girişi en önemli faktörlerden biridir.¹²⁰

Okul, çocuk eğitiminin ilmi esaslara uygun olarak, sistemli, plânlı ve disiplinli bir şekilde uygulandığı bir kurumdur. Çocuk, okulda yepyeni bir çevre ile karşılaşır ve yeni arkadaşlar edinir. Okulda, arkadaşlarının iyi ve kötü davranışlarından etkilenir. Bu nedenle öğretmenler, bu dönem çocuklarının psiko-sosyal özelliklerini de gözönüne alarak onların kötü eğilimlerini engellemelidir¹²¹

Okul öncesi dönemde çocuğun anne babasını örnek olarak taklit etmeye çalıştığından bahsetmiştik. Okul dönemi ile birlikte çocukta öğretmene karşı büyük bir hayranlık duyulur. Daha önce anne baba model olarak alınırken artık öğretmen örnek ve model alınmaya başlanır. Öğretmen bu dönem çocukları için sarsılmaz bir otoritedir, söylediği her şey doğrudur.

¹¹⁹ Erol Güngör-Emin Işık. *Ahlak Kitabı*, (Lise II ders kitabı) M.E.B.Yayınları İstanbul, 1972. s.22

¹²⁰ Peker. *Din Psikolojisi*, s.104

¹²¹ Balkanlı, *a.g.e.*, s.46-47

Öğretmenin çocuk üzerindeki etkisi özellikle ilk dönemlerde çocuğa bazı değerlerin aktarılması, öz güvenini kazandırılması konusunda oldukça güçlüdür. Yetişkin ve başarılı insan grupları üzerinde yapılan araştırmada, onların okulun ilk dönemlerinde başarılı öğretmenler tarafından okutuldukları sonucunun ortaya çıkması bu durumun bir göstergesidir. Bir başka araştırmada kenar mahallelerden okula gelen fakir, elverişsiz şartlara sahip çocuklar üzerinde yıllar sonra yapılan zeka testleri sonucunda öğretmenin çocukların olumlu yönde değişimi konusunda oldukça fazla etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durumun ise, öğretmenin öğrencilerine öz güven kazandırmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Aynı öğrenciler okuldan mezun olmalarının üzerinden yıllar geçmesine rağmen bir grup öğretmenle karşı karşıya getirildiklerinde onca öğretmen arasında, diğerlerini tanımadıkları halde, kendileri için özel olan öğretmenlerini hemen hatırladılar. Çünkü o öğretmen onlar için fedakârlıklarda bulunup, fazladan zaman ayırmıştı. Okul sonrasında bile ihtiyaçları olduğunda onlarla oturup ilgilenmiş, onları dikkate almıştı. O, yirmi yıl sonra bile öğrencisi olan yirmi çocuğun ismini ayrı ayrı sayabilmekte idi...¹²²

Öğretmenin, özellikle temel eğitim çağında çocuk üzerinde ne kadar önemli bir etkiye sahip olduğunu görüyoruz. Zira, bizim araştırmalarımızdaki “bu dönemde çocuğa dini bilgileri en kolay kim anlatabilir?” ve “Bu dönemde çocuğun kendisini ve anlattıklarını en çok dikkate aldığı kişi kimdir?” sorularına annelerin verdiği yanıtta “Öğretmen” seçeneğinin en yüksek yüzdelerle paya sahip olması da bu görüşü destekler niteliktedir.

6-7 yaşlar temel eğitim çağının başlangıcıdır. Bundan evvelki yıllarda ana okullarına giden çocuklar orada dini gelişimlerini destekleyecek nitelikte ana sınıfı öğretmenlerinin bilinçli tavrı ile

¹²² Papalia- Olds, *a.g.e*, s. 404-405

karşılaşmamaktadırlar. Çünkü ana sınıfı öğretmenlerine dini gelişimle ilgili bilinçli bir tavır kazandırılmış değildir. Anasınıfında yapılacak olan faaliyetlerin plan ve programları arasında çocuğun dini gelişimini ilgilendiren bir şey bulunmamaktadır. Bununla birlikte büyüklerin dünyasında yaşayan çocuklar evde, çevrede, sokakta karşılaştıkları herkesten öğrendikleri bilgilerle okula gelirler. Öğretmenler de konuştukları dil gereği Allah vb. din ile ilgili kelime ve cümleleri sık sık kullanırlar.

İlköğretim çağı, çocuğun bedeni, zihni, sosyal, ruhsal, hareki(psikomotor) vb. gelişimlerini büyük ölçüde tamamlayarak kendisine verilen bilgileri benimsemeye ve öğrenmeye hazır hale gelmesi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Okul eğitimi çocuğun kendi kendini keşfetmesine, bütün kabiliyetlerini ve imkânlarını ahenkli bir şekilde gerçekleştirebilmesine, topluma bütün varlığı ile uymasına, en yüksek derecede verimli ve yapıcı olmasına imkan vermesi yönünden zorunludur.¹²³

İlkokul döneminde öğretimin amacı, genellikle öğrencinin çevresini tanıması, benimsemesi, çevresine katkıda bulunacak biçimde sosyalleşmesidir. Her ders bunu kendi açısından yapar. Din bilgisi dersinde de çocuk, çevresini, dini bilgilerinin ve vahyin ışığında tanıyıp, anlayıp değerlendirecektir. Bu onun ilgisini çeker. Çünkü bu çağ çocuğu yaratılış ve oluşla insanın menşei, nereden geldiği, nereye gittiği ile yakından meşgul olmaktadır.¹²⁴

Bu dönemde çocukların inanama ve kendilerinden güçlü yüce bir varlığa bağlanma arzularının doğru bir şekilde tatmini için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin, İlköğretimin birinci sınıfından itibaren başlatılmasının uygun olduğu düşünülmektedir.¹²⁵ Zira

¹²³Çakmaklı, *a.g.e.*, s.142

¹²⁴Bilgin, *Çocuklarımıza İnsancıl Davranışları Nasıl Kazandırabiliriz*, s.29

¹²⁵MustafaÖcal, *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Bir Müfredat Programı* Bursa, 1998, s.10; Mustafa Tavukçuoğlu, "İlk Öğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yayınları, Kasım- Aralık 1993, Sy:43, s.27; Konuk, *a.g.e.* . s.2-3

farklı ülkelerde yapılan araştırmalar çocukta dini tutumun oldukça erken yaşlarda teşekkül etmeye başladığını göstermektedir. Avrupalı bir sosyolog olan H.Lisager de, Danimarkalı öğrenciler üzerimde yaptığı araştırmada din tutumların çocukluk çağına uzanarak 7-14 yaşlar arasında oluştuğunu tespit etmiştir.¹²⁶

Bununla birlikte başta Almanya olmak üzere, halen Avrupa ülkelerinin hemen hepsinde bu konuda duyarlı davranılarak din bilgisi derslerinin ilkokulların birinci sınıflarından, hatta bazılarında anaokullarından itibaren okutulmaya başlatıldığı görölmektedir. Çoğunlukla din adamları tarafından verilen dersler bazen okulda, bazen de kiliselerde yapılmaktadır. Din dersleri ileri sınıflarda daha fazla önem kazanırken, bazı Avrupa ülkelerinde din dersi almamış gençlerin üniversite öğrenimi görmesine bile izin verilmemektedir.¹²⁷

Din derslerinin birinci sınıftan itibaren okutulmaya başlatılması halinde öğretmenlerin iyi yetişmiş olması, müfredatın uygunluğu kitapların seviyeye uygun ve anlaşılır bir dille yazılmış olması¹²⁸ gibi Őartların gerçekeştirilmesine de dikkat edilmelidir. Aşıkoğlu (1993)'nun Almanya da yaptığı araştırmada ankete katılan öğretmenler ilkokulu birinci sınıfla birlikte başlayan din derslerinin branş öğretmenleri tarafından verilmesi görüşünü olumlu bulmuşlardır. Burada branş öğretmenlerinden kastedilen İlahiyat Fakóltesi mezunu olan ve öğretmenlik formasyonuna sahip öğretmenler ile yine aynı Şartları taşıyan din görevlileridir.¹²⁹

Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda, temel eğitimin ilk üç yılında çocuğun dini gelişiminin sağlıklı bir Şekilde yürütölmesi görevini yine ailenin sürdürmesi gerektiğini

¹²⁶Enver Günay, "*Türkiye de Dini Sosyalleştirme*" T.I.E.S, Ankara, 1981 s.197

¹²⁷Öcal, *Metodlar*, s.94

¹²⁸Öcal, *Metodlar*, s.95-97

¹²⁹N. Yaşar Aşıkoğlu, *Almany'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, T.D.V. Yayınları Ankara. 1993, 126-127

söyleyebiliriz. Bunun yanısıra çocuğun okuduğu kitapların, kişisel düşüncelerinin, zihinsel, psiko-sosyal gelişiminin, çevresindeki kişilerin tutum ve davranışlarının da bu dönemde çocuğun dini gelişimine katkıda bulunmaya devam ettiğini de belirtmek gerekir.¹³⁰ Ayrıca yukarıda ifade ettiğimiz gibi dolaylı olarak da olsa öğretmenlerin dini tutum ve davranışları da bu dönemde çocuk üzerinde etkili olmaktadır.

D-)7-9 YAŞ ÇOCUKLARININ DİNİ SORULARI

Bu dönem çocuklarının merak ettikleri, cevabını çevresindeki büyüklerinden öğrenmeye çalıştıkları konularla ilgili sorularını annelerine yönelttiğimiz açık uçlu sorularla tespit etmeye çalıştık. Anneler tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda, 7-9 yaş çocuklarının en çok merak ettikleri dini konularla ilgili soruları altı ayrı başlık altında topladık. Bunlar, Allah; peygamber; cennet-cehennem-melek ve şeytan; dünyanın ve insanın yaratılışı; günah ve sevaplar ile ibadet esaslarını içeren sorulardır.

1- Allah'la ilgili sorular

- Allah kaç tanedir?
- Allah nerededir?
- Allah dede nerededir?
- Allah kimdir?
- Allah nasıl bir varlıktır?
- Allah bizi görüyor mu?
- Allah bizim yaptıklarımızı görüyor mu?

¹³⁰Peker, *Din Psikolojisi*, s.105

-Allah ne kadar büyüktür?

-Allah nasıldır? Bizim gibi midir?

-Biz Allah'ı neden göremiyoruz?

-Allah'ın her yerde olduğunu biliyorum fakat neden göremiyorum?

-Niçin Allah'a inanıyoruz?

-Allah bizi nasıl cezalandırır?

-Kötü bir olayla karşılaştığımızda "Allah bizi galiba unuttu, bize yardım etmesi için ne yapmalıyız?"

-Yalan söylersem Allah beni duyar mı?

-Yalan konuşursak Allah bizi yakar mı?

-Allah bizleri her yerde görür mü?

-Kötülük yaptığımızda Allah bizi cezalandırır mı?

-Allah nasıl yaratıldı?

-Allah nasıl yiyor?

-Allah nerede duruyor?

-Allah ne şekildedir?

-Allah kötülerini de sever mi? Kötülerini cezalandırır mı? Ve bağışlar mı?

-Allah bizi hep görüyor da biz neden onu göremiyoruz?

-Allah bizim konuştuğumuzu duyar mı?

-Allah çocukları sever ve korur mu?

2- Cennet-Cehennem-Melek-Şeytan-Ölüm İle İlgili Sorular

-Neden ölürüz?

- Ölünce ne olacağız?
- Öldükten sonra dirilecek miyiz?
- Ölünce nasıl dirileceğiz?
- Cennet nasıl bir yerdir?
- Cehennem nasıl bir yerdir? Oraya nasıl insanlar gidecek?
- Cennete girebilecek miyiz?
- Namaz kılmayanlar cehenneme mi girecek?
- Cehennem de yanacak mıyız?
- Melekler nasıl varlıklardır?
- Cehennemdeki melekler kötü müdür?
- Allah bizi cehennemde niçin yakıyor?
- Küfür etsem cehenneme mi giderim?
- Ölünce bir köprüden geçerek ateşe mi düşeceğiz?
- Ölünce beraber olacak mıyız?
- Öldükten sonra hayat var mıdır?
- Öldükten sonra neden mezara koyuluruz?
- Ölünce niye toprağa gömülüyoruz?
- Ruh nedir?

3- Peygamberle İlgili Sorular

- Peygamber kimdir?
- Peygamberimiz insan mı?
- Peygamberimiz bize ne yapacak? (Bize ne fayda sağlayacak?)

-Peygamberimiz göç ederken mağara neden örümcekle örtüldü, kuşlar neden yuva yaptı?

4- Dünyanın ve İnsanın Yaratılışı İle İlgili Sorular

- Biz nasıl meydana geldik?
- İnsan niçin yaratılmıştır?
- Dünyaya neden gönderildik?
- İnsanı kim yaratmıştır?
- Dünya nasıl yaratılmıştır?
- Etrafımızdaki meyveleri, yiyecekleri bize kim verdi?

5- Günah-Sevap İle İlgili Sorular

- Günah nedir?
- Neler günahdır?
- Neler sevaptır?
- Namaz kılmazsak bize günah olur mu?
- Namaz kılınca bana sevap olacak mı?
- Küfür etmek günah mıdır?
- Oruç tutmanın sevapları nelerdir?
- Günah ve sevaplar nasıl yazılıyor? Onları kim yazıyor?
- Haram nedir?
- Bize neden günah yazılır?
- Herkes cenneti cehennemi biliyor da neden günah işliyor?

6- İbadet Esasları İle İlgili Sorular

- Niçin namaz kılıyoruz?
- Neden oruç tutarız?

-Namaz nasıl kılınır?

-Abdest nasıl alırız?

-Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında fark var mıdır?

-Zekat niçin verilir?

-Ramazan da niçin oruç tutarız ve niçin fitre veririz?

-Kur'an nasıl bir şeydir? Siz Kur'an'ı okuyunca ne anlıyorsunuz?

-Kur'an niçin okunur?

-Kur'an nasıl okunur?

-Neden namaz kılıyorsun? Ben de kılacak mıyım?

-Dini bayramları niçin kutluyoruz?

-Müslüman ne demektir?

-Kaç vakit namaz vardır?

Yukarıdaki 7-9 yaş çocuklarının sorduğu dini sorulara göz attığımızda bu dönemde çocukların en çok Allah hakkında düşünüp, kafa yorduğunu görüyoruz. Bu durum, muhtemelen bu yaş çocuklarının henüz tam olarak soyut düşünceye geçememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de Allah, cennet, cehennem gibi soyut kavramlar hakkındaki konuları merak etmektedirler.

E-)**ÇOCUĞUN DİNİ SORULARI KARŞISINDA AİLENİN TUTUMU**

1- **Annelerin Çocuğun Dini Sorularını Seviyesine Uygun Açıklayabilmesi**

Tablo-17: Annelerin çocuklarının dini sorularını seviyesine uygun, anlaşılır bir dille açıklayabilme durumu.

ANNENİN CEVAPLARI	N	%
1. Evet, açıklayabiliyorum	80	60,2
2. Bazen açıklayabiliyorum	44	33,1
3. Hayır, açıklayamıyorum	9	6,8
Toplam	133	100

Tabloda görüldüğü gibi annelerin %60,2' si çocuklarının sorularını seviyelerine uygun olarak açıklayabildiklerini ifade etmektedirler. Her zaman değilse de bazen açıklayabildiklerini belirten annelerin oranı %33,1'dir. Dolayısıyla çocuklarının sorularını seviyelerine uygun, anlaşılır bir dille her zaman veya bazen açıklayabilen annelerin oranı toplam %93,3'dür. Açıklayamadığını ifade eden annelerin oranı ise %6,8'dir.

2- **Annelerin Çocuklarına Dini Konularla İlgili Açıklama Yapma Konusunda Zaman Ayırması**

Tablo-18: Annelerin çocuk soru sormadan da dini konularla ilgili açıklama yapma durumu.

ANNENİN CEVAPLARI	N	%
1. Evet, açıklama yaparım	67	50,4
2. Bazen yaparım	45	33,8
3. Hayır, yapmam	21	15,8
Toplam	133	100

“Çocuğunuz soru sormadan da dini konularla ilgili açıklama yapar mısınız?” sorusuna annelerin %50,4’ü “evet” derken, %33,8’i çocuk soru sormadan bazen açıklama yaptığını ifade etmiştir. Annelerin 15,8’i ise çocuk soru sormadığı zamanlarda açıklama yapmadıklarını belirtmişlerdir.

3- Annelerin Çocuklarının Bütün Dini Sorularını Cevaplamadaki Titizliği

Tablo-19. Annelerin çocuklarının dini sorularını meşguliyetlerinden dolayı cevaplamadan geçiştirme durumu.

ANNENİN CEVAPLARI	N	%
1. Evet, geçiştiririm	43	32,3
2. Bazen geçiştiririm	37	27,8
3. Hayır, geçiştirmem	53	39,8
Toplam	133	100

Tablo 19’da görüldüğü gibi annelerin yalnız %39,8’i çocuğun dini sorularını hiç bir zaman geçiştirmeyip, cevaplandırdıklarını ifade etmişlerdir. Çocuğun sorularını bazen cevapsız bırakıp geçiştirdiğini ifade eden annelerin oranı %27,8 iken, meşgul olduğu zamanlarda çocuklarının dini sorularını cevaplamadan geçiştirdiğini belirten annelerin oranı ise %32,3’tür.

4- Annelerin Dini Soruları Cevaplamakta Güçlük Çekmesi

Tablo-20: Annelerin çocuklarının dini sorularını cevaplamakta güçlük çekme durumu.

ANNENİN CEVAPLARI	N	%
1. Evet, Güçlük Çekerim	28	21,1
2. Bazen güçlük çekerim	59	44,4
3. Hayır, güçlük çekmem	46	34,6
Toplam	133	100

Ankete katılan annelerin %21,1'i çocuklarının dini sorularını cevaplamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. %44,4'ü bazen de olsa güçlük çektiklerini ifade ederken, %34,6'sı çocuğun sorularını cevaplama konusunda zorlanmadıklarını ifade etmektedirler. Evet ve bazen güçlük çekerim diyen anneler toplam %65,5'lik bir orana sahiptir.

5-Annelerin Cevaplayamadıkları Sorular Karşısında Başvurdukları Yöntemler

Tablo-21: Annelerin çocuklarının dini sorularına cevap bulamadıklarında başvurdukları yöntemler.

ANNELERİN BAŞVURDUKLARI YÖNTEMLER	N	%
1. Kitaplardan veya o konuda bilgili olan kişilerden araştırarak, öğrenir, öğretirim	43	32,3
2. Bilmediğimi veya büyüyünce öğreneceğimi söyleyerek geçiştiririm	22	16,5
3. Cevapsız bırakmam, bildiğim kadarıyla basit bir şekilde de olsa açıklarım	14	10,5
4. Başkasına havale ederim	8	6,0
5. Uygun zamanı beklerim, utanırım, üzülürüm şeklindeki diğer cevaplar	9	6,7
6. Cevapsız	37	27,8
Toplam	133	100

“Çocuğunuzun dini sorularına cevap bulamadığınızda ne yaparsınız?” şeklindeki açık uçlu soruya annelerin yaptıkları açıklamaları beş kategoride değerlendirdik. Buna göre araştırarak öğrenir, öğretirim diyenlerin oranı %32,3'tür ki bu, tablodaki en yüksek yüzdelik değerdir. Annelerin %16,5'i bilmediğini veya büyüyünce öğreneceğini söyleyerek geçiştirdiğini ifade etmiştir. %10,5'i cevapsız bırakmayacağını, bildiği kadarıyla basit bir şekilde de olsa açıklayacağını belirtirken, başkasına havale ederim diyenlerin oranı %6,0'dır. Uygun zamanı beklerim, utanırım,

üzülürüm şeklindeki diğer cevaplar ise %6,7'lik bir paya sahiptir. Ankete katılan annelerin %27,7'si bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

6- Annelerin, Cevaplamakta En Çok Zorlandığı Dini Sorular.

Annelere “çocuklarınızın en çok hangi dini sorularını açıklamakta zorlanırsınız?” şeklinde yönelttiğimiz açık uçlu soruya verdikleri yanıtlar doğrultusunda onların açıklayamadıkları veya açıklamakta zorlandıkları dini soruların neler olduğunu tespit ettik. Şimdi üç başlık halinde değerlendirdiğimiz bu soruları aşağıda veriyoruz.

a-)Allah'la İlgili sorular.

- Niçin Allah'ı göremiyoruz?
- Allah nasıl varolmuştur?
- Allah nasıl bir varlıktır?
- Allah'ı kim yarattı?
- Allah nerededir?
- Allah nasıl bir kişidir? Kız mı erkek mi?
- Allah bizi duyuyor mu?
- Allah bizi yakar mı?

b-)Cennet-Cehennem ve Ölümle ilgili sorular.

- Öldükten sonra nasıl dirileceğiz?
- Cehennem de nasıl yanacağız?
- Ne zaman öleceğiz?
- Ölüler öldükten sonra ne yapıyor?
- Cennet nasıl bir yerdir oraya kimler gidecek?
- Nasıl toprak olacağız?

- Ölümden korkuyorum, ölünce bir daha uyanacak mıyım?
- Allah toprakta mıdır, gökte midir?
- Allah cehennemi niçin yaratmıştır?
- Biz ölünce bir daha geri gelecek miyiz? Biz insan olarak mı geri geleceğiz?
- Ölmek nasıl oluyor? Nereye gidiyoruz?
- Ölümden sonraki ödül ve cezanın nasıl olduğu?
- Ahirette kaç yaşında olacağız?
- İnsanlar neden ölür?
- Melek ve şeytan nedir?
- Cennet ve cehenneme kimler gider?

c-)Diğer Konularla İlgili Sorular.

- Filmlerde insanların neden haç işareti yaptıkları?
- Allah bizi neden yarattı?
- Biz bu dünyaya neden geldik?
- Nasıl yaratıldık?
- Neden Cuma namazı kılıyoruz
- İslam tarihi
- Ramazan'da neden akşama kadar aç durulur?
- Açık gezmek günah mıdır?
- Siz neden namaz kılmıyorsunuz?

Bilindiği gibi çocuk, herhangi bir bilgi ile donatılmış olarak dünyaya gelmez. Bilgi, insanın yaratılış gayesine uygun olarak tabii gelişim süreci içinde kullanılmasıyla kazanılır. ¹³¹ Çocuk müsait bir

¹³¹Canan, *Kur'anda Çocuk Eğitimi*, s.122

zihin yapısına ulaşıp, içinde dini duygunun uyanışıyla birlikte Allah hakkında sorular sormaya başlar. Çocuğun Allah'ın nasıl bir varlık olduğu ile ilgili soruları aşağı yukarı 3-4 yaşlarında başlar. Onun Allah hakkındaki sorularını diğer dini kavramlarla ilgili soruları takip eder.¹³²

Çocuklar din kavramını henüz algılamadan dini alanla ilgili soruları sorarlar. Bunlara cevap verilirken din eğitimi kendiliğinden gerçekleşir. Ancak çocuğun bu tür sorularına karşı hem anne hem de babanın duyarsız kaldığı durumlarla da karşılaşmaktadır. Böyle durumlarda nadiren de olsa çocuğun dinle ilgili soru sormaktan vazgeçmesi mümkündür. Bunun sonucu olarak da çocuklar soruların cevaplarını gelişigüzel bir şekilde başkalarından öğrenmenin yollarını ararlar. Çocuğun gelişi güzel öğrendiği bilgiler ise ileride çocukta yanılığa ve duygu sapmalarına neden olabilmektedir¹³³

Çocuğun bilhassa gençliğin çalkantılı dönemlerinde¹³⁴ dini konularla ilgili bir takım tereddütler ve yanılgılar yaşamasını önlemek için anne babalara çok işler düşmektedir.

Anne babanın çocuğuna karşı müsamaha ve hoş görüsü oldukça önemli ve dikkat edilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Çocuk, çevresi ile ilişkileri geliştikçe, çevresinde olup biten olaylarla, büyüklerinden duyduğu yeni kavramlarla ilgili bazen ilginç, bazen manasız, bazen de dini açıdan uygun olmayan sorular sorabilir. Böyle bir durumda çocuk sert tepkilere, eleştirilere maruz bırakılmamalıdır. Yakın kimseler, anne baba, öğretmenler çocukların sorularına cevap verirken aynı zamanda onları eğitmekte olduklarını unutmamalıdır.¹³⁵

¹³²Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi*, s.60

¹³³Bilgin-Selçuk, *a.g.e.*, s.78

¹³⁴Peker, *Din Psikolojisi*, s.106

¹³⁵*Ay., a.g.e., s.116,118*

Okul öncesi dönem çocukları gibi 7-9 yaş çocukları için de sorular ve sorulara verilen cevaplar oldukça önemlidir. Bu nedenle çocuğun çevresini oluşturan yakınları çocuğun sorularını cevaplandırırken, çocuk neyi sormuşsa onunla ilgili açıklama yapmaya, sorunun arkasında yatan sebepleri öğrenerek, çocuğun asıl maksadına yönelik soruyu cevaplandırmaya dikkat etmelidir.¹³⁶

Ne kadar meşgul olunursa olunsun, çocuğun bütün soruları anında cevaplandırılmaya çalışılmalıdır. Aksi halde, çocuğun sorusuna verilen cevap geciktirildiğinde veya cevaplandırılmadığında öğrenme hevesi körelen çocuk cevaplarını ya başka kaynaklardan öğrenme yolunu arayacak ya da merak ettiği konulara kendine göre bir izah tarzı bulmaya çalışacaktır.

Cevapların çocuğun seviyesine tecrübe ve anlayışına uygun olmasına da dikkat edilmelidir. Çocuğun sorusu karşısında büyükler bütün bildiklerini aktarma yoluna gitmemelidir.¹³⁷ Bu uzun ve detaylı cevaplar çocuğu sıkarak asıl öğrenmek istediği konuyu öğrenmesini zorlaştıracığı gibi onu korkuta bilir de.

Ayrıca, büyüklerin çocukların soruları karşısındaki samimiyeti, soruları doğru olarak cevaplandırmaya özen göstermeleri de önemlidir. Unutulmamalıdır ki o soruyu sora bilen çocuk cevabını da anlayabilecek seviyede demektir. Çocuğa asla yalan söylenilmemelidir. Çocuğun sorularından yorulmuş isek “Şimdi çok yoruldum, biraz da başka zaman konuşalım” diyebiliriz, yahut mazeretimiz ne ise onu açıkça söyleyebiliriz. Cevabını bilmiyorsak onu mutlaka belirtmeliyiz.¹³⁸

Çocuğun dini sorularına cevap verememek onun karşısında acziyete düşmek demek değildir. Tam tersi bu, onun dini gelişimini olumlu yönde etkileyecek bir hadisedir. Sorunun cevabını bilmediği

¹³⁶Selçuk, *a.g.e.* s.78

¹³⁷Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi*, s. 59; Bilgin-Selçuk, *a.g.e.* s.78

halde yalan yanlış bilgi verildiğinde, zamanla doğru bilgiyi öğrenen çocuk hayal kırıklığına uğrayacak büyüklerine olan güveni sarsılacaktır. Halbuki yetişkinler böyle durumlarda “kendilerinin her şeyi bilemeyeceğini, çünkü Allah’ın yarattığı birer insan olduklarını, her şeyi en iyi yalnız Allah’ın bileceğini” söylediklerinde hem çocuğun büyüklerine olan güveni sarsılmamış olacak, hem de Allah’ın yüce kudretini daha fazla idrak etmeleri sağlanacaktır.

Çocuğun dini soruları karşısında yukarıda ifade ettiğimiz hususlara dikkat edilmesi çocuğun dini gelişimini büyük ölçüde destekleyecektir.

F-)ÇOCUĞA İLK OLARAK ÖĞRETİLMESİ GEREKEN DİNİ KONULAR

Tablo-22: Annelere göre çocuğa ilk olarak öğretilmesi gereken dini konular

KONULAR	N	%
1. İslam’ın şartları	53	39,8
2. Allah’ın varlığı, birliği ve diğer sıfatları	49	36,8
3. Ahlaki esaslar	5	3,7
4. Allah korkusu	2	1,5
5. Allah sevgisi	2	1,5
6. İslam tarihi	1	0,7
7. Cevapsız	19	14,2
Toplam	133	100

Tablo 22’de görüldüğü gibi ankete katılan annelerden %39,8’i İslam esaslarını (namaz, oruç, Kur’an okuma, besmele, kelimeyi şahadet vb.) çocuğa ilk olarak öğretilmesi gereken dini konular olarak görülmektedirler. Allah’ın varlığı ve birliği konusunu

ilk sıraya alan annelerin oranı ise %36,8'dir. Annelerin %3,7 si çocuğa ilk olarak anne babaya itaat, yalan söylememek, küçükleri sevmek gibi ahlaki esasların öğretilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Çocukların büyüklerinden duydukları ve hakkında soru sorarak bir şeyler öğrenmeye başladıkları ilk dini kavram "Allah" kavramıdır. Allah'a iman inanç sisteminin başlangıç noktası olduğu gibi, İslam dininin akide ve amel yönünden de en önemli konularından biridir.¹³⁹ Zira imanın diğer rükünlerini (meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, kaza ve kadere iman) Allah'a imanın bölümleri olarak kabul etmek mümkündür.¹⁴⁰ Dolayısıyla Allah'ın varlığı, birliği, bağışlayıcılığı, koruyuculuğu, yardım ediciliği gibi sıfatları ile çocuğa benimsetilerek, onda Allah sevgisini oluşturmaya çalışmak ebeveynlerin din öğretimi konusunda en temel görevi olmalıdır. Buna rağmen ankete katılan annelerden yalnızca %1,5'i çocuklara din öğretiminde ilk esas alınması gereken konunun Allah sevgisi olduğunu belirtmektedirler.

Çocuğun metafizik konuları içeren diğer iman esaslarını benimseyebilmesi, İslam esaslarını bilinçli ve anlamlı bir şekilde uygulayabilmesi için Allah'ı sıfatları ile tanıması ve Ona karşı derin bir sevgi beslemesi gerekmektedir. Dinimizin bu konudaki hassasiyeti hadislerde de ifadesini bulmaktadır. İman esaslarını dini hayatın temeli olarak gören ve telkinde ilk sırada bulunması gerektiğini ifade eden Hadis-i Şerif burada örnek olarak verilebilir.¹⁴¹ Hz. Peygamberin "Çocuklarınıza ilk olarak öğreteceğiniz kelime 'Lâilâheillalah' olsun" hadisi bir başka örneği teşkil etmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Hacımüftüoğlu, *a.g.m.*, s.34

¹⁴⁰ Ay. *a.g.e.*, s.16

¹⁴¹ Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, İstanbul, 1982, s.128

¹⁴² Abdurrezzak b. Muhammed San'ani, *Musannef*, I-XI Beyrut. 1970 s. 334

Bu şekilde tedrici olarak (Derece derece, yavaş yavaş)¹⁴³ kolaydan zor olana doğru çocuğun dil gelişimine ve zihinsel gelişimine paralel olarak, öncelikle İslam'ın tevhit inancını içeren kelime-i tevhit (Lâ ilâhe illallâh), kelime-i şahadet (eşhedü en lailâhe illallâh ve eşhedü enne muhammeden abduhu ve resûlüh), iman esasları ve İslam'ın şartları ile öğretime başlanmalıdır.¹⁴⁴

Konumuzu destekleyici olması açısından Öcal(1998), Din Bilgisi Dersleri için önerdiği taslak-müfredat programında, ilköğretim birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda bu dersin okutulması durumunda ilk ünitelerde işlenebilecek ders konularını şu şekilde belirlemiştir.

I. sınıf Programının I. Ünite konuları

- 1-Beni Allah Yarattı
- 2-Benim Rabbim Allah'tır.
- 3-Babamı, Annemi Allah Yarattı
- 4-Her Şeyi Yaratan Allahtır
- 5-Allah Bizi Sever
- 6-Biz De Allah'ı Severiz
- 7-Biz Allah'a Dua Ederiz

II.Sınıf Programının I. Ünite Konuları

- 1-Allah Vardır Ve Birdir.
- 2-Allah'ın Eşi Ve Benzeri Yoktur.
- 3-Allah Bizi Görür.
- 4-Allah En Büyüktür.
- 5-Allah'ın Her Şeye Gücü Yeter.

¹⁴³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul, 1996, s.1055

¹⁴⁴ Ay, *a.g.e.*, s.121

6- Ve Anlamı Allah Her Şeyi Bilir.

7-Kelime-i Tevhit.

III. Sınıf Programının I. Ünite Konuları

1-İslam Dini Ve Çocuk.

2-Dinimizi İlk Öğrendiğimiz Yer: Ailemiz

3-Dinimize Göre Aile Ve Çocuk İlişkileri

a-Anne-Baba Çocuk İlişkileri

b-Kardeşlerimizle Olan İlişkilerimiz.

c-Ailemizdeki Diğer Bireylerle İlişkimiz.

4-Anne Ve Babamıza Karşı Görevlerimiz.

5-Sevgili Peygamberimizden Çocuk Terbiyesiyle ilgili

Örnekler.

6-(Ünite Süresinde) Sübhâneke Duası¹⁴⁵

Allah'ı sıfatlarıyla iyice tanıyan çocuk üçüncü sınıfa geldiğinde artık, ilk ünite de farklı konuları öğrenebilecek düzeydedir. 7-9 yaş döneminde okulda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin olmayışı, çocuğun dini eğitimi konusunda hala en yetkili merci olan ailenin din öğretiminde yukarıda belirtmiş olduğumuz hususlara daha fazla dikkat etmesini gerektirmektedir.

¹⁴⁵ Öcal, *Müfredat Programı*, s. 21,27,33

G-)DİNİ HİKAYE KİTAPLARININ DİN ÖĞETİMİNDEKİ YERİ VE AİLELERİN BU KONUDAKİ DUYARLILIĞI

Tablo-23: Annelerin çocuklarına dini hikaye kitapları alma durumu.

ANNENİN CEVAPLARI	N	%
1. Evet, alırım	39	29,3
2. Bazen alırım	22	16,5
3. Hayır, almam	72	54,1
Toplam	133	100

Ankete katılan annelerin %29,3'ü çocuklarına dini hikaye kitapları aldığını söyleyerek, bu konudaki duyarlılıklarını gösterirken, %16,5'i bazen aldıklarını söylemekle birlikte aynı duyarlılığı ifade etmektedirler. Çocuklarına dini hikaye kitabı almadığını söyleyen annelerin oranı ise %54,1'lik bir değerle en yüksek orana sahiptir.

Çocuğun manevi dünyasında hikaye ve masallar, onların ruhlarını büyüleyen etkisi ile dini şuurun gelişmesine de katkıda bulunur.¹⁴⁶

Kıssayla eğitim metodu çok eskilerden beri kullanılagelen bir metoddur.¹⁴⁷ Hikâye ve menkıbelerle çocuğun hayal güçleri geliştirilebilir. Ayrıca, titizlikle seçilmiş konuları ihtiva eden hikâyelerle çocuğun soyut düşünceye geçişi hızlandırılabilir.

Çocuklar, dinledikleri hikâye ve masalların kahramanlarına büyük bir hayranlık duyarak, onlarla özdeşleşmeye çalışırlar. Bilinçli olarak seçilmiş olan hikayelerle çocuklara ahlaki ve dini değerler kazandırılabilir. Onlara 3-4 yaşlarından itibaren bu tür kitaplardan bölümler okunarak, dini duyguları pekiştirilmelidir. Bilhassa peygamber kıssalarından, İslam büyüklerinin hayatından,

¹⁴⁶Muhammed Kutub, *İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi*, Çev:Ali Özek, İstanbul, 1977.s.12

tarihi olaylardan hikâye tarzında örnekler verilerek, onlara hayranlık duyması ve onlar gibi olmaya çalışması özendirilmelidir.¹⁴⁸ Peygamberlerin inançları uğruna çektikleri sıkıntı ve eziyetlere karşı sağlam bir irade ve metanetle göğüs germeleri, gerektiği zaman mucizeler göstermeleri ve sonuçta Allah'ın yardımıyla başarıya ulaşmaları ve benzeri konular çocuk ruhunda derin ve olumlu izler bırakacaktır.¹⁴⁹

Ancak çocuklara hikâye kitapları alırken, onun ilgisini çekebilecek düzeyde bol ve renkli resimli, seviyeye uygun olmasına da dikkat edilmelidir. Çocuk, kitabı zevkle okumalı ve okuduklarını anlayabilmelidir.¹⁵⁰

H-ÇOCUĞUN ALLAH HAKKINDAKİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERİ KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ

1- Çocuğa Allah'ın Nasıl Öğretildiği İle Çocuğun Allah'tan Korkması Arasındaki İlişki.

Tablo-24: Annelerin çocuğa Allah'ı nasıl öğrettiği ile çocuğun Allah'ı korkunç bir varlık olarak görmesi arasındaki ilişki.

ANENİN NASIL ÖĞRETTİĞİ	N	%	ÇOCUĞUN DUYGULARI	N	%
1.Ceza veren, azap eden	11	8,3	1. Evet,korkunç bir varlıktır	24	18,0
2.Hem ceza veren hem bağışlayan,	61	45,9	2. Hayır, korkunç değildir	98	73,7
3.Bağışlayan, koruyan, yardım eden	61s	45,9	3. Bilmiyorum	11	8,3
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Tablo-24'de ankete katılan annelerden yalnız %8,3'ünün Allah'ı ceza veren, azap eden, cehennemde yakan gibi özellikleriyle tanıttığı görülmektedir. %45,9'u Allah'ı yerine göre cezalandıran, yerine göre bağışlayan bir varlık olarak

¹⁴⁷Bayraklı. *a.g.e.*, s.159. M.yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*. İstanbul, 1980,s. 390

¹⁴⁸Peker. *Din ve Ahlak Eğitimi*. s.85

¹⁴⁹Ay, *a.g.m.*. s.130

öğretirken, %45,9'u da yalnız bağışlayan, yardım eden, seven gibi özellikleriyle öğretmektedir. Dolayısıyla tamamen ceza veren, azap eden bir varlık olarak tanıtmayanların oranı %91,8'dir. Bununla birlikte çocukların %18,0'ı Allah'ın korkunç bir varlık olduğunu düşünürken, %73,7'si korkunç bir varlık olmadığını düşünmekte, %8,3'ü de bilmiyorum diyerek çelişkisini ifade etmektedir.

2- Çocuğa Allah'ın Nasıl Öğrettiği İle, Allah'ın Kendisini ve Ailesini Sevip Sevmediği Hakkındaki Düşüncesi

Tablo:25- Annenin çocuğa Allah'ı nasıl öğrettiği ile, Allah'ın kendisini ve ailesini sevip sevmediği hakkındaki düşüncelerinin istatistiksel verileri

AİLENİN NASIL ÖĞRETTİĞİ	N	%	ÇOCUĞUN DUYGULARI	N	%
1.Ceza veren, azap eden	11	8,3	1. Evet, seviyor	109	82,0
2.Hem ceza veren, hem bağışlayan	61	45,9	2. Hayır sevmiyor	-	-
3.Bağışlayan, koruyan, yardım eden	61	45,9	3. Bilmiyorum	24	18,0
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Allah'ı yerine göre cezalandıran, yerine göre bağışlayan bir varlık olarak tanıtan annelerle yalnızca bağışlayan, seven, yardım eden gibi özellikleri ile tanıtan annelerin oranı toplam 91,8'dir. Bununla birlikte, çocuklardan Allah'ın kendisini ve ailesini sevdiğini düşünenlerin oranı %82'dir. Ankete katılan çocuklardan Allah'ın kendisini ve ailesini sevmediğini düşünen hiç yoktur. % 18'i ise bilmiyorum diyerek bu konudaki çelişkisini ifade etmektedir.

3- Çocuğun Allah'ın Kendisini Yakacağından, Taş Yapacağından Korkması İle Ailenin Bu Konuda Çocuğa Yaklaşımı Arasındaki İlişki

Tablo-26: Çocuğun, Allah'ın kendisini yakacağından, taş yapacağından korkması ile annenin bu ifadeleri çocuğa karşı kullanması arasındaki ilişkinin istatistiksel analizi

ANNENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN DUYGULARI	N	%
1. Evet, kullanırım	44	33,1	1. Evet,korkarım	115	86,5
2. Bazen kullanırım	31	23,3	2. Hayır, korkmam	13	9,8
3. Hayır, kullanmam	56	43,6	3. Bilmiyorum	5	3,8
Toplam	133	100	Toplam	133	100

“Çocuğunuzun ufak yaramazlıklarına karşı Allah yakar, taş yapar, cehenneme atar ifadelerini kullanır mısınız?” sorusuna evet ya da bazen kullanırım. Diyen annelerin oranı toplam 56,4’dür. Annelerin %43,6’sı bu tür ifadeleri kullanmadıklarını belirtmektedir. Buna karşılık çocukların %86,5’i Allah’ın kendisini yakacağından , taş yapacağından korktuğunu ifade etmektedir. Her ne kadar annelerin 43,6’sı bu ifadeleri kullanmadığını belirtse de, onların dışındaki diğer aile büyüklerinin (dede-nine) bu tür sözlerle çocukları korkuttuğu şeklindeki açıklamalarına şahit olmaktayız Allah’ın kendisini yakacağından korkan çocukların oranının yüksek olmasında onların bu tür ifadeleri annelerinin dışındaki diğer aile büyüklerinden de işitiyor olmasının etkisi olduğu kanaatındayız.

Sevgi, ümit ve bağlanma duyguları çocukta en temel duygulardır. ¹⁵¹Dolayısıyla çocuğun yakın çevresini oluşturan anne baba ondaki ümit, güven, bağlanma duygularını geliştirmek için onun kalbini kazanmaya çalışmalı ona sevgi ile yaklaşmalıdır. ¹⁵²

Sevgi, güven , ümit ve bağlılık gibi duygular dinin de temelini teşkil etmektedir. ¹⁵³ Ahlâkta ve dinde ilham alınabilecek iki kaynak vardır:1- Adalet

¹⁵¹ Özbaydar, *a.g.e.*, s.7

¹⁵² H.Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul, 1963, C.I. 413

¹⁵³ Bovet, *a.g.e.* s.21

duygusu 2-iyilik ve güzellik duygusu. ¹⁵⁴Çocuğun dini duygu gelişimi “sevgi” ile desteklendiği takdirde o, başta Allah olmak üzere bütün insanları ve yaratıkları sevecektir. ¹⁵⁵

Aksine, Allah’tan bahsederken korkuyu ön plana çıkararak yaklaşımlar çocuk üzerinde son derece olumsuz etkilere neden olabilir. Çok yanlış olduğunu ifade ettiğimiz korkuya dayalı dini terbiye metodunu toplumumuzda ne kadar rağbet gördüğünü tablolarındaki sonuçlar da doğrulamaktadır. Bilhassa anneler çocuklarının bir takım yaramazlıklarını tahammülsüzlükleri ve terbiye metotlarını yeteri kadar bilip uygulayamamalarından dolayı onları sık sık Allah’ın azabı ve cehennem ile korkutmaya çalışmaktadır. Çocuklarının yaramazlıklarının sebeplerini araştırarak çözüm bulmak yerine bazı annelerin ilk baş vurdukları tedbir, “Beni üzersen Allah seni cehennemine koyar”, “Yalan söylersen Allah seni taş yapar...” gibi tehdit dolu, korkutucu ve çocuklar üzerinde son derece olumsuz etkiler bırakan sözler olmaktadır.

Çocuklarda doğuştan mevcut olmayan Allah korkusu ebeveynler tarafından sonradan bu şekilde oluşturulmaktadır diyebiliriz. Halbuki “Yalan söylersen Allah seni taş yapar” yerine “Doğru söylersen Allah seni daha çok sever...”, “Allah uslu çocukları cennete koyar...” gibi ifadeler kullanmak çocuk ruhunda ve davranışında daha olumlu etkiler meydana getirecektir. ¹⁵⁶

Allah’ın seven, mükafatlandıran, koruyan, bağışlayan gibi sıfatlarından bahsetmek yerine, Onun azap edici, korkutucu sıfatlarının ön plâna çıkarılması, çocuğun zihninde Allah’ın kızan, ceza veren korkunç bir varlık olarak şekillenmesine neden olabilmektedir. Tıpkı Peker (1998)’ in bir arkadaşının başından geçen olayı anlattığı şu örnekte olduğu gibi “Bir gün apartmanlarının merdiven korkuluğundan komşularının çocuğu kayıyormuş. Çocuğun annesi bunu görmüş ve ‘ne yapıyorsun? Allah cezanı versin! Şimdi Allah cezanı verirse görürsün!’ gibi şeyler söylerken çocuk düşmüş ve dizi soyulmuş. Ayağa kalktığında da ‘bu Allah’ı hiç sevmiyorum’ diyerek kaçmış.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ Bilgin. *a.g.m.s.29*

¹⁵⁵ Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul, 1982, s.61

¹⁵⁶ Öcal.*Metodlar*. s.84

¹⁵⁷ Peker. *Din ve Ahlak Eğitimi*, s.56

Selçuk (1990)'un Salzmann'ın Yengeç Kitabı'ndan naklettiği şu örnek de oldukça manidardır:¹⁵⁸

“Her gök gürleyişinde bir anne çocuklarına:

-Görüyor musunuz? Allah baba hiddetinden nasıl bağırıp, çağırıyor, derdi. Ve bunu uzun bir konferans takip eder, onları cehennemle korkutur; Allah babanın yaramaz çocukları daima cehennemde yaktığını anlatırdı. Her gün sabahtan akşama kadar cehennem lafı ağzından düşmezdi.

Fiek de annesinden duyduğu bu düşüncelerden başka bir şey bilmiyordu. Küçük muhayyilesinde bu büyük ve müşfik Tanrıyı, korkunç bir adam şeklinde tecessüm ettiriyordu. Öyle bir adam ki en küçük kabahatlerinde çocukları cehenneme atan, pantolonlarını bir parça yırtsalar, cehennemde bağırtı bağırtı, cayır cayır yakan, bir kahve fincanı veya bir bardak kırsalar, onu şeytana verip işkence ettiren bir adam. Ve neticede ulu Tanrıdan nefret eder oldu.

Yağmur yağdığı zaman tir tir titreyerek odanın bir köşesine çekilirdi. Her sabah her gece Tanrıya dua ederdi. Fakat bu içten gelen, sevgi ve saygı dolu bir dua değildi. Bu korku duası idi. Dua etmeyecek olursa, cenab-ı Hakkın gazabına uğrayacağından korkardı. Büyüdüğü zaman bile bu düşüncesinden kurtulamadı.”

Bu örneklerde görüldüğü gibi ebeveyn, çocuğun yaramazlıkları karşısında kendi tehditleri ve cezaları kar etmediği zaman, çocuğun davranışlarını Allah korkusuyla kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Böyle bir tutum ancak çocuğun yaramazlıklarını geçici bir süre ile durdurabilirken, çocukta Allah korkusunun öfkeye, nefrete dönüşmesine ve davranış bozukluğuna neden olabilir.

Çocukta en erken yedi yaşında başlayan vicdan gelişimi 3-4 yıl gibi bir sürede tamamlanmaktadır.¹⁵⁹ Çocuk ancak 4. Sınıftan itibaren tutum ve davranışları adalet ve eşitlik kavramları doğrultusunda eleştirmeye başlar.¹⁶⁰ Dolayısıyla 7-9 yaş döneminde de Allah sevgisi din öğretiminin temel taşı olmaya devam etmekle birlikte, gelişmeye başlayan adalet mekanizmasını da göz önünde bulundurarak hareket edilebilir. Şöyle ki: bu döneme gelinceye kadar Allah sevgisi çocuğun kalbine yerleştirilmiş olacaktır. Artık yavaş yavaş Allah'ın diğer

¹⁵⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s.79

¹⁵⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Suç*, İstanbul, 1982, s.154

sıfatlarından bahsedilebilir. Onlara, Allah'ın bütün kullarını sevdiği, ancak aynı zamanda adil bir varlık olduğu, dolayısıyla iyi davranışlarla kötü davranışları, kendisine inananlarla inanmayanları ,emirlerine uyanlarla uymayanları mutlaka ayırt etmesi gerektiği, bu nedenle Onun yerine göre ceza veren bir varlık olduğu değişik şekillerde, ruhi durumları ve kafalarındaki sorular göz önünde bulundurularak izah edilebilir. Zira her geçen gün biraz daha büyüyen, hem zihinsel hem de duygusal olarak gelişen çocuğun, etrafında gördüğü bir takım felaketleri, kazaları, kötü olayları idrak edebilmesi bu sayede kolaylaşacaktır. Ayrıca çocuk iyi kullarını bağışlayan, iyi davranışlarını ödüllendiren Allah'ına daha çok bağlanacak, dinin emirlerine uyma konusunda daha çok titizlik gösterecektir.

Yalnız korkuya dayalı eğitimin her dönem için, çocuğun manevi dünyasında tehlike oluşturduğu muhakkaktır. ¹⁶¹ Bu nedenle çocuğa din eğitimi verilirken sevgi ön planda tutulmalıdır. Çocuk Allah'tan korkmakla beraber aynı zamanda onu sevmeli ve bu sevginin karşılıklı olduğunu, Allah'ın kendisini sevmesi ile beraber hayatta daha başarılı olabileceğini öğrenmelidir. ¹⁶²Bu duygu çocuklara büyük bir rahatlık verecek ve onları huzura erdirecektir. ¹⁶³

---

¹⁶⁰Peker. *Din ve Ahlak Eğitimi*, s.85

¹⁶¹ Yörükoğlu, *a.g.e.s.*171

¹⁶² Peker. *Din ve Ahlak Eğitimi*, s.58

¹⁶³ Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, s.57

I-ÇOCUĞUN DUAYA İLGİSİ KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ

1- Çocuğun Duaya Yönelmesinde Ailenin Teşviki

Tablo-27: Annenin çocuğa basit dua cümleleri öğretip, tekrar ettirmesi ile çocuğun istediği bir şeyin gerçekleşmesi için Allah'a dua etmesi

ANNENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN TAVRI	N	%
1. Evet, öğretirim	100	75,2	1. Evet, dua ederim	122	91,7
2. Bazen öğretirim	21	15,8	2. Hayır, dua etmem	8	6,0
3. Hayır, öğretmem	12	9,0	3. Bilmiyorum	3	2,3
Toplam	133	100	Toplam	133	100

“Çocuğunuza basit dua cümleleri öğretip, fırsat buldukça tekrar ettirir misiniz?” sorusuna bazen cevabını verenlerle birlikte öğretip, tekrar ettirdiğini belirten annelerin oranı toplam %91’dir. Çocuklar ise “istediğin bir şeyin gerçekleşmesi için Allah’a dua eder misin?” sorusuna %91,7 oranında “evet” cevabını vermişlerdir. Bu sonuç bize ailenin bu konudaki ilgi ve teşvikinin çocuk üzerindeki etkisini göstermektedir.

2- Çocuğun, Allah’ın Duaları Kabul Edici Olduğuna İnanması Konusunda Ailenin Etkisi

Tablo-28: Ailenin Allah’ın duaları kabul edici özelliğinden bahsetmesi ile çocuğun Allah’ın duaları kabul edici olduğuna inanması arasındaki ilişki

AİLENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN İNANCI	N	%
Evet, bahsediyorum	112	84,2	1. Evet, Allah duaları kabul edicidir	125	94,0
Bazen bahsediyorum	12	9,0	3. Hayır, değildir	2	1,5
Hayır bahsetmiyorum	9	6,8	3. Bilmiyorum	6	4,5
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Çocuklara Allah’ın duaları kabul edici olduğundan bahsettiğini ifade eden annelerin oranı, bazen cevabını verenlerle birlikte toplam %93,2’dir. Allah’ın duaları kabul edici olduğuna inanan çocukların oranı ise %94,0’dır. Elde

edilen bu veriler doğrultusunda, ailenin bu yöndeki telkinlerinin çocuk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

Bilindiği gibi dua, insanın isteklerini inandığı varlığa duyurması için bir vasıta. Allah'la ilişki kurma ve Ondan yardım dileme halidir. Gücü sınırlı olan insanın her şeye gücü yeten Allah'ı yardıma çağırışıdır.¹⁶⁴

Maneviyatında gizli olan moral gücüyle, insanın ruh ve beden yapısı üzerinde de etkili olan dua, çocuğun dini gelişiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle okul öncesi çocuğun eğitiminde dua önemli bir yer tutar. Bu dönemde çocuklara yavaş yavaş küçük dualar, şükür cümleleri öğretilmelidir. Yemeğe otururken “besmele” çekilmesi, yemekten kalkarken “elhamdülillah” denilmesi, kısa ve basit bazı ilahiler öğretilir.¹⁶⁵ Çocuklara içlerinden geldiği gibi, kendi kendilerine dua etmeleri de öğretilmelidir. Nitekim, dualar Türkçe olarak da yapılabilir. Duayı Arapça olarak yapmak bir gelenekten ibarettir. Bu geleneğin gücü de vahyin Arap Dili ile insanlara ulaşmasından doğmaktadır.¹⁶⁶

Bu doğrultuda erken yaşlardan itibaren anne baba din eğitiminde dua konusuna önem vermelidir. Zaten anne babayı taklit eden çocuk, büyüklerinden duyduğu “elhamdülillah”, “Allah’a şükür”, “Allah’ım sen bizi kazalardan, belalardan esirge”, “sen bize yardım et” gibi dua ifadelerini yavaş yavaş belleğine yerleştirecektir. Ebeveynin dini davranışları, kendilerini örnek alan çocuğun dini gelişimi üzerinde son derece etkilidir. Çocuk, nasıl ki üzüntüyü ağlayan ve üzülen kişilerin yüzlerinden görüp öğreniyorsa, anne babanın dua ve ibadet ederken ki yüzlerinde de dini duyguyu öğrenir.

Temel eğitim çağına gelindiğinde araştırma bulguları 7-9 yaş çocuklarının dua ve ibadet konularına karşı ilgilerinin çok yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Çocuk bu yaşta ibadet edenleri izlemekten hoşlanır, onları taklit etme ve onlar gibi dua etme denemelerine girer.¹⁶⁷ Yine araştırmalar, 7-9 yaş döneminde dinin taklitle öğrenilebilecek yanlarının kolaylıkla öğretilbileceğini

¹⁶⁴ Peker, *Din psikolojisi*, s.69

¹⁶⁵ Bilgin, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Din Öğretim Dergisi, M.E.B. Yayınları*, Sy:7, Ankara, 1986, s.18

¹⁶⁶ Tavukçuoğlu, *a.g.m.*, s.28

¹⁶⁷ Bilgin, *Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu*, s.18

saptamıştır.¹⁶⁸ Anne-babaların çocuklarının bu yönlerini en iyi şekilde değerlendirmeleri sağlıklı bir dini gelişim için oldukça önemlidir.

Okul öncesi dönemle temel eğitim çağı çocuklarının dua anlayışı arasındaki fark; okul öncesi dönemde şeker ve oyuncak istemek için yapılan egosantrik duaların yerini okul çağında, hastalıktan ve felaketten korunma, sevdiklerinin ve ülkenin iyiliği v.b. duaları ihtiva eden duaların almasıdır.¹⁶⁹

Gerek okul öncesi dönemde gerekse dua ve ibadetlere karşı yoğun bir istek ve ilginin yaşandığı 7-9 yaş döneminde, bilhassa anne babaların dini gelişimi destekleyecek olan dua ve ibadet öğretimine dikkatle eğilmeleri gerekmektedir. Küçük yaşlardan itibaren öğretilmeye çalışılan bir kaç cümlelik, telaffuzu kolay dualar, ileri ki yaşlarda geliştirilmeye çalışılmalıdır. Aksi takdirde önceden böyle bir deneyim geçirmemiş olan çocuk, ileride bu faaliyetlere gerek duymayabilir, bu faaliyetleri önemsemeyip, küçümseyebilir

J-ÇOCUĞUN CENNETE VE CENNETTEKİ ÖDÜLLERE İNANMASI ÜZERİNDE AİLENİN ETKİSİ

Tablo-29: Ailenin çocuğa dini vecibeleri öğretirken veya yaptırmaya çalışırken cennetten, cennetteki ödüllerden bahsetmesi ile çocuğun iyi kulları cennette sayısız ödüllerin beklediğine inanması arasındaki ilişki.

ANNENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN DURUMU	N	%
1. Evet, Bahsederim	91	68,4	1. Evet inanıyorum	116	87,2
2. Bazen, bahsederim	23	17,3	2. Hayır inanmıyorum	8	6,0
3. Hayır bahsetmem	19	14,3	3. Bilmiyorum	9	6,8
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Çocuğa dini vecibeleri öğretirken veya yaptırmaya çalışırken cennetten ve cennetteki ödüllerden bahsettiğini ifade eden annelerin oranı bazen diyenlerle birlikte toplam%85,7'dir. Allah'ın iyi kullarını cennette sayısız ödüllerin beklediğine inanan çocukların oranı ise %83,5'dir. Bu da bize ailenin bu yöndeki

¹⁶⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s.100

¹⁶⁹ Selçuk, *a.g.e.*, s.102

telkinlerinin çocuk üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

7-9 yaş grubu çocukları cenneti güzel bir yer olarak tasvir ederler. Cennet bazen büyük bir şehir, bazen güzel bir ev ,bir bahçe veya bir park gibi düşünülmüştür. Burada bitkiler, ağaçlar, güller, çiçekler, kuşlar vardır. Cehennem ise bir ateş çukuru veya kızgın bir ocak gibi tasvir edilmiştir. Beyazlar giyinmiş, kanatları olan melekler cennette Allah'a yardım eden varlıklardır. Cennet-cehennem tasavvuru her ne kadar genel anlamına ulaşmamış ise de onlara göre cennet çok güzel bir yerdir. Oraya Allah'ın iyi kulları gider.¹⁷⁰ Dolayısıyla cennet insanlar için bir mükafat yeridir. Cehennem ise ceza ve azap yeridir.

Ceza, istenilmeyen bir davranışı yapmış olması nedeniyle, bireyde elem ve acı hissi uyandıracak her çeşit uygulamalardır. Mükafat ise istenilen davranışı yapmış olması nedeniyle bireyde meydana getirecek her çeşit uygulamalardır. Bu durumda mükafat bireye istenilen davranışı yaptırmak için özendirici ve bu davranışın tekrarlanması için uygulanan destekleyici ve kuvvetlendirici olmakla birlikte, ceza istenilmeyen davranıştan alı koymak veya tekrarlanmasını önlemek için yasaklayıcı olmaktadır .Beğenilen davranışların neler olduğunu göstermesi ve teşvik edici olması¹⁷¹ açısından mükâfatın sonuçları cezanın sonuçlarına göre daha olumludur. Özellikle de dikkatli ve ölçülü olunduğu sürece erken yaşlardaki çocuklar için mükafatın daha olumlu tesirleri olduğu muhakkaktır.

Çocuğun sağlıklı bir dini gelişime sahip olabilmesi için bu konuda hassasiyet gösterilmelidir. Özellikle de okul öncesi dönemde çocuğun hayal dünyası çok geniştir. Anne babanın rahatlıkla söylediği “Allah seni cehenneme atar”, “cehennemde yanarsın” gibi ifadeler çocuk ruhunda bizim tasavvur ettiğimizden çok daha derin korkulara neden olabilir. Bu nedenle Allah'a iman öğretiminde olduğu gibi diğer dini konuların öğretiminde de çocuğa sevgi ile yaklaşılmalıdır. Sözelimi “Yalan söylersen Allah seni cehennemde yakar yerine” yerine “doğru sözlü, çalışkan olursan Allah seni cennetine koyar” gibi ifadeler kullanılıp, cennetteki nimetlerden, güzelliklerden bahsedildiğinde, çocuk hem

¹⁷⁰ Selçuk, *a.g.e.* s.103-104

¹⁷¹ Peker. *Din ve Ahlak Eğitimi*, s.139,141

cehennem ve Allah korkusu ile dinden soğumayacak hem de Allah'ın akıl almaz güzellikte bir mekan yaratacak kadar güçlü, iyi insanları o mekanda ödüllendirecek kadar adil bir varlık olduğunu düşünebilecektir.

Her alanda olduğu gibi din eğitiminde de çocuktaki sevgi ve bağlanma duygularını geliştirmeye yönelik telkin ve uygulamalar çocuğun daha neşeli, ümitli, atılgan ve medeni cesareti yerimde bir kişiliğe kavuşmasına yardımcı olacaktır.¹⁷²

K-ÇOCUĞUN DİNİ GÜNLER VE BAYRAMLAR HAKKINDAKİ DUYGU VE DÜŞÜNCELERİ KONUSUNDA AİLENİN ETKİSİ

1- Çocuğun Dini Gün ve Bayramlarda Allah'ı Hatırlaması Konusunda Ailenin Etkisi

Tablo-30: Ailenin, çocukta dini duyguyu güçlendirmek için dini gün ve bayramlardan yararlanması ile bu günlerin çocuğa Allah'ı ve dini hatırlatması arasındaki ilişki

ANNENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN DURUMU	N	%
1. Evet, yararlanırım	104	78,2	1. Evet, hatırlatır	116	87,2
2. Bazen yararlanırım	18	13,5	2. Hayır, hatırlatmaz	8	6,0
3. Hayır, yararlanmam	11	8,3	3. Bilmiyorum	9	6,8
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Ankete katılan annelerin toplam %92,7'si çocukta dini duyguyu güçlendirmek için dini günlerden ve bayramlardan yararlandığını ifade etmektedir. Buna karşılık çocukların %87,2'si bu günlerin kendisine Allah'ı ve dini hatırlattığını söylemektedir. Görüldüğü gibi bunlar birbirine oldukça yakın değerlerdir. Dolayısıyla bu konuda da ailenin çocuk üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁷² Ayhan. *Din Eğitimi ve Öğretimi*, s.114

2- Dini Gün Ve Bayramları Çocuğa Sevdirme Konusunda Ailenin Etkisi

Tablo-31: Annenin çocukta dini duyguyu güçlendirmek için dini gün ve bayramlardan yararlanması ile çocuğun bu günlerde mutluluk ve heyecan duyması arasındaki ilişki

AİLENİN YAKLAŞIMI	N	%	ÇOCUĞUN DURUMU	N	%
1. Evet, yararlanırım	104	78,2	1.Evet,mutluluk ve heyecan duyarım	124	93,2
2. Bazen yararlanırım	18	13,5	2. Hayır,Duymam	3	2,3
3. Hayır yararlanmam	11	8,3	3. Bilmiyorum	6	4,5
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Tablo-30'da annelerin toplam %91,7'sinin dini duyguyu güçlendirmek için dini gün ve bayramlardan yararlandıklarını belirttiklerini görmekteyiz. Buna çok yakın bir oranla çocukların %93,2'si ise bu günlerde mutluluk ve heyecan duyduklarını ifade etmektedir. Bu sonuç doğrultusunda, annelerin dini günler, aylar, geceler ve bayramlardaki davranışlarının, çocuğa yaklaşımlarının, onunla yaptıkları ibadetlerin ve bu günlerde evde yapılan her türlü dini yaşantının çocuk üzerinde son derece önemli etkiler meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

Aile bireyleri arasındaki bağlılığı kuvvetlendirmesi ve çocuğun dini duygusunu geliştirmesi açısından dini bayramlar, Cuma günleri, kandil geceleri oldukça önemlidir.

Din öğretiminde dinimizce önemi olan bu kutsal gün ve gecelerden aileler yararlanmalıdır.¹⁷³ Çocuğun manevi hayatını zenginleştiren bu günlerde çocuğa hediyeler almalı ve bu hediyelerin dini nitelikte olmasına da özen gösterilmelidir.¹⁷⁴

Çocukların ilgisini çeken bu günlerde yapılan dini törenler, namaz ve benzeri ibadetler, verilen hediye ve yiyecekler konusunda onlar kendi iç dünyalarında çeşitli yorumlar yaparlar. Bu durumdan yararlanarak onlara gerekli bilgiler anında verilmelidir.¹⁷⁵

¹⁷³ Süleyman Uludağ, *İslam'da İrşad*, İstanbul 1982, s.110

¹⁷⁴ Ayhan, *Eğitime Giriş*, s.57

¹⁷⁵ Peker, *Din ve ahlak Eğitimi*, s.70

Çocuklar evde gördükleri dini hayatın tesirinde kalır namaz kılan, Kuran okuyan büyüklerinin yanında dindar bir şahsiyet geliştirebilirler. Bu nedenle anne baba yalnız kutsal gün ve gecelerde değil, diğer zamanlarda da dini yaşantılarıyla çocuğa örnek olmalıdır. Zira çocuk bir fotoğraf makinesi, video veya teyb gibidir. O halde ebeveynin davranışları çocuğun davranış gelişimi açısından büyük bir önem taşımaktadır.¹⁷⁶

Çocukların taklitçi olmalarından ve evde yapılan ibadetleri şeklen taklit etmeye özenmelerinden istifade maksadıyla ve fırsatları değerlendirmek gibi bir düşünce ile çocuklar küçük yaşlarda ibadete zorlanmamalıdır. Evde namaz kılan büyükleri ile namaz kılmaya özenen çocuklar, bu konuda zorlanır ve her zaman kılmaları için ısrar edilirse, taklit duyguları kısa zamanda zayıflayabilir. Hatta din ve ibadetler onların gözünde sevimsizleşebilir.¹⁷⁷ Bu baskıcı yaklaşım ileriki yaşlarda dini tutumun olumsuz yönde gelişmesine de neden olabilir. Bir annenin anlattığı şu örnekte olduğu gibi:

“Annem çok dindar bir insandı. Özellikle evde namazların düzenli olarak kılınmasına çok önem verirdi. Henüz 5-6 yaşlarından itibaren kardeşimle beni her sabah namaza kaldırırdı. Özellikle de kış günlerinde buz gibi suyla abdest almak bana çok zor gelirdi. Bazen bizden bunu yapmamızı isteyen Allah’a o kadar kızardım ki, abdest almadan namaz kılıyormuş gibi yapar, büyük bir zevkle yatağıma yatarım. Sanki bu şekilde intikam almış olurum. Şimdi namaz kılmak içimden gelmiyor. Çocuklarıma dini konularda baskı yapmıyor ve yapılmasına da izin vermiyorum”¹⁷⁸

Çocuklara dini konuların öğretiminde yapılması gereken şey uygun zaman ve ortamın gözetilmesi olmalıdır:

“Bir baba çocuğuyla oyun oynamaya başlıyor, kendisi ile ilgilenişi çocuğun hoşuna gidiyor. Bir müddet sonra baba oyunu yeterli bulduğu ve çocuktan ayrılmak istediği halde çocuk onu salmıyor. Baba ‘kızım artık ben namaz kılacağım’ diyor çocuk bu ilgiden çok memnun olduğu için ‘Ben de namaz kılacağım öyleyse’ diyor. Beraberce akşam namazına duruyorlar. Çocuktaki ilgiyi

¹⁷⁶Şentürk. *a.g.m.*,s. 56,57

¹⁷⁷ Öcal. *Metodlar*,s.82

din eğitimi açısından bir fırsat olarak değerlendiren baba, akşam namazını ferdi olarak kıldığı halde kıraatı cehri (açıktan) yapıyor. Çocuk namazın bitimine kadar büyük bir ilgi ile devam ediyor. halbuki aynı çocuk daha önceleri de anne veya babayla namaza durur, fakat bitirmeden oyununa dönerdi.”

Bu şekilde, dini ilginin uyanışı ve geliştirilmesin de aile çevresinin önemi ve çocuğa dini hayatın sevdirmesi, benimsetilmesi için onlara sevgi dolu sıcak bir ilgi ile, arkadaşça dostça davranmanın gereği unutulmamalıdır. Bazı yörelerimizde gözlemlediğimiz saygısızlık olmasın diye, babanın yanında çocuğu sevmeme, kucağa almaması, ilgilenmeme gibi yanlış tutumların hiç bir şekilde İslami dayanağı olmadığı daima göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁷⁹ Hz. Peygamberin örnek hayatı bu hususda da dikkate alınmalıdır. Hz. Peygamber kendisi ile çocuklar arasına hiç bir mesafe koymamıştır. Çocukların çekinip ürkmelerine sebebiyet verecek her çeşit tutumdan kaçınmış, onların teklifsizce yanaşıp konuşmalarını teşvik edecek davranışlara ehemmiyet vermiştir. Nitekim Hz. Peygamberin namazda olduğu sırada torunları Hasan ve Hüseyin'in, onun sırtına bindikleri, Hz. Peygamber başını kaldırınca düşmemeleri için eliyle onları tuttuğu herkes tarafından bilinmektedir.¹⁸⁰ Onun amacı, çocukların ibadet eden büyükleri ile beraber bulunmakla dini hayata ısınmalarını ve bir oyun havası içinde severek isteyerek dini havayı teneffüs etmelerini sağlamaktır. Zira bir peygamber olarak dini benimsetmek onun görevi idi.¹⁸¹

7-9 yaş döneminde dinin taklit ve tekrarla öğrenilebilecek yanlarının kolaylıkla işlenebileceğinden bahsetmiştik. Dinimiz de bu hususu göz önünde bulundurarak, dinimizin en temel pratiği olan namazın çocuğa gösterilme yaşını 7 yaş olarak benimsemiştir.¹⁸² Özellikle bu dönemden itibaren sevgi ile yaklaşılarak dini pratikler çocuğa öğretilmeye çalışılmalıdır. Bu konuda değişik yöntemler kullanılabilir.

Kur'an ve camiler çocuk ruhunda derin ve kalıcı izler bırakmaktadır. Bu nedenle çocuklar zaman zaman camilere götürülmeli, ezan ve Kur'an

¹⁷⁸ Araştırmacının Gözlemleri

¹⁷⁹Şentürk, a.g.m. s.57

¹⁸⁰Canan, *Resûlullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, İstanbul, 1988, s.110,

¹⁸¹Şentürk, a.g.m., s.58

dinlemelerine imkan sağlanmalıdır. Bütün müminlerin topluca ibadet ettikleri Cuma ve bayram namazlarında olduğu gibi, hissedilen manevi zevk çocuklara da tattırılmalıdır. Gerekirse hediyelerle onların küçük yaştan itibaren mabetlere ilgi duymaları sağlanmalıdır. Bu şekilde davranmakla, çocuğa dini hayatla iç içe olma fırsatı verildiği için hem din inancın kuvvetlenmesi sağlanmış olacak, hem de küçük yaştan itibaren mübarek gün ve gecelere hürmet etmeyi öğrenerek, cami ve mescitlere gitme alışkanlığı da kazandırılacaktır.¹⁸³

İbadet eğitimi küçük yaşlarda başlanması gereken bir eğitim olup, bir öğüt verme değildir. Çocuklar, sahip oldukları yetenekleri tanıma, kendine güvenme ve sorumluluklarını fark edebilme konusunda cesaretlendirilmelidir.¹⁸⁴

L-)ÇOCUĞUN ALLAH TASAVVURUNDA AİLENİN ETKİSİ

1- Çocuğun Allah'ı Nasıl Tasavvur Ettiği Üzerinde Ailenin Etkisi

Tablo-32:Annenin Allah'ı nasıl bir varlık olarak açıkladığı ile çocuğun Allah'ı nasıl tasavvur ettiği arasındaki ilişki.

ANNENİN AÇIKLAMALARI	N	%	ÇOCUĞUN TASAVVURU	N	%
1. Her şeyi yaratan, gören, işiten, bilen, ulu bir varlık olarak açıklayanlar	68	51,1	1. Bütün varlıklardan farklı ulu bir varlıktır	75	56,4
2. Büyüklüğünü insanı örnek vererek açıklayanlarla, Allah baba, Allah dede ifadelerini kullananlar	17	12,7	2. İnsana benzeyen ama insandan daha büyük olan bir varlıktır.	36	27,1
3. Cevapsız bırakanlar	48	36,0	3. Bilmiyorum	22	16,5
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Allah'ı bütün varlıklardan farklı ulu bir varlık olarak tasavvur eden çocukların oranı %56,4'tür. Çocukların%27,7'si ise Allah'ı insana benzeyen ama insandan daha büyük olan bir varlık olarak tasavvur etmekte, %16,5'i ise Onun nasıl bir varlık olduğunu bilmediğini söylemektedir.

¹⁸² Canan. *Çocuk Terbiyesi*, s.86

¹⁸³ Ay. *a.g.m.*, s.128

¹⁸⁴ Selçuk. *a.g.e.*, s.103

Buna karşılık annelerin %51,1'i Allah'ı her şeyden büyük, her şeyi bilen, gören, duyan, göremeyeceğimiz kadar büyük gibi ifadelerle ve diğer sıfatlarıyla açıklamaktadır. Allah'tan bahsederken Allah baba, Allah dede ifadelerini ya kendilerinin ya da evdeki diğer aile büyüklerinin kullandığını söyleyenlerle, Allah'ın büyüklüğünü insanı örnek vererek (insandan büyük, bizden büyük... gibi) açıklayan annelerin oranı ise %12,7'dir. Annelerin %36,0'ı ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Elde edilen bu veriler ailenin telkinlerinin çocuğun Allah tasavvurunun şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmada dikkati çeken bir başka sonuç da ailelerin %12,7 gibi küçümsenmeyecek bir oranının Allah baba, Allah dede gibi ifadeleri kullanıyor olmasıdır. Halbuki bu tür ifadelerle hem İslam öğretisinde yeri olmayan Hıristiyanlıktaki teslis inancı çocukların kafasına yerleştirilmekte¹⁸⁵ hem de çocuğun soyut tasavvura geçişi güçleştirilmektedir.

Batıda Hıristiyan kültürüyle yetişen çocuklar daha somut bir Allah tasavvuruna sahiptir. Allah, olgun, yaşlı, erkek bir insan, yani insani özellikler taşıyan bir fert olarak tasavvur edilmektedir. Bu tür tasavvurlar Hıristiyan kültür çevresi içinde yaşayan çocuklarca o çevre kültürünün bir nevi dışarıya yansıtılması olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁶

Çocuğun Allah'ı çevresinin, özellikle ailesinin kendisine verdiği biçimde, kendi ruhi güçleriyle işleyerek tasavvur ve idealize ettiği görüşü¹⁸⁷ bizim araştırma bulgularımızla daha bir netlik kazanmaktadır.

¹⁸⁵ Hayrani Altıntaş, *Çocukluk Devresinde Ailede Din eğitimi*, T.1. D. E. S., Ankara,-1981, s.260

¹⁸⁶ Yavuz. *a.g.e.*, s.176,177

¹⁸⁷ Yavuz. *a.g.e.*, s.168

2- Çocuğun Allah'ı Nerede Tasavvur Ettiği Üzerinde Ailenin Etkisi

Tablo-33: Annenin Allah'ın nerede olduğunu nasıl açıkladığı ile çocuğun Allah'ı nerede tasavvur ettiği arasındaki ilişki.

ANNENİN AÇIKLAMALARI	N	%	ÇOCUĞUN TASAVVURLARI	N	%
1. Allah göktedir	3	2,2	1. Allah göktedir.	17	12,8
2. Allah her yerde, kalbimizde, nerede anarsak oradadır	109	81,9	2. Allah her yerdedir	115	86,5
3. Cevapsız	21	15,7	3. Bilmiyorum	1	0,8
Toplam	133	100	Toplam	133	100

Çocukların %86,5'i Allah'ı her yerde tasavvur ederken, %12,8'i gökte tasavvur etmekte, %0,8'i ise Allah'ın nerede olduğunu bilmediğini söylemektedir.

Annelerin ise %81,9'luk bir oranının "Allah her yerdedir, kalbimizdedir, nerede anarsak oradadır, her yerde hazır ve nazırdır" gibi ifadelerle Allah'ın nerede olduğunu açıkladığını görmekteyiz. Annelerin %2,2'si "Allah göktedir" diye öğretirken, %15,7'si bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda çocukların Allah'ı nerede tasavvur ettikleri üzerinde de ailenin önemli derecede bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Allah'ın nerede olduğunu "her yerde, nerede anarsan orada..." gibi ifadelerle açıklayan annelerin oranı, Allah'ın her yerde olduğunu düşünen çocukların oranıyla çok yakın seyretmektedir. "Allah göktedir" diye öğreten annelerin oranı %2,2 olmakla birlikte, bu soruyu cevapsız bırakan annelerin oranının %15,7 oluşu da oldukça düşündürücüdür. Zira annelerin, çocuklarının bu yöndeki sorularını cevapsız bırakması ya da cevaplandırarak ifadeler bulamaması, çocuğun başka kaynaklara yönelerek, yalan yanlış bilgilerle kendisini doyurmaya çalışmasına neden olabilir.

7-9 yaş çocuklarının Allah tasavvurlarında onların henüz tam olarak soyut düşünceye geçememiş olmalarının etkisi söz konusudur. Ancak, ruhsal ve zihinsel gelişimi ile birlikte, dıştan aldığı eğitimsel etkiler de onun Allah tasavvurunu etkilemektedir.

Sonuç olarak ocukların, Allah'ı bir yerde tasavvur ederken, dıştan gelen, ailevi, çevresel ve eğitimsel tesirlerle aktarılan tasavvur modelini ilerinde işleyerek kendilerine has bir tasavvur oluřturdukları¹⁸⁸ söylenbilir.

---

¹⁸⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s.183

BÖLÜM III

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi ve duygu gelişimi üzerinde etkisi olabileceğini düşündüğümüz faktörleri ele alıp incelemeye çalıştık. Ailelerin çocuklara karşı dini konulardaki bazı tutum davranış ve yaklaşımları da inceleyip, analiz ettiğimiz konular arasındadır.

A-)SONUÇ

1- 7-9 yaş çocukları söz konusu olduğunda, cinsiyet faktörü açısından kız ve erkek çocuklarının dini bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak önemli bir fark ortaya çıkmamakla birlikte, kızların dini bilgi puan ortalamaları, erkeklerin dini bilgi puan ortalamalarından daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu durumun bu dönemdeki kız çocuklarının Allah'a inanma ve sığınma arzularının, dolayısıyla dine karşı ilgilerinin erkeklere oranla daha yüksek oluşundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu dönemde kız ve erkek çocukları arasında zihinsel,psiko-sosyal açıdan önemli farklılıkların olmamasının onların dini bilgi düzeyine yansımaları istatistiksel farkın önemsiz çıkmasının nedeni olarak düşünülmektedir.

2- Yaşa göre 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyleri arasındaki fark önemli bulunmuştur. Yaştaki artışla birlikte zihnin de gelişme kaydettiği,bunun öğrenme düzeyindeki ve dini bilgi birikimindeki artışı da beraberinde getirdiği düşünülmektedir.

3- Çocukların kaçınıcı sınıfta okudukları bir faktör olarak ele alındığında, kaçınıcı sınıfa devam edildiğinin dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

4- Ailenin geniş veya çekirdek yapıda oluşunun 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. İstatistiksel bir fark olmamakla birlikte çekirdek ailede yetişen çocukların dini bilgi puanlarının, geniş ailede yetişen çocukların dini bilgi puanlarından yüksek olduğu da görülmüştür. Geniş ailelerdeki dede babaanne gibi büyüklerin dini bilgilerinin daha ziyade irrasyonel

mahiyette olması ve bunun aynı ortamda büyüyen çocukların dini bilgilerine yansımaları bu sonuca sebep teşkil ediyor gibi görünmektedir.

5- Anne-babanın yaşı ile öğrenim durumlarının çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olmadığı görülmüştür.

6- Ailenin gelir seviyesine göre 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyleri arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Düşük gelirli ailelerde de orta ve yüksek gelirli ailelerde de çocukların dini bilgi düzeyleri birbirine yakın seyretmektedir.

7- Ailenin yerleşim yeri bir faktör olarak ele alındığında, buna göre 7-9 yaş çocuklarının dini bilgi düzeyleri arasındaki fark önemli bulunmuştur. Elde edilen sonuca göre şehirde oturan ailelerin çocuklarının dini bilgi düzeyi, kırsal kesimde oturan ailelerin çocuklarının dini bilgi düzeyinden yüksek olarak çıkmıştır. Şehirde oturan ailelerin çocuklarına, bid'atten ve hurafeden arınmış rasyonel dini bilgi verme konusunda daha titiz davranmaları bu sonuca sebep teşkil ediyor gibi görünmektedir.

8- Ailedeki çocuk sayısının çocukların dini bilgi düzeyleri üzerinde etkili olmadığı görülmüştür.

9- Ailenin dindarlık düzeyi bir faktör olarak ele alındığında, bu faktörün çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olmadığı istatistiksel bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Ailenin dindarlık düzeyi yüksek de olsa, düşük de olsa, çocukların dini bilgi puan ortalamaları birbirine çok yakın seyretmektedir. Çocuğun dini eğitimi konusunda ailede bilinçli bir tavrın bulunmayışından dolayıdır ki çocuk, kendi ilgisi, gayreti ve etrafında olup biten her şeyi merak etme dürtüsüyle ancak kulaktan dolma bir dini bilgiye sahip olabilmektedir. Ayrıca, dindar ailelerde, şuurlu diyemeyeceğimiz, ya'nız teorikler bazında geleneksel bir dini yaşantının söz konusu olması da ailenin dindarlık düzeyinin çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olmayışının nedeni olabilir.

10- Ailede çocuk, dini bilgileri en çok anneden öğrenmektedir(%52,6). Ankete katılan annelerin büyük çoğunluğunun ev hanımı olması ve babaların çalışıyor olmasından dolayı çocuğa vakit ayırarak onunla ilgilenme görevini

genellikle annelerin üstlenmiş olması ile çocukla anne arasındaki sosyal ve psikolojik yakınlık böyle bir sonucun nedeni olarak düşünülmektedir.

11- Öğretmenin, bu dönemde çocuk üzerinde en etkili kişi olduğu (%56,4) ve dini bilgileri çocuğa en kolay öğretmenin anlatabileceği (%54,1) üzerinde annelerin büyük çoğunluğu görüş birliği etmişlerdir.

12- 7-9 yaş çocuklarının en çok merak edip, büyüklerine soru haline getirerek yönelttiği konular arasında en önemli yeri Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları konusu tutmaktadır. İslam'ın şartları, cennet-cehennem, melek-şeytan, ölüm ve sonrası, insanın ve dünyanın yaratılışı onların en çok merak ettiği dini konulardır.

13- Ailelerin dini konularda çocuğun sorularını seviyesine uygun olarak açıklayabilme durumu (%60,2) ve soru sorulmadan da dini açıklamalar yapma durumu (%50,4) iken, meşgul olunan zamanlarda çocuğun sorularını geçiştirmeyip ilgi gösterme durumu (%39,8) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar bize annelerin ortalama % 50 lik bir oranının çocuklarının dini eğitimi ile ilgilenme durumlarının yüksek olduğunu, yaklaşık %50'lik bir oranının ise ihmalkar davrandığını göstermektedir.

14- Ailelerin büyük çoğunluğu (%65,4) çocuklarının dini sorularını cevaplamakta güçlük çektiğini belirtmiştir. Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, cennet-cehennem, melek-şeytan, ölüm ve sonrası, insanın ve dünyanın yaratılışı ile ilgili konulardaki çeşitli soruları cevaplamakta güçlük çektikleri görülmüştür.

15- Ailelerin büyük bir kısmı (%32,3) çocuğun açıklamakta zorlandığı veya cevaplandıramadığı sorularını, çeşitli kaynaklardan araştırıp öğrenerek öğretme yoluna gittiğini belirtmiştir.

16- Ailelerin çocuklarına dini hikâye kitapları alma konusunda düşük bir orana sahip oldukları (evet ve bazen diyenlerin toplam oranı %45,8) görülmüştür. Dini hikâye kitabı alma durumunun çocuğun dini gelişimi bakımından en bilinçli ve en duyarlı davranan aileleri ortaya koyduğu düşünülmektedir.

17- Çocuğun Allah'ı bütün varlıklardan farklı yüce bir varlık olarak görmesi (%56,4) ile ailenin Allah hakkındaki açıklamalarının bu doğrultuda olması (%51,12) arasında ve çocuğun Allah'ı her yerde tasavvur etmesi (%86,5)

ile ailenin bu yöndeki telkinleri (%81,9) arasında dikkate değer bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca bazı ailelerin oldukça önemli bir oranının (%12,7) “Allah baba”, “Allah dede” gibi ifadeleri kullanması ve bazılarının da Allah’a mekan izâfe ederek Onun gökte olduğunu söylemesi (%2,2) önemli bulgular olarak ortaya çıkmaktadır.

18- Ailenin çocuğa Allah’ı hangi özellikleri ile anlattığı ile çocuğun Allah’tan korkması veya korkmaması arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre ailelerin büyük çoğunluğu (%91,8) Allah’ı yerine göre cezalandıran yerine göre bağışlayan veya yalnızca bağışlayan, seven, yardım eden gibi özellikleri ile öğretirken, bu olumlu yaklaşıma karşılık çocukların büyük çoğunluğu (%73,7) Allah’ı korkunç bir varlık olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte çocukların (%82,0)’ı Allah’ın kendilerini ve ailelerini sevdiğini düşünmektedir.

19- Ailelerin “Allah taş yapar, cehennemde yakar” gibi ifadelerle çocukları korkutması (%56,4) ile çocukların Allah’ın kendilerini yakacağından, taş yapacağından korkması (%86,5) arasında önemli görülebilecek bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Ailelerin oranı çocuklarıkinden düşük görünüyorsa da açık uçlu sorulardan bilhassa geniş ailelerdeki babaanne dede gibi büyüklerin bu tür ifadeleri kullandığı görüldüğünden bu durumun böyle bir yaklaşıma sahip olan ailelerin oranını artıracağı düşünülmektedir.

20- Çocuğun duaya ilgisi (%91,7) ile ailenin öğretmek ve tekrar ettirmek yoluyla duaya teşviki (%91,0) arasında ve çocuğun Allah’ın duaları kabul edici olduğunu düşünmesi (%94,0) ile ailenin bu doğrultudaki telkini (%93,2) arasında önemli bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.

21- Ailenin dini vecibeleri öğretirken veya yapmaya teşvik ederken cennetten ve cennetteki ödüllerden bahsetmesi (%85,7) ile çocuğun cennete ve cennetteki ödüllere inanması (%83,5) arasındaki ilişkinin önemliliği bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

22- Çocuğun kutsal gün ve gecelerde, dini bayramlarda Allah’ı hatırlaması (%87,2) ,bu günlerde daha fazla mutluluk ve heyecan duyması

(%93,2) ile ailenin çocukta dini duyguyu güçlendirmek için bu gün ve gecelerden yararlanması (%91,7) arasında oldukça önemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

B-ÖNERİLER

1- Çocuklar her dönemde, biyolojik, zihinsel, psiko-sosyal açıdan farklı özellikler gösterirler. Çocuğun gelişim özellikleri aileler tarafından tanınarak, hem genel anlamdaki eğitiminde hem de dini eğitiminde bu özellikler dikkate alınarak gerekli tedbirler alınmalıdır.

2- Çocukların kaçınıcı sınıfta okuduğunun dini bilgi düzeyleri üzerinde yaşa oranla daha önemli bir etkiye sahip oluşu, örgün eğitim kurumları olan okullarda verilen eğitimin çocuklar üzerindeki yapıcı tesirlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Hem örgün eğitimin bu fonksiyonundan hem de öğretmenin okul çağı ile birlikte çocuk üzerinde otorite olma özelliğinden din eğitimi alanında ana sınıfından itibaren yararlanılmalıdır. Annelerin çoğunluğunun beklentisi de bu yöndedir.

Çocuklar, işlenmeye en müsait oldukları bu dönemde bid'at ve hurafelerden arınmış, akla, bilimsel gerçeklere uygun, sağlıklı, yapıcı, bütünleştirici bir din eğitimi ile topluma kazandırılmaya çalışılmalıdır.

3- Bid'atlerin, hurafe ve geleneklerin rasyonel dini bilgi üzerindeki olumsuz tesirleri nedeniyledir ki; çekirdek ailede ve şehirde yetişen çocukların dini bilgi düzeyi, geniş ailede ve kırsal kesimde (köy ve kasabada) yetişen çocukların dini bilgi düzeyinden daha yüksek olarak bulunmuştur.

Bu durum hem temel eğitimin ilk yıllarından itibaren okulda din eğitiminin önemini artırmakta, hem de bilhassa kırsal kesimdeki ailelerin din alanında bilinçlendirilip, irrasyonel dini bilgiden arındırılması gerektiğine işaret etmektedir. Bunu sağlamak amacıyla bütün şartlar göz önünde bulundurularak en uygun yöntemler kullanılmalıdır. Özellikle çocukların din eğitiminde oldukça önemli bir rol üstlenmiş olan annelerin bilinçlendirilmesi için kırsal bölgelerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilmiş olan "vaizeler" in sayısı artırılmalıdır.

4- Ailenin dini yaşantısının çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olmayışı ailenin, çocuğun din eğitimi ve öğretimiyle ciddi bir şekilde ilgilenme sorumluluk ve görevini önemli kılmaktadır.

Zira dini bilgi ölçeğinde yer alan sorular bu dönem çocuklarının seviyesine uygun, tamamını veya tamamına yakını bilebilecekleri şekilde hazırlanmış olan sorulardır. Her ne kadar çocuklar arasında bu başarıyı gösterenler varsa da ,bütün aileler için hedef aynı olmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için yalnızca örnek olmanın yeterli olmayacağı, aynı zamanda ilgi de gösterilmesi gerektiği şuuruна sahip olunmalıdır. Unutulmamalıdır ki çocuklar belli bir seviyede olması beklenen dini bilgi birikimine ancak, ailede edinecekleri bilinçli bir din eğitimiyle sahip olabilirler.

5- Anne, çocuğun hem genel eğitimi, hem dini eğitimi konusunda en önemli aile üyesidir. Bundan dolayı anneler çocuk üzerindeki etkin güçlerini yapıcı, doğru, olumlu yönde kullanmaya gayret göstermelidirler.

6- Anneler, çocuğun dini soruları karşısında makul bir tutum içine girmelidirler. Çocuğun sorularını seviyesine uygun olarak açıklamaya, gerekli gördükleri durumlarda çocuk soru sormadan da açıklama yapmaya, her ne olursa olsun çocuğun dini sorularını cevapsız bırakmamaya özen göstermelidirler. Bu, çocukların dini gelişimi açısından son derece önemlidir.

7- Hikâye ve masallar hem okul öncesi, hem de okul çağı çocuklarının dünyasında önemli bir yer tutar. Özellikle okul döneminde çocukların, renkli resimlerle zenginleştirilmiş hikâye kitaplarına karşı büyük ilgisi vardır. Onların bu eğilimlerinden din eğitiminde de yararlanılmalıdır.

8- Ailenin Allah'tan bahsederken hangi ifadeleri kullandığı ile çocuğun Allah tasavvuru arasında önemli bir ilişki vardır. Özellikle din gibi önemli bir alanda kullanılan ifadeler çocukların zihinsel yetileri dikkate alınarak seçilmelidir.

Bilhassa, "Allah baba" ,"Allah dede" gibi Hıristiyanlıktaki teslis inancını anımsatan ve çocuğun dini gelişimini olumsuz yönde etkileyen ifadelerin kullanılmamasına özen gösterilmelidir. Allah'tan, Allah'ın büyüklüğünden bahsederken insan gibi güç ve kapasitesi sınırlı bir varlığı ölçü olarak vermeye çalışmak da dikkat edilmesi gereken bir başka husustur.

9- Çocuğu, çoğu zaman dinle ilgisi olmayan her türlü yaramazlığında Allah'la korkutmak, “Allah cehenneme atar , taş yapar, yakar” gibi ifadeler kullanmak onun ruhunda derin tahribatlara yol açabilir.

Bu nedenle çocuğa başta Allah olmak üzere diğer bütün iman esaslarının öğretiminde sevgi esas alınmalıdır. Araştırmamız esnasında gördük ki; yukarıdaki ve benzeri ifadeleri kullanan ebeveynin sayısı dikkate alınacak ve yapıcı bir müdahaleyi gerektirecek kadar yüksektir. Bu noktada mutlaka çocuğun yakın çevresini oluşturan kişilerin bilinçlendirilmesi yoluna gidilmelidir

10- Bu araştırmamızda ailelerin dua ve ibadet esaslarının öğretiminde oldukça bilinçli olduğunu gördük. Ayrıca ailelerin büyük çoğunluğunun ibadet esaslarını çocuğa ilk olarak öğretilmesi gereken konular olarak değerlendirmesi toplumumuzda iman esaslarından ziyade dinin pratiklerinin daha fazla önem taşıdığı izlenimini uyandırmaktadır. İman amel bütünlüğü önemli olmakla birlikte, ancak sağlam ve samimi bir imanla şuurulu ameller gerçekleştirilebilir. Bu bilinç halkımıza kazandırılmalıdır.

11- Toplumumuzda kutsal gün ve gecelerdeki, dini bayramlardaki manevi havayı çocuklar da büyük ölçüde ter:effüs etmekte, aileler bu durumdan bilinçli veya bilinçsiz, mümkün olduğunca yararlanmaktadır. Ancak bu kutsal gün ve geceler ve dini bayramlar çocuğa geleneksel bir anlam kazandırılarak yansıtılmamalıdır. Bu günlerin dinsel değeri, içeriği hakkında bilgi verilmelidir. Çocukların dinle irtibatının en yüksek olduğu bu günlerde onların manevi dünyasını zenginleştirecek her türlü gayret gösterilmeli, ancak diğer zamanlarda da dinle irtibatları koparılmamalıdır. Çocuklar fırsat buldukça büyükleri ile camilere götürülmeli, istekli oldukları zamanlarda büyükleri ile birlikte ibadetlere katılımı sağlanmalıdır.

ÖZET

İlköğretim çağının I.,II. ve III. sınıfını içine alan 7-9 yaş döneminde, çocukların hem bilgi hem duygu bakımından dini gelişimleri üzerinde ailenin etki derecesini belirlemek amacı ile oluşturulan bu çalışmada, her şeyden önce bu yaş çocuklarının gelişim özelliklerinin tanınması gerektiği düşüncesi ile, ilk olarak zihinsel gelişimleri, dil gelişimleri, psiko-sosyal gelişimleri ve dini gelişimleri hakkında bilgi verilmiştir.

“Dönemin gelişim özelliklerine göre din eğitimi” amacıyla yapmış olduğumuz araştırmamızda önce çocukların zihni ve duygusal özellikleri,seviyeleri, kavrayış ve idrakleri dikkate alınarak hazırlanmış olan 25 soruluk dini bilgi ölçeği ile araştırmaya katılan çocukların dini bilgi düzeyleri ölçülmüş, arkasından da dini bilgi düzeyleri üzerinde etkili olabilecek faktörlerin etki derecesi incelenmiştir.

Buna göre, çocuğun cinsiyetinin, ailenin yapısının (geniş yada çekirdek yapıda oluşunun) anne babanın yaşı ve öğrenim durumunun, gelir düzeyinin, ailedeki çocuk sayısının ve ailenin dindarlık düzeyinin çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkisi bulunmazken, çocuğun yaşının, kaçınıcı sınıfta okuduğunun ve ailenin yerleşim yerinin çocuğun dini bilgi düzeyi üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

O halde bu dönem çocuklarının, dini bilgi düzeyi üzerinde en etkili faktörlerden biri yaşla paralel olarak gelişen zihinsel özellikleridir. Bu araştırmamızda okul, bu özellikleri geliştirici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci önemli faktör ise çocuğun çevresi ile, çevresinde gördüğü yaşantıdır. Çocuğun çevresinde gördüğü irrasyonel dini yaşantı ve inanışlar dini bilgi düzeyi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz kırsal kesimlerdeki insanların bu yöndeki inanışlarının o bölgede yetişen çocukların dini bilgi düzeyinin düşük olmasına neden olduğu söylenebilir.

Bu çalışmamızda ele alıp incelediğimiz konulardan biri de ailelerin, çocuklarının dini soruları karşısındaki tavır, tutum ve yaklaşımları ile annenin ve

öğretmenin din eğitimindeki yeri olmuştur. Buna göre ailelerin çocuklarla dini konularda ilgilenme düzeyleri yaklaşık % 50' lerde seyretmektedir. Bu dönemde çocuğun dini eğitimi konusunda ailede en önemli kişi anne iken genel olarak öğretmen çocuğun en fazla önemseydiği ve dikkate aldığı kişidir. Bu nedenle annelere göre öğretmen, çocuğa din eğitimini en iyi verebilecek kişi olarak düşünülmektedir.

Son olarak, çocuğun çeşitli dini kavramlar hakkındaki tasavvur ve duyguları üzerinde ailenin etkisini değerlendirmeye çalıştık. Buna göre aile, hem çocuğun Allah tasavvurunun şekillenmesinde, hem de başta Allah olmak üzere çeşitli dini kavram ve konular hakkındaki duygu ve düşüncelerinin oluşumunda oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

- AĞCA, Hüseyin, *Ailede Eğitim*, T.D.V.Yayınları., Ankara, 1993.
- AKDENİZ, Sabri, “Çocuklarımızı Dine Başlatma”, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayınları, Mart-Nisan, 1992, Sy:33.
- AKSEKI, Hamdi, *İslam*, Matbaatü Ebuzziya, İstanbul, 1943.
- ALTINTAŞ, Hayrani, *Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi*, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, Ankara,1981.
- ALTIOK, Füsün, *Çocukta Dilin Oluşumu ve Gelişimi*, A.Ü.E.F.D., c.4, No:1-4.
- ARMANER, Neda-ÖKMEN A. Zeki, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler*, M.E.B.Yayınları., İstanbul,. 1960.
- , *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara 1980.
- AŞIKOĞLU, N. Yaşar, *Almanya’da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*, T.D.V.Yayınları, Ankara,1993.
- AY, M Emin, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları,İstanbul, 1994
- , “Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Din eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1994, Sy:1.
- AYDIN, A.Rıza, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), O.M.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1995.
- AYHAN, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, D.İ.B.Yayınları, Ankara, 1985.
- , *Eğitime Giriş ve İslamiyet’in Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul, 1982.
- BALKANLI, A. Kemal, *Sosyal Sonuçları Bakımından Terbiye*, Ankara, 1964.
- BAŞARAN, İbrahim E., *Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1990.
- BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılab ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1993.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *İslam’da Eğitim*, M.Ü.İ.F.V.Yayınları., İstanbul, 1989.
- BAYRAKTAR, M. Faruk, Ailenin Eğitim Görevi, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1995, Sy:2.

- BİLGİN, Beyza-Selçuk Mualla, *Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1997.
- BİLGİN, Beyza, "Eğitimin Temellerinden Biri Olarak Din Eğitimi", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayınları, Mart-Nisan, Ankara, 1992.
- , "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu", *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayınları, Sy:7, Ankara, 1986.
- , "Çocuklarımıza İnsancıl Davranışları Nasıl Kazandırabiliriz?" *Din Öğretimi Dergisi.*, M.E.B.Yayınları, Ocak-Şubat 1971, Sy: 26.
- BİLGİN, Beyza - BİLHAN, Saffet, *Din ve Ahlak Öğretimi-Özel Öğretim Metotları*, Ankara, 1987.
- BOVET ,Pierre, *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*, Çev. S. Odabaşı, Ankara 1958.
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *Sahih*, İstanbul, 1979, c.1-4.
- CANAN , İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, D.İ.B.Yayınları,Ankara 1980.
- , *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1996.
- , *Resûlullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1988.
- CARREL, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, Çev. Refik Özdek, İstanbul 1990.
- COLE, Luella,-MORGAN, J.B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, Çev. Belkıs Halim Vassaf, M.E.B.Yayınları, İstanbul, 1985.
- ÇAKMAKLI, Kemal, *100 Soruda Çocuk ve Aile*, Seha Neşriyat,İstanbul,1995.
- ÇAPLI, Orhan, *Çocukların ve Gençlerin Eğitimi*,Ankara, 1974.
- DALAT, Ziya, *Çocuk ve Genç Ruhu*, Anakara 1956.
- DAM, Hasan *İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Din Hakkında Sordukları Sorular ve Bu Sorular Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1996.
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996.
- FIDAN, Nurettin-ERDEN, Münire, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara, 1991.

- GÜNAY, Ünver, *“Türkiye’de Dini Sosyalleştirme”*, Türkiye I. Eğitim Semineri, A.Ü.İ.F.V. Yayınları, Ankara, 1981.
- GÜNÇE, Gülseren, *Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış*, Baylan Matbaası, Ankara, 1973.
- GÜNGÖR, Erol - IŞIK, Emin, *Ahlak Kitabı*, (Lise II Ders Kitabı) M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1972.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, Din ve Biz, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B. Yayınları, Eylül 1989, Sy::20..
- HÖKELEKLI, Hayati, “Çocukta Ahlak gelişimi ve Eğitimi” *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul. 1988.
- JERSILD, Arthur, *Çocuk Psikolojisi*, Çev. Gülseren Günçe, A.Ü.E.F: Yayınları, Ankara, 1987.
- KANAD, H. Fikret, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul, 1963.
- KANDEMİR, M. Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul, 1980.
- KAYA, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998.
- KONUK, Yurdagül, *Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1994.
- KÖKTAŞ, M. Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993.
- KUTUB, Muhammed, *İslam Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi*, Çev. Ali Özek, İstanbul, 1977.
- MCGHEE, Paul E-KOPP, Claire b., *‘Cognitive Development’, The Child Development in a Social Context*, (Ed: Claire B. Kopp-Joanne B. KRAKOW, Los Angeles, 1982.
- MONTESSORI, Maria, *Çocuk Eğitimi*, Çev. G. Yücel, İstanbul, 1982.
- MÜSLİM, Ebî Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih*, Kahire, 1954, I-V.
- ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1991.
- , *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Bir Müfredat Programı*, Bursa, 1998.

- ÖNDER, Mustafa, “İnsanların Dine Olan ihtiyacı”, *Din ,Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayımları, Mart-Nisan 1993, Sy:39.
- ÖYMEN, Raşit, “Çocukluk ve Gençlik Çağı Dini Gelişim”, *Eğitim. Hareketleri Dergisi*, Ankara 1962, c.VII, Sy. 89
- ÖZBAYDAR, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- ÖZERİ, Nezahat, “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlak ve Adalet Gelişimine Etkisi”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.
- ÖZGÜR, İbrahim N., *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul, 1979.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, “Ergenlerde Din Duygusu ve Allah İnancının Boyutları”, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayımları, Ankara, 1992, Sy:32.
- ÖZTÜRK, Mualla, “Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı”, *T. I. D. E. S.*, Ankara, 1981.
- PAPALIA, Diane - OLDS, Sally W., *Human Development*, Fourth Edition, Mc. Grow Hill Book Company, Pennsylvania, 1989.
- PAZARLI, Osman , *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- PEKER, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Seda Matbaası, Samsun, 1998.
- , *Din Psikoloji*, Sönmez Yayınevi, Samsun, 1993.
- PERNOUD, Laurence, *Çocuğumu Büyütüyorum*, Çev. Koray. Deniz yaran, İstanbul, 1975.
- SAN'ANÍ ,Abdurrezzak b. Muhammed, *Musannef*, c.1-11, Beyrut, 1970.
- SELÇUK, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, T.D.V.Yayımları, Ankara, 1990.
- , “İlköğretimde Din Dili ve Sembolik Anlatım”, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayımları, Eylül-Ekim 1994, Sy:30.
- SEVINÇ, Abdullah, “Çocukta Din Eğitiminin Başlama Yaşı”, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayımları, Ocak-Şubat 1993, Sy:38.
- ŞENTÜRK, Habil, “Çocukta Dini Duygu”, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayımları, Haziran 1988, Sy: 15

- , "Çocukta Dini İlginin Uyanışı ve Gelişmesi Açısından Çevre Faktörü, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayınları,Haziran 1988, Sy:15.
- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa, İlk Öğretimde Din Eğitimi ve Program Geliştirme Üzerine Bazı Düşünceler, *Din Öğretimi Dergisi*, M.E.B.Yayınları, Kasım-Aralık 1993, Sy:43.
- TUĞ, Salih, "Çocukluktan Gençliğe Geçişte Çevre ve Yetişme Faktörü", *Türk Gençliğinin Meseleleri Semineri*, İstanbul, 1985.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslam'da İrşad*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1982.
- UYSAL, Veysel, "Dini Hayat ve Şahsi Özellikler" (Bir Alan Araştırması), *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1995.
- VERGOTE, Antonie, *Çocukta Din*, Çev. Erdoğan Fırat, A.Ü.İ.F.D., c:22, Ankara, 1983,.
- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, D.İ.B.Yayınları Ankara, 1987.
- YAVUZER, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- , *Çocuk ve Suç*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.
- , *Ana Baba ve Çocuk*, İstanbul, 1986.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk ve Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.

EKLER

A-)ANNELERE YÖNELİK KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ

Değerli Anne,

7-9 yaş çocuklarının dini bilgi ve duygu gelişimi üzerinde ailenin etkisini ölçmeyi hedefleyen bu anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgi edinmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölüm âile içi dini yaşayışınızı ,üçüncü bölüm ise,çocuğunuz ile aranızda kurduğunuz dini iletişimi saptamayı amaçlamaktadır.

Bu bilimsel araştırmanın sonuçları bireysel olarak değil grup olarak değerlendirilecektir. Ankete isim ve tanıtıcı bilgi yazmanıza gerek yoktur.

Araştırmamızın, tam olarak amacına ulaşması için, soruları gerçeğe en uygun şekilde, samimiyet ve hassasiyetle cevaplandırmanızdan memnuniyet duyacağız. Her soruyu cevaplandırmaya özen göstererek ,durumunuza en uygun seçeneğin önüne (X) işareti koyunuz Seçenekli olmayan açık uçlu sorulara düşüncelerinizi ayrıntılı bir şekilde yazınız.

İlginiz ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Semiha YILMAZ

19 Mayıs Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

I.BÖLÜM

1- Aile yapınız nasıldır?

( ) 1- Anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile

( ) 2- Dede ve nine gibi diğer aile büyüklerinin de içinde bulunduğu

geniş aile

2- Annenin ve babanın yaşı nedir?

Anne

Baba

- ( ) ( ) 1- 20-25
 ( ) ( ) 2- 26-30
 ( ) ( ) 3- 31-35
 ( ) ( ) 4- 36-40
 ( ) ( ) 5- 41 ve yukarısı

3- Anne ve babanın öğrenim durumu nedir?

Anne

Baba

- ( ) ( ) 1- Okur-yazar değil
 ( ) ( ) 2- Okur-yazar
 ( ) ( ) 3- İlkokul mezunu
 ( ) ( ) 4- Ortaokul mezunu
 ( ) ( ) 5- Lise ve dengi okul mezunu
 ( ) ( ) 6- Üniversite ve yüksek okul mezunu

4- Ailenin gelir durumu nedir?

- ( ) 1- Düşük ( ) 2- Orta ( ) 3- Yüksek

5- İkamet ettiğiniz yerleşim yeri neresidir?

- ( ) 1- Köy (Nüfusu 2000'den az)
 ( ) 2- Kasaba (Nüfusu 2000 ile 20.000 arası)
 ( ) 3- Şehir (Nüfusu 20.000'den fazla)

6- Ailedeki çocuk sayısı kaçtır?

- ( ) 1- Tek çocuk ( ) 2- İki ( ) 3- Üç ( ) 4- Dört ve

yukarısı

II. BÖLÜM

1- Evinizde İlmihal gibi dini içerikli yayınlar bulunur mu?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

2- Dini bilgilerinizi temel kaynaklardan okuyarak öğrenmeye çalışır mısınız?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

3- Namazlarınızı düzenli olarak kılar mısınız?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

4- Evinizde Kuran ve mevlit okuma gibi uygulamalar yapılır mı?

( ) 1-Evet ( ) 2-Bazen ( ) 3-Hayır

5- Evinizde sofrada dua yapılır mı?

( ) 1-Evet ( ) 2-Bazen ( ) 3-Hayır

III. BÖLÜM

1- Çocuğunuzun dini konularla ilgili sorularını seviyesine uygun bir şekilde

açıklayabiliyor musunuz?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

2- Çocuğunuz soru sormadan da dini konularla ilgili açıklamalar yapar mısınız?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

3- Çocuğunuzun dini sorularını meşguliyetinizden dolayı geçiştirdiğiniz oldu mu?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

4- Çocuğunuza dini hikâye kitapları alır mısınız?

( ) 1-Evet ( ) 2-Bazen ( ) 3-Hayır

5- Ailenizde çocuk, dini bilgileri en çok kimden öğrenmektedir?

( ) 1- Anne ( ) 2- Baba ( ) 3- Dede-Nine ( ) 4- Abla-Abi

6- Sizce, dini bilgileri çocuklara en kolay biçimde anlatacak olan kişi kimdir?

( ) 1- Anne ( ) 2- Baba ( ) 3- Öğretmen ( ) 4- Dede-Nine ( ) 5-Abla-Abi

7- Bu dönemde çocuğunuzun kendisini ve anlattıklarını en çok dikkate aldığı kişi kimdir?

( ) 1- Anne ( ) 2- Baba ( ) 3- Öğretmen ( ) 4- Dede-Nine ( ) 5-Abla-Abi

8- Çocuğunuz size ne gibi dini sorular yöneltmektedir?(soruları maddeleyerek yazınız.)

.....
 .....

9- Çocuğunuzun, dini sorularını cevaplamakta güçlük çektiğiniz olur mu?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

10- Çocuğunuzun, en çok hangi dini sorularını açıklamakta zorlanırsınız?

.....

11- Çocuğunuzun ,bu tür sorularına cevap bulamadığınızda ne yaparsınız?

.....

12- Sizce çocuğa ilk olarak öğretilmesi gereken dini konular ve kavramlar nelerdir. (Önem sırasına göre yazınız)

.....

13- Çocuğa “Allah” kavramını öğretirken onun hangi özelliklerinden yola çıkarsınız

( )1- Ceza verici, azap edici, cehennemde yakıcı...gibi özelliklerinden.

( )2- Hem ceza verici,hem koruyucu,bağışlayıcı...gibi özelliklerinden.

( )3- Bağışlayıcı, koruyucu, yardım eden ,seven...gibi özelliklerinden

14- Çocuğunuzun,ufak yaramazlıklarına karşı “Allah yakar”, “Allah taş yapar”, “Cehenneme atar” gibi ifadeler kullanır mısınız?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

15- Çocuğunuza,dini vecîbeleri öğretmeye ya da yaptırmaya çalışırken, cennetten , cennetin güzelliklerinden ve oradaki ödüllere bahsettiğiniz olur mu?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

16- Çocukta dini duyguyu güçlendirmek için, dini günlerden, aylardan, kandil gecelerinden ve bayramlardan istifade eder misiniz?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

17- Çocuğunuza, basit duâ cümleleri öğretip, fırsat buldukça tekrar ettirmeye çalışır mısınız ?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

18- Çocuğunuza dua okuturken “Allah’ın duaları kabul edici” özelliğinden de bahseder misiniz?

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

19- Çocuğunuz size ‘Allah’ın nasıl bir varlık olduğu’ ve ‘Allah’ın nerede olduğu’ ile ilgili sorular yöneltir mi? (Cevabınız hayır ise 23. Soruya geçiniz.)

( ) 1- Evet ( ) 2- Bazen ( ) 3- Hayır

20- Çocuğunuzun “Allah’ın nasıl bir varlık olduğu” ile ilgili sorusunu nasıl açıklarsınız?

.....

21- Çocuğunuzun “Allah’ın nerede .olduğu” ile ilgili sorusunu nasıl açıklarsınız?

.....

22- İlave etmek istedikleriniz:

.....

B-)DİNİ YÖNDEN ÇOCUĞUN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL DÜZEYİNİ ÖLÇEN ANKET

Değerli öğrenci,

Aşağıda sizlerin dini bilgi ve duygu düzeyinizi ölçmek için iki bölüm halinde hazırlanmış sorular bulunmaktadır. Sizden bütün soruları dikkatli bir şekilde cevaplandırmanız beklenmektedir. Cevaplandırma yaparken sizce doğru olan seçeneğin başındaki boşluğu (X) şeklinde işaretleyiniz.

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Semiha YILMAZ

19 Mayıs Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Öğrencisi

Cinsiyetiniz: ( ) 1- Kız ( ) 2- Erkek

Yaşınız: ( ) 1- Yedi ( ) 2- Sekiz ( ) 3- Dokuz

Sınıfınız: (2) - I. Sınıf ( ) 2- II. Sınıf ( ) 3- III. Sınıf

I.BÖLÜM

1-“Allah seni, aileni ve bütün insanları daima koruyan güçlü bir varlıktır.”Sence bu doğru mu?

( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

2-.Arkadaşlarınla aranızda yaptığınız gizli konuşmaları Allah işitir mi?

( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

3- “Allah şu anda senin ne yaptığını bilemez ve göremez.” Sence bu doğru mu?

( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

4- Sence Allah nerededir?

- ( )1-Allah göktedir.
 ( )2-Allah her yerdedir.
 ( )3-Bilmiyorum.

5- Allah nasıl bir varlıktır?

- ( )1-Bütün varlıklardan farklı ulu bir varlıktır.
 ( )2-İnsana benzeyen ama insandan daha büyük olan bir varlıktır.
 ( )3-Bilmiyorum.

6- Melekler nasıl varlıklardır?

- ( )1-Allah'ın emirlerine uyan iyilik varlıklarıdır.
 ( )2-İnsanlara zarar vermeye çalışan varlıklardır.
 ( )3-Bilmiyorum

7- Aşağıdakilerden hangisi bir melek ismidir?

- ( )1-İblis ( )2-Cebrail ( )3-Bilmiyorum

8- "Kuran içinde çeşitli hikayelerin bulunduğu bir hikaye kitabıdır." Sence bu doğru mu?

- ( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

9- Kurandaki sözler kime aittir?

- ( )1-İnsanlara ( )2-Allah'a ( )3-Bilmiyorum

10- Biz hangi dine inanıyoruz?

- ( )1-İslam ( )2-Musevilik ( )3-Bilmiyorum

11- Bizim dinimizin peygamberi kimdir?

- ( )1-Hazret-i Musa ( )2-Hazret-i Muhammed ( )3-Bilmiyorum

12- Peygamberleri kim seçer?

- ( )1-İnsanlar ( )2-Allah ( )3-Bilmiyorum

13- Peygamberlerin görevi insanlara Allah'ı tanıtmak ve doğru yolu göstermektir. Sence bu doğru mu?

- ( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

14- İnsanlara öldükten sonra ne olur?

- ( ) 1-Yok olup, toprağa karışıp giderler.
( ) 2-Allah tarafından tekrar diriltirler.
( ) 3-Bilmiyorum

15- Cennet nasıl bir yerdir?

- ( ) 1-İnsanların bu dünyada rahat olarak yaşadıkları her yerdir.
( ) 2-Allah'ın iyi kullarının ahirette gideceği güzel bir yerdir.
( ) 3-Bilmiyorum

16- Günah nedir?

- ( ) 1-Annemizin ve babamızın yasakladığı bir şeyi yapmak günahdır.
( ) 2-Allah'ın yasakladığı bir şeyi yapmak günahdır.
( ) 3-Bilmiyorum

17- İçki içmek ve kumar oynamak günah mıdır?

- ( )1-Evet ( )2-Hayır ( )3-Bilmiyorum

18- Namaz kılmadan evvel su ile yapılan temizliğe ne denir?

- ( ) 1-Abdest. ( ) 2-Teyemmüm. ( ) 3-Bilmiyorum.

19- Müslümanlar neden namaz kılarlar?

- 1-Alışkanlıklarından dolayı namaz kılarlar.
 2- Allah, emrettiği için namaz kılarlar.
 3-Bilmiyorum

20- Günde kaç vakit namaz vardır?

- 1-Beş 2-Üç 3-Bilmiyorum.

21- Müslümanların namazda yöneldikleri kible neresidir?

- 1-Kabe 2-Güneş 3-Bilmiyorum

22- Orucumuzu açıp yemek yediğimiz vakte ne denir?

- 1-Sahur 2-İftar 3-Bilmiyorum

23- Bir müslüman nasıl hacı olur?

- 1-Kur'anı ezberlediğinde hacı olur.
 2-Mekke'deki kutsal yerleri ve Kabe'yi ziyaret ettiğinde hacı olur.
 3-Bilmiyorum.

24- Ezan müslümanları namaza davet etmek ve namaz vakitlerini bildirmek için mi okunur?

- 1-Evet 2-Hayır 3-Bilmiyorum

25- Zekat nedir?

- 1-Zenginlerin birbirleriyle hediyeleşmesidir.
 2-Zengin müslümanların fakirlere ve ihtiyacı olanlar yaptığı yardımdır.
 3-Bilmiyorum.

II.BÖLÜM

1- Zaman zaman bazı hatalar yaptığında Allah'ın seni yakacağından ya da taş yapacağından korkar mısın?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

2- Sence Allah korkunç bir varlık mıdır?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

3- İstedğin bir şeyin gerçekleşmesi için Allah'a dua eder misin?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

4- Sence Allah duaları kabul edici midir?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

5- Sence Allah seni ve aileni seviyor mu?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

6- Allah'ın iyi kullarını cennette sayısız ödülleri beklediğine inanır mısın?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

7- Oruç ayı,kandil geceleri, dini bayramlar sana Allah'ı ve dini hatırlatır mı?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum

8- Yukarıda saydığımız günlerde daha fazla mutluluk ve heyecan duyar mısın?

( ) 1-Evet ( ) 2-Hayır ( ) 3-Bilmiyorum